The Library of the
Wellcome Institute for
the History of Medicine

MEDICAL SOCIETY
OF LONDON

Accession Number

Press Mark

LIEBKNECHT, J.G.

O.2

28.

V

2

DISCVRSVS DE DILVVIO MAXIMO

occaſione inuenti nuper in Comitatu LAVBACENSI, & ex mira

METAMORPHOSI

IN MINERAM FERRI MVTATI LIGNI

cum *OBSERVATIONIBVS*

2 GEODAETICIS, AEROSCOPICIS, HYDROGRAPHICIS

& aliis, praeſertim quoad TERRAM SIGILLATAM huius loci & LIMVM nouo modo in VERVM FERRVM mutatum &c.

curatius inſtitutus & publicatus

à

IO. GEORGIO LIEBKNECHT,

MATHEMATVM PROFESS. P. ORDIN.

Cui acceſſit

D. IO. GOTHOFREDI GEILFVSII

de TERRA SIGILLATA *LAVBACENSI*

ERVDITA TRACTATIO

Latinitate donata.

MEDICAL SOCIETY OF LONDON

GIESSAE & FRANCOFVRTI,

Imp. IO. OTT. MEYERI & SAM. TOB. HOCKERI.

CIↃ IↃ CC XIV.

ILLVSTRISSIMIS
S. ROM. IMPERII
COMITIBVS
AC DOMINIS,
DOMINO
FRIDERICO
ERNESTO,
COMITI IN SOLMS
ET TECKLENBVRG, DOMI-
NO IN MUNTZENBERG, WILDEN-
FELS, SONNENWALD
ET RELIQVA
*SACRATISSIMAE CAESA-
REAE MAIESTATIS*
CONSILIARIO
INTIMO,
EIVSDEMQVE
SVMMI TRIBVNALIS,
QVOD WETZLARIAE EST,
PRAESIDI,

NEC NON

DOMINO CAROLO OTTONI,

COMITI IN SOLMS ET TECKLENBVRG, DOMINO IN MUNTZENBERG, WILDENFELS ET SONNENWALD &c.

VT ET

CHRISTIANO HEINRICO,

COMITI AC DOMINO IN SCHÖNBVRG, DYNASTAE IN GLAVCHA ET WALDENBVRG, VT ET IN INFERIORI COMITATV HARTENSTEIN AC LICHTENSTEIN &c.

COMITIBVS AC DOMINIS LONGE GRATIOSISSIMIS.

ILLVSTRISSIMI S. R. I.

COMITES AC DOMINI, DOMINI GRATIOSISSIMI.

QVemadmodum ILLVSTRISSIMARVM VESTRARVM FAMILIARVM, QVÆ SVAS in vtroque & belli & pacis ſplendore enitentes virtu-

tes ſummis IMPERATORIBVS ATQVE REGIBVS vltra hominum memoriam probarunt, meritiſſimas laudes ac merita ipſa nec tempus nec pagina capit; ita hoc ſolummodo, ſi quid dicendum eſt, dixiſſe ſufficiat, eſſe omnino ILLAS in illarum numero, quae bonas artes & ſcientias, humanum genus adprime decentes, in magno habuerunt honore, nec etiam minori iſtarum cultores proſecutae ſunt amore. Profecto virtus, quae ſummas perſonas decet, ornat & ſola regnorum ditionumque poſſeſſores firmat, illasque inter ipſos hoſtium inſultus atque bellorum, ſartas tectas conſeruat. Cum igitur

igitur tantum virtuti huic ineſſe compertum ſit robur, tantaque vis; mirum non eſt, quod VESTROS aeque animos, innumeris ILLVSTRISSIMORVM MAIORVM exemplis haud impares, antiquus plane & praealtus affectus inuaſerit, VOS etiam in hunc vsque diem firmiſſime tenens. Adſunt teſtimonia ſincera; & ne multum abiiſſe videar, teſtem habeo fidũ ſtudiorum cultorem, fratrem meum Germanum, qui diuerſis abhinc annis ILLVSTRISSIMAE FAMILIAE LEININGENSI a conſiliis fuit, & tot tantisque mactatus beneficiis, ſingularem gratiam a VESTRIS VESTRORVMQVE

primo videbuntur intuitu; puta videbuntur, ſed non ita amplius poſt relectionem erunt: quare & ex parte VOS IPSOS, ILLVSTRISSIMI DOMINI COMITES, DOMINI GRATIOSISSIMI, teſtes grauiſſimos volo, & cuilibet, vel duriſſimo obtrectatori, quae reſtant dubia, ad oculos commonſtrare audeo. Nihil enim, quod fide careat, aut a veritate remotum ſit, quantum quidem ego ſcire poſſum, in tota tractatione occurret. Interea, vt haec ſingula nonniſi diuinam reſpiciunt gloriam, VESTRORVMque innatam ac intenſiſſimam veritatum diuinarum ac humanarum curam: ita hunc bre-

uem de diluuio maximo diſcurſum, & quidem ex mira ligni apud VOS inuenti in mineram ferri metamorphoſi, VOBIS, ILLVSTRISSIMI COMITES, DOMINI GRATIOSISSIMI, inſcribo, ea qua par eſt animi reuerentia rogans, vt leuidenſe & chartaceum hocce munuſculum ſerena fronte accipere, & me meosque vlterioribus VESTRAE GRATIOSISSIMAE BENEVOLENTIAE radiis colluſtrare, ne dedignemini. Quod vnicum valeo, DEVM ſupplex veneror, vt VOS publico totius SAC. Imperii Romani bono & vniuerſo reipublicae literariae commodo, quam diutiſſime incolumes,

lumes, VESTRASQVE ILLV-
STRISSIMAS FAMILIAS
omni proſperitate in annos &
ſecula florentes ſeruare ac con-
ſeruare velit!

*ILLVSTRISSIMORVM
ac GRATIOSISSIMO-
RVM NOMINVM
VESTRORVM*

Scribebam in Academia
Haſſo-Darmſtadina
ipſo Natiuitatis IL-
LVSTRISSIMI CO-
MITIS ac DOMINI
GRATIOSISSIMI
die, qui eſt XXVI.
Mart. an. CIↃIↃCCXIV.

*ad quaeuis obſequia pa-
ratiſſimus Cultor*

IO. GEO. LIEBKNECHT
P. P.

AMICE LECTOR.

PRaeſens in conſpectum tuum veniens ſcripturae genus, ex eorum numero eſt, quod ex regno minerali vegetabile quoddam obiectum ſiſtit, & ſic pariter intra regnum animalium homini praecipue, provt ego quidem arbitror, de iuſtiſſima DEI ira, quam primos homines ſentire oportebat, teſtimonium infallibile profert. Et quia haec talia non ex meo ſolo ingenio profecta ſunt, ſed & aliorum conſenſum habent, facile concedes, quod tractatio ipſa non aeque magno titulo ſpendeat, ſed ſplendidiori omnino digna videatur. Quod ſi nunc tuum nobis adſeſſum praebes, bene eſt; ſin minus, mihi perinde erit. Eſt inſuper, quod ipſe iudicabis, integra materia ita comparata, vt non meam intendat, ſed ſummi artificis gloriam. Interea ſunt nonnulla, in quibus Te, Amice Lector, praemonere debeo, ne vel Tibi forſan moleſtus ſim, vel aliis,

qui

& rerum mineralium peritum offende-re, & prudentiam ſingularem, quam in Viro ibidem laudato integerrimo, turbare Lectorique iſtarum rerum perito, ſuſpe-ctam reddere poſſent. Sic enim ibidem legitur: unter der Erden, *quod debebat eſſe* in der Tamm-Erde &c. *loco* Gebirge, *debebat legi* Geſteine, *loco* Quartz, Quertz, *loco iſtorum verborum:* in beſtändigen Gängen &c. *debebant eſſe* vortſtreichend, *& loco* Leberſtein *intelligi* Leeſeſteine &c. &c: *Scias autem B. L. haec atque alia ex amanuenſis incuria ita, provt ſolet, perverſe adpoſita eſſe, qui dicti viri litte-ras vel legere non potuit, vel ex negli-gentia noluit.*

Proſtat etiam ad hoc caput II^dum Tabula quaedum, Comitatus, quo de ſer-mo eſt, partis ſuperioris flumina, ac fon-tium praeſertim origines ſiſtens, quae ideo Hydrographica vocatur. Potuiſſet equidē iſthaec tabula in maiori forma exhiberi, quemadmodum ita quoad omnes cir-cumſtantias, partim a me ipſo, partim ab aliis fide dignis ſubinde obſeruatas, illam conſignatam habeo; verum enim vero ſolae inſtantes nundinae, artificum-

que

que negotia alia impediuerunt, quo minus illa exarari & publico exhiberi potuit. Solam autem regionem & loca, de quibus loquor, curatius heic conſignata eſſe, tibi perſuadeas, reliqua illuſtrationis ſaltem cauſſa &, ne ſpatium eſſet vacuum, adiecta ſunt. Signaturas perbreues facile intelliges. Sicuti & in exigua cartula montes ſigillatim delineare haud potui: ita tantum terminos ditionis maiuſculis punctulis, & ſyluas cum montibus minoribus punctulis indicaui, vt & ſpeciatim litteris alphabeticis tum maioribus, tum etiam, finitis illis, minoribus ad iuſtam ſeriem montes & ſyluas notabiliores, & reliqua notabiliora, ceu ſunt fontium ac fluminum origines, valles, ferri ac terrae ſigillatae fodinae, quas puncta craſſiora ſiſtunt, ponticuli, molae, aedificia & alia, numeris minoribus indicaui. Quod ſi igitur non ita omnia expreſſa ſunt ex voto, non eſt vt mihi adſcribatur erroris cauſſa, qui iam in eo ſum, vt integram Wetterauiae chartam hydroſtaticā mox Tibi commonſtem, ſed potius properanti artificis ſtylo: ſufficiat modo veras fontium atque fluminum

huius

huius territorii Laubacenſis origines in praeſenti adcuratius, quam vllibi, expreſſas eſſe. Miraberis fortaſſis porro nonnullas, praeter vulgi morem poſitas adpellationes e.g. illam montis Dionyſii, *quem* Dinae *voco; ſed id ipſum ita voco ex B. Io. Henr. STVMPFII SS. Theologiae Doctoris & Metropolitani quondam Niddani meritiſſimi iudicio, qui adpellationem hanc prae aliis amauit, eamque multis ac variis olim defendit argumentis, ceu id mihi nuper Dn. Io. Sam. PFNÖR, Paſtor Rodheimenſis fideliſſimus retulit, quem etiam ita ſecutus ſum. De reliquis non eſt vt Te, Amice Lector, moneam, qui Te omnino tanta aequitate praeditum eſſe confido, vt credas me nihil in hiſce talibus fruſtra poſuiſſe.*

In capite III. & quidem §. II. vocabula ſupra dicta, a me partim aliter prolata ſunt, partim vero ipſe inter errata inferius adpoſita cognoſces, & ſic omnia pro tua aequitate diiudicabis. Interim quae vlterius in hocce capite propoſita ſunt, ipſe obſeruaui ſedulo, nec etiam ſtatim, ac obſeruaui, in chartam retuli, ſed provt obſeruaui iterum iterum-

que

que examini dedi. Quare & experimentis hiſce atque aliis tuto fidere potes, ac Tibi certo perſuadere, quod ne minimum ſine fide ac ratione à me adpoſitum ſit, qui me ideo ſemper Tibi ad reſumenda commonſtrandaque experimenta ſingula paratum & paratiſſimum exhibeo.

Quibus ita admiſſis, non habeo, vt Te multum quoad vltimum caput admoneam; quia iſtud partim ea habet, quae ex antecedentibus partibus immediate profluunt, partim vero ſententiam, quam ſupra de Diluuio maximo *adſerui, refert ac comprobat: quod ſi nuuc illa concedes, nec erit quoad vltima, vt quicquam ex poſtliminio reſuſcitatum dicas, niſi Te ipſum & aliis aperte maleuolum exponere velis. Et quid tandem, ſi aliter ſentis? modo vere ſentis, & non, quod plebs facit, & Te & bonas artes perpetuis rixis odioſas reddis. Equidem ſunt, qui ex eiusmodi rixis & continuis taxandi & corrigendi verbis, quaſi ſoli ſint dictatores & veritatum ſcilicet, cuſtodes, ſibi peculiarem inclareſcendi mo-*

dum imaginantur; vbi tamen non niſi ex aliorum rebus, quas vel non intelligunt, vel, quod peius eſt, nunquam viderunt aut experti ſunt, vel ex ipſis iſtorum vitiis, ſi modo ſunt, vanae gloriolae ſentinam parant.

In fine quoque beati D. GEILFVSII *tractationem egregiam* de Terrae ſigillatae Laubacenſis virtutibus Bezoardicis habes, *& quidem nunc primitus latinitate donatam, quia rariſſima non ſolum eſt ac vtilis, ſed &, quod vnice me mouit, cum hactenus propoſita materia adprime conuenit. Quantumuis vero breuis Tibi B. L. videatur huius B. Viri ſcribendi ratio & tractatio: ipſe tamen mox ex eius relectione cognoſces, quod permagnum contineat vſum, praeſertim cum haec omnia ex propria & vltra triginta annos continuata feliciſſima experientia obſeruata ac ſcripta ſint. Potuiſſem huic adhuc alium tractatum adnectere*

quem

quem MStum à doctiſſimo quodam anonymo Medico habeo: verum inſtantes nundinae, vt & negotia alia maximopere impediuerunt, quo minus huncce tibi communicare iam potuerim. Potero tamen, ſi modo Deus voluerit, occaſione alia, vbi & pleniorem indicem magisque à mendis, quas pro ſolenni ſuo ſparſerunt Typographi purgatum textum, quia non ſemper artificibus adfui, ſed vtrumque aliorum ac diuerſorum manibus relinquere neceſſe habui, animitus promitto. Quod ſuper eſt Te B. L. Deo T. O. M. meque Tuo vlteriori favori commendo &c. Scrib. Gieſſae d. XIII. April. CIƆ IƆCC XIV.

IO. GEORG. LIEBKNECHT
P. P.

IVSTIN. MARTYR in Ariſt. dogm
euerſ. fol. m. 88.

Ὅτι τῇ φύσει καὶ τῇ τέχνῃ ἔθηκε τοῦτον ὅρον, φα-
νερόν, εἰ δὲ ὁ Θεὸς ὑπὸ τὸν ὅρον οὐκ ἔστιν, ἀλλα
ποιεῖ ἐκ τοῦ τυχόντος τὰ τυχόντα τῇ τοῦ ὅρο
ἀνάγκῃ μὴ κωλυόμενος τοῦ ποιεῖν ἃ βούλεται,
πῶς οὐκ ἠλευθέρωται, καὶ τοῦ ὅρου τοῦ ποιεῖν ἐκ
τῶν ὑποκειμένων κατ' ἀνάγκην.

CAP. I.

CAPVT I.

DE
PRÆNOSCENDIS NONNVLLIS OBSERVATIONIBVS, QVIBVS ARGVMENTA, INFRA ADDVCENDA, NITVNTVR IN GENERE.

VBi de DEO ex ſtructura mundi cognoſcendo §. I.
De neceſſaria creationis conſideratione §. II.
De πρώτως creatis, vti de coelo §. III.
De Terra cum eius centro §. IV.
De Luce primigenia §. V, cum δευτέρως creatis & homine in ſua perfectione §. VI.
De hujus amiſſione cognitionisq; imbecillitate §. VII, & iſtius huc ſpectante cauſſa proximiori §. VIII. remotione & diluuio, §. IX.
Cur per diluuium facta ſit remotio? §. X.
De iſthoc tota teſta-

tur hodie terrae ſuperficies §. XI.
Secundo vniuerſa terrarum compages §. XII.
Tertio hydroſtaticae leges §. XIII. *experientia* illuſtratae §. XIV.
Vnde diuerſa terrae ſtrata *hodienum exiſtentia, commonſtrantur* §. XV.
Id ex aliorum conſenſu *illuſtratur* §. XVI.
Strata *ex diuerſa liquidorum motorum ratione multum turbata* §. XVII.
Superioris ſtrati *maxima turbatio, quoad res varias ſpeciatim* animatas §. XVIII.
Quoad arbores *ſpecialius.* §. XIX.
Idipſum experienti[illegible] *comprobatur* §. XX.
Quomodo conſerva[illegible] ta ſint eiusmod[illegible] ligna §. XXI. vb[illegible]
Lapidum *quoddam genus ſingular[illegible]* §. XXII.
Alia conſeruation[illegible] ratio in lignis, in[illegible] prim. petrificati[illegible] & metalliſatio §. XXIII.
Quæ *in nonnullis re[illegible] bus, ob iſtarũ con[illegible] ſtitutionem & n[illegible] turam, debet eſſ[illegible]* citior §. XXIV.
Qualia ſunt ligna a[illegible] nea *ferri natu[illegible] rae* accedentia, XXV.
Ligna alia cum prin[illegible] cipiis *ſuis &* aqu[illegible]

varie impraegnata & a tempeſtate *ſeruata* §. XXVI
Generalis iſtius Scripturae occaſio §. XXVII.
Eaque proximior, §. XXVIII.

---

§. I.

De Deo ex ſtructura mundi cognoſcendo.

VEnit omnino, quae ſumma vniuerſi Statoris gratia eſt, hora & dies, prout inter gentes quoq; praedicendo monſtrauit SENECA, * quo terrarum incolae, *antiquos* non modo *aperta neſciuiſſe*, mirantur, ſed &, quod magis eſt, *perditionis* antiquae ac leuitatis ſuae teſtes, *ligna* ſcilicet & *lapides*, quos pedibus calcant, admittere coguntur. Venit itaque, ſed ea lege dies, quo elegantiſſimam *vniuerſi* ſtructuram, vel minimas eius partes, non nudas adſpiciamus, aut reputemus picturas, ad animalium quorundam brutorum modum, quae ad pictos aeque, ac viuos conci-

* Lib. VI, c. XXV, Nat. Quaeſt. p. m. 844.

concidunt hoſtes: ſed vt illam, veluti ſu-
periori omneſque creatas vires ſuperan-
te manu paratam, paratiſſimo ſpectemus
animo, omnique intueamur & rimemur
cura, neceſſe eſt. Hunc enim in finem
mirabilem vniuerſi compagem eſſe crea-
tam, & tanta exornatam quoad totum
concinnitate, partiumque ſplendore, vt
homines vel ſomnia inter & vigiliam mar-
ceſcentes, ex egregia iſthac mundi creatu-
ra, eiusdemque ineffabili ſtructura, pri-
mum, increatum & ineffabile ens, nec ab
vlla re vnquam dependens, ceu vnicam
mouendi cauſſam, principiumque per-
noſcere queant. Quocum etiam omnes
boni conſentiunt, & hos inter gentes
cum PYTHAGORA * ſuo dicunt:

Εἴ τις ἐρεῖ, Θεός εἰμι, πάραξ ἑνὸς, οὗτος ὀφείλει
Κόσμον ἴσον τούτῳ στήσας εἰπεῖν, Ἐμὸς οὗτος.
Κοὐχὶ μόνον στήσας εἰπεῖν Ἐμὸς, ἀλλὰ κατοικεῖ
Αὐτὸς ἐν ᾧ πεποίηκε· πεποίηται δ' ἀπὸ τούτου.

Id quod paulo clarius, quam quidem fe-
cit IO. LANGVS, ita reddi poſſet:

S

* Ita cit. IVSTINO MARTYRE περὶ μοναρ-
χίας Θεοῦ fol. m. 82. conf. quae habet in
Cohort. ad Graecos.

Si quis erit, qui pro Numine poſcat haberi
Vltra vnum, is debet mundũ parem fabricari iſti
Dicereque, Hic meus eſt. Neque ſolum ita dicere oportet,
Sed regere hunc etiam vegetanti Numine. Quod cum
Praeſtiterit, tunc demum ipſe author habebitur orbis.

II.

De neceſſaria creationis conſideratione.

Ita ſane antiquorum pectora tenebat *Vniuerſi machina*, & quaecunque in illius ambitu comprehenduntur, vt iſtorum creationem & gubernationem, certiſſimum diuinitatis argumentum & notam eſſe, ſibi perſuaſum haberent: ideo & IEREMIAS, * *omnes Deos*, perinde, vt Pythagoras antea, *qui coelum & terram non fecerint, perire* iubet *de terra & ſub coelo.* Qui locus ſane egregius eſt, nec obſcure ſimul innuit, doctrinam iſtam non tam ad Theologos, quam Philoſophos pertinere, vt bene CALIXTVS monet. ** Quocirca etiam mundus ab antiquis Coſmus appella-

* Cap. X, 11.
** In Diſſert. peculiari de Creatione.

pellatur, teſtante STOBAEO: * Α'πὸ τᾶς τῶν πάντων διακοσμάσιος, ποθ' ἓν τὸ ἄριστον συντεταγμένος. Τὸδ' ἓν ἐστιν ἄριστον αὐτὸς, ὅπερ ἐστὶ κατ τὰν ἔννοιαν, ζῶον ὀράνιον, ἄφθαρτον, ἀρχά τε καὶ αἰτία τᾶς τῶν ὅλων διακοσμάσιος. Quam egregia autem ſit iſta διακόσμησις, ſiue *ab vno Optimo directa*, qui DEVS eſt, *decora administratio*, ex initiali eius inſtitutione, vel quod idem eſt, ex creatione atque coordinatione Vniuerſi, apprime cognoſcitur. Iſtam quidem, ſi vllibi, ſaltim ex hac parte, in gentilibus miramur maxime, quod ceu ex frequenti & curatiori antiquorum lectione conſtat, tam multas, prope infinitas, vtvt diuerſas, non raro falſas de creatione habuerunt diſquiſitiones. Nam his ipſis vel certo certius monſtrant τὸ ἔργον τοῦ νόμου ** i. e. *legis*, & ſic ipſius Dei ſſ. Il opus & negotium totum, prout hic ſcilicet in creatione & creaturis certas leges obſeruauit, & eaedem, vt ab hominibus impoſterum, tanquam certiſſimi imperfectionis creaturarum fines ac notæ, perpetuo

* Ex Lib. de familiarum foelic. Calier. Pythagorici Laconis ſer. LXXXIII. fol. m. 432.
** Rom. II, 15.

tuo obſeruarentur, voluit, ſcriptum eſſe in ipſorũ cordibus συμμαρτυρούσης αὐτῶν τῆς συνειδήσεως; vel demonſtrant, ſe ἀπὸ κτίσεως κόσμου, ſibi ipſis teſtes & DEI perpetuo exiſtentis, & ipſius adminiſtrationis perpetuae, ἀναπολογήτους * exiſtere. Et quanquam creatio mundi, tanquam naturalis teſtis, non ſufficiat ad perfectam Dei cognitionem; ſufficit tamen ad conuincendam antiquorum gentium impietatem, & ſuaſor nobis hodie eſt ſat euidens, ne hanc veritatis aeternae particulam in iniuſtitia detineamus: ** ſed potius, vt *creationis* diuinae, maxime vero *adminiſtrationis*, & quae ex hac venit, iuſtiſſimae in diluuio maximo irae diuinae teſtes, quotiescunque occurrunt, intueamur ſedulo, aliisque cognoſcendos proponamus: & id quidem tanto alacrius, quo per Dei gratiam de creationis initio ac progreſſu certius nobis, quam quidem gentibus, ex ſacra reuelatione conſtare debet.

III.

Quae πρώτως creata ſint.

Antequam vero *diluuiũ* maximum conſideramus,

* Rom. I, 20. ** Cap. I, 18.

cuius in praeſenti tractatione infallibilem
teſtem, auxiliante diuina gratia, proferre
mens eſt, de creatione ipſa rebusque, quae
hanc inter & *diluuium* euenerunt, nonnul-
la praefari libet. Et quidem ideo, vt totius
adminiſtrationis diuinae, & illarum re-
rum ſeriem, quae in ſubſequentibus oc-
current, cognoſcamus penitius. Ne au-
tem rem alibi expoſitam, denuo adpone-
re videar, iuuabit tantum praenotaſſe: pri-
mum atque ſummum ens, a nulla re vn-
quam dependens, per quod DEVM Ter
Optimum Maximum §. I. innuo, tanquam
vnicam mouendi cauſſam & principium,
in *principio* * h. e. in illo ipſo puncto ac
momento, quo primum tempus primo-
rum ſex dierum eſſe coepit, ** & ſic non
aeque, vt quidam cum Dn. WISTONIO
*** volunt, ante ſex dierum ſpatium,
creaſſe ex nihilo, non puta reſpectu habitu-
dinis cauſſalitatis & influentiæ ipſius nihili
in rem; ſed tantum reſpectu habitudinis,
ordi-

* Gen. I, 1.

** Conf. LVTH. ad Geneſin p. m. 4 & 5.

*** In edita noua Telluris theoria Anno CIↃIↃCLXXXVI.

ordinis cuiuſdam ſecundum noſtrum concipiendi modum, quatenus *non eſſe* rei praeintelligitur ante *eſſe* ipſius. Ita creauit Deus *coelum* ſ. locum & ſpatium illud ampliſſimum, quod omnium mox creandarum partium Vniuerſi totalium receptaculum exiſtere debebat; dein' quoque *Terram*, tanquam corpus locandum, de quo κατ' ἐξοχὴν Moſes impoſterum loqui ſibi conſtituerat, & in quo ſpeciatim res intra ſex dierum ſpatium creandae, & extra hoc exiſtentes conſtituti iam Vniuerſi partes, ex hoc, tanquam e communi ſpecula, conſpici debebant. Duo igitur, quaſi in quodam creationis heic prooemio, ſiſtuntur *principia primordialia*, Coelum & Terra, ceu totidem conſtituit Pſalmiſta;* quae etiã ſat notanter LXX. exprimunt, κατ' ἀρχὰς τὴν γῆν σὺ Κύριε ἐθεμελίωσας, καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσὶν οἱ οὐρανοί. Sunt itaque, qui vnum illud principium, nempe coelum, *Hyperphyſicum* vnico vocabulo indicatum, & *Phyſicum*, alterum pluribus deſcriptum, vocant; vtrumque vero

* Pſal. CII, 26.

ro πρώτως creatum ex omnino nihilo, ſtrictiſſimo *creationis* vocabulo denotant. Prout vero illud primum, nempe coelum, longe diuerſum eſt, vt quilibet videt, ab illo, quod mox verſu octauo * innuitur: ita quoque hoc ipſum quaſi mundi principium catholicum futuraque corpora includens vocare, nullus dubito; nec ipſi qualitates ab elementaribus ſic diſtinctas, maximam partem inperceptibiles ſ. *hyperphyſicas*, medias, nempe inter res *ſpirituales & corporales*, pro vtrisque tamen vniendis, cum quibusdam ſcriptoribus denego: ſed omnem potius & raritatis & denſitatis energiam diuinitus inditam, huic attribuo.

IV.

Terra cum ſuo centro πρώτως creata.

Quod *Terram* attinet, ceu alterum principium πρώτως creatum, illa a Moſe nunc pluribus deſcribitur propoſitionibus; quae profanis homuncionibus nude ac crude rem omnem ſpectantibus, minus cohaerere, aſt nobis quam optime ita videntur, vt

* Gen. I.

vt nonniſi ſummam & infinitam vel ex nudis & breuiſſimis textus verbis pernoſcere liceat ſapientiam. Primo igitur dicitur *& Terra*, veluti principium alterum illud, ex quo elementa prodire, moxque totum globum terraqua-ignaëreum conſtituere debebat, erat *inanis* & *vacua*. Quae verba apprime emphatica, nonniſi ſtatum primum ante reliquarum rerum productionem luto ac limo variisque rebus aliis permixtae in terra, tanquam in rudi quadam indigeſtaque mole, exprimunt; quae in Vniuerſum apud antiquos Chaos audit. Hinc moles iſta ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος,* nonniſi *tenebras* denſiſſimas monſtrabat, partim quod nullibi illuſtrata erat, partim etiam ob ruditatem, denſitatem & frigus illuſtrari non poterat, ſed admodum denſae inſtar glaciei, cuius partes intime adhuc erant commixtae, iacebat. Poſteaquam vero moles ita quoad *totam* ſuam ruditatem & vaſtitatem deſcripta eſt, nunc ſecundo ſacratiſſimus Scriptor pergit ad *interiorem* eius conſtitutionem, & prae-

---

* Vti LXX loquutur.

& praeter eius ruditatem indicat, terram habuiſſe תהם *abyſſum* ſ. *voraginem* aliquam, quae non ſolum quoad capacitatem & magnitudinem, ſed & aquarum copiam extitiſſet maxima, imperſcrutabilis & omni fundo carens. Sicuti vocabulum hoc in ſacris * notat *tum locum* aliquem *capaciſſimum*, fundo deſtitutum, vti maris rubri receptaculum; *tum materiam* ſpatium illud *explentem*, v. g. aquas, תהום רבה vnde ſcaturiunt fontes Geneſ. VII, 11. VIII, 2. cuius ſuperficies congelatur Iob. XXXVIII, 30. Quia vero heic expreſſe התהום indicatur, quaſi κατ' ἐξοχὴν talis abyſſus; ideo neceſſe eſt, globum iſtum vtvt confuſiſſimum, habuiſſe eiusmodi voraginem interiorem, ampliſſimam ſcil. & pro totius molis proportione maximam, eamque a prima inde creatione accepiſſe, ita, vt eius ſuperficiei partes omnes, veluti in globo quodam, ad ſenſum fere aequaliter non ſolum a praeſenti molis indigeſtae, ſed & futuri globi ter-

* Conf. B. GEIERVS ad Pſal. XXXIII, 7. & alibi.

terraquaerei ſuperficie extiterint remotae, & illa ſic ipſum terrae centrum formarit. Ne autem fruſtra ſine vlteriori probatione quid poſuiſſe videar, ſciendum eſt, quod huic abyſſo attribuatur פנים facies ſeu ſuperficies quaedam; nam in concinna hac & emphatica deſcriptione, nihil heic Hebraeorum more abundare, nulla praeſertim ſic vrgente neceſſitate, puto: vbi vero ſuperficies corporum ſicuti heic, ibi etiam corporeitas, puta aquarum, eſſe debet, & quidem tanto amplior, quo certius huic ampliſſimo loco adſcribuntur tenebrae. Dein' aliunde conſtat, Moſen תהום explicare per inferiorem & intimum terrarum locum, quaſi foecunditatis omnis, & ſic neceſſario ab omni terrarum ſuperficiei aequaliter diſtans receptaculum, quando ſcilicet Ioſepho benedicens addit:* ממגד שמים מטל ומתהום רבצת תחת vbi paſſim ipſa benedictionis prima principia precatur, nempe ſupra homines illud exiſtens *coelum*, circa iſtos in terrae ſuperficie *rorem*, & ſic quoque infra homines

---

* Deut. XXXIII, 13.

mines dictam voraginem, ab omnibus hominibus aequaliter diſtantem, oportebat precari. Indicat autem Moſes abyſſum hanc expreſſe exiſtentem *inferius*, & ſic magis emphatico diuinaeque ſapientiae conuenientiori vocabulo, quam quidem interpretes nonnulli ſolent, qui aliter explicant. Neceſſe enim eſt, niſi vel Ioſephi poſteros fuiſſe, vel nos ipſos eſſe ſolos in terrae ſuperficie, temere adſerere volumus, vt per locum huncce, illud medium terrae ſpatium, quaſi in centro exiſtens, omnibusque aequaliter diſtans, intelligamus; ſin aliud intelligatur foecunditatis ſpatium: ſane id ipſum omnes vbicunque terrarum degant, concedere reuera non poſſunt nec debent quaſi τὸ *inferius*, dictũ ſcilicet תהום; id quod non inſtar fontium ſit currens, hinc inde ſcaturiens, ſed רבצת i. e. cubans, nimirum inde a prima creatione omnibus aequaliter terrarum incolis ſubiacens abyſſus, πρώτως creata, occluſa & obſignata, quam ita expreſſe vocat Manaſſes. * Etenim ex hac demum

ita

* In precat. ſua poenit. ℣. 3.

ita intellecta foecunditatis abyſſo ἐν λόγῳ αὐτοῦ * perinde vt ex corde humano, quod omni corporis parti ſanguinem aequa lance tribuit, commodiſſime debebat ac poterat εὐλογία αὐτοῦ ὡς ποταμὸς καὶ ὡς κατακλυσμὸς, ** impoſterum profluere, & ſic quaſi vniuerſae terrae cor, in eius exiſtens medio, almae telluris ſinum omni fertilitate & vbertate beare, aquas nunc diſtribuere, nunc denuo colligere: prout & omnia flumina ad mare pergere dicuntur, nec tamen iſtud effluere vnquam, ſed quo flumina eunt, eundo reuertuntur, *** ceu quidem infra conſtabit pluribus. Tertio, nec debet iſthaec explicata altera propoſitio aliter, quam de interiori molis indigeſtae parte intelligi, & quidem propter tertium nunc ſequentem propoſitionem, quae *ſuperiorem* molis rudis ac indigeſtae ſuperficiem exhibet, dicens: *Spiritus Domini ferebatur ſuper aquis.* Vbi denuo ſane, vt antea, niſi omnem ſanam grauitatis doctrinam euerti volumus, per פנים integram

* Sirac. XXXIX, 27.
** Sirac. XXXIX, 22.
*** Eccleſ. I, 7. Sirac. XL, 11.

tegram, quanta quanta fuerit, aquarum ſuperficiem intelligere debemus, ſupra quam *ferebatur Spiritus Domini*, ſiue aër & ventus, ſiue quod certius, ipſa praeſentiſſima Spiritus Sancti manus vniuerſum interea mouens, digerens ac ſuſtentans. Quae ſententia ita nec Arianis ſcandalo eſſe poteſt, nec inſuper neceſſe habet, v Angelos aut intelligentias alias, ante creaturarum productionem Vniuerſum commouentes, tacente vel potius aliud commonſtrante Scriptura S. huio affingamus.* Vbi ſimul Spiritus S. complacentia & futura foecundandi progerminandique vis terrae & eius abyſſo indita, per agitationem illam ad eundem fere modum, quo oua fouentur ab alite, quando calor materni corporis pullis naturalis dilectionis affectu adminiculatur, dubio procul innuitur.

V.

De Luce primigenia.

Ne tamen vlterius haeſitando quis inſtet, quomodo ſcilicet cauitas iſta interna & maxima in tanta

* Vti BECCHERVS ſolet in Phyſica ſubterranea, L. I, Sect. I, p. 14.

tanta molis ruditate fieri potuerit & conſiſtere? dicam: eodem, quo principia ipſa §. III, & adhuc hodie *cauitas cordis* §. IV, quod vitae in homine, tanquam microcoſmo, initium & finis rudioris cuiusdam guttulae eſt, modo fieri & conſiſtere potuit, quid? quod eodem, quo nunc porro modo Deus lucem prodire voluit, nempe infinito ac prorſus diuino. Ne autem quis ſimilitudinē fortaſſis de corde rideat; is ſciat, ſacros Scriptores * idipſum ſuppeditare, quando Paulus in re prorſus a naturali aliena, & ſic vnice a voluntate Dei pendente, dicit, quod Deus idem illuſtret cor, ** qui lucē in tota creatione ſolo ſuo verbo *dixit* e tenebris lucere voluerit. Noluit inſuper Deus, vtvt eadem potuiſſet virtute, qua coelum & terram ipſam §. III. produxit, prima hac vice *ſolem* creare, ſed tantummodo *lucem*. Quaecunque nunc poſt hanc lucem, quae ideo *primigenia* dicitur, creata dicuntur,

 omni-

* Sic n. egregie Sirac. Κύριος ὁ παντοκράτωρ - - - Ἄβυσσον κ̀ καρδίαν ἐξίχνευσε καὶ ἐν πανουργεύμασιν αὐτῶν διενοήθη. Cap. XLII, 17, 18.
** 2 Cor. IV, 6.

omnino inter δευτέρως i. e. ex rudi, inhabil
& prorſus indiſpoſita materia creata, refe
renda ſunt. Nec tamen lux iſta primige
nia primario אור, i. e. ipſiſſima lucis *eſſen*
tia & *fons*, quoad tempus creationis & no
men ſolum ab illa *ſolis* luce ℣. 14. dict
מאור i.e. *ſubſtantia* habente lucis *eſſentiam*
ſed etiam quoad diuerſas operationes
quam longiſſime differt. Et iſtae quidem
operationes in eo maximam partem con
ſiſtebant, vt nimirum lux primigenia deſu
per integram molem tenebricoſam a
denſam, in vtroque & ſuperiori & inferio
hemiſphaerio illuſtraret verſ. 3, focillare
ſimul & diſtingueret ab ipſis tenebris ℣. 4
mundum ſimul, & ſic per nullas vice
provt Sol adſolet, totum colluſtraret, &
quod praecipuum eſt, *expanſum* illud ℣. 6
7. 8. & *nubes* in dictis hemiſphaeriis ae
qualiter oriri faceret; eliciendo ex part
bus graſſioribus vapores, eosque conden
ſando magis. Ponamus enim duo hem
ſphaeria A & B, iſtorumque alterum ſiue A
tantum luce illuſtratum; tunc ſane va
pores, demonſtrante CARTESIO *
i

* L. IV. Meteor.

in hoc ſolummodo hemiſphaerio A conſurrexiſſent, verſus illud alterum B protinus excurriſſent, ſicque haemiſphaerium A vacuum a vaporibus & nubibus reliquiſſent. Cum itaque lux primigenia vtrumque hemiſphaerium illuſtraret, ad eius vlterius operationes referendum & hoc eſt, vt in terra ſ. IV, ceu rudi indigeſtaque mole, materias varie commixtas lento collapſu conſideri faceret, imam abyſſi ſuperficiem ſ. IV. conſolidaret, huicque partes terreſtres ſolidiores nunc, nunc ſubtiliores imponeret, reliquis vti limoſis, lutoſis maxime notandis*, ſabuloſis & denique ſingulis leuioribus, quaſi per

 diuer-

* Quo omnino ſpectat, quod ex Mercurii monumentis Sanchuniathon Berytius, ſcriptor antiquiſſimus, apud EVSEBIVM Pr. Eu. Lib. I, Cap. X. habet: „Phoenicum, inquiens, Theologia vniuerſi „principium ponit aerem tenebroſum „& ſpiritualem, ſiue ſpiritum aeris tenebroſi, & chaos, turbine ac caligine inuolutum. Haec porro infinita fuiſſe, „multoque tempore ignara termini, Vbi „autem, inquiunt, ſpiritus amauit ſua „principia, & facta eſt miſtio: hic nexus

diuerſa ſtrata conuenientem adſignare
locũ; denique vt omnia circumcirca dige
reret terraeque vniuerſae ſtatum, ante re
liquarum creaturarum productionem, i
formam quaſi *oui* cuiusdam diſponeret
cuius vitellus *Terram*, albumen *aquam*
aërem cuticula, putamen, *coelum* proxim
dictum, & denique ambiens ſ. continen
oui hyperphyſicas qualitates §. III, im
ipſam ſapientiſſimam, ita omnia continen
tem, ac diſponentem Dei manum, velu
ſchematiſmo quodam naturali, referre va
leret.

VI.

Reliqua δευτέρως creata, homo in ſua perfectione.

Huic porro luci, tan
quam externae operatio
ni, accedente interna effi
caciſſi

„ vocatus eſt cupido. Paucis interiect
dicit: ἐκ τῆς αὐτοῦ συμπλοκῆς τοῦ πνεύμα
τος ἐγένετο μώτ. Τοῦτο τινές φασιν ἰλὺν, „
δὲ ὑδατώδους μίξεως σῆψιν. Καὶ ἐκ ταύτ
ἐγένετο πᾶσα σπορὰ κτίσεως, καὶ γένεσις τ
ὅλων: h.e. *ex nexu eius ſpiritus prodiit M*
Hoc quidam adpellant limum, alii ante
aqueae miſtionis putredinem. Et ex h
factum eſt ſeminium omnis creaturae,
omnium rerum generatio.

eacissima verbi Dei *dixit*, cuius *dicere* ſemper eſt *facere*, virtute, adſcribenda eſt aquarum terreſtrium, veluti reliquis craſsiorum, a terra ipſa ſeparatio, & ſic riuorum, fluminum & marium congregatio * ℣. 9, 10; imo cum hiſce interiorum abyſſi aquarum accedente calore agitatio. Non enim lux iſta amplius terram, vt corpus demortuum eſſe ſiuit, ſed ad cordis modum recipere ac transfundere ſuas vires, quas heic §. III repoſitas, habebat, motu aequali quaſi e centro verſus omnes ſuperficiei terreſtris iamiam conſtitutae partes fecit, ita, vt fontes & ſcaturigines inde ad eundem, quo infra dicendum erit modum, exortae & conſtitutae ſint. Iſthanc mox operationem diuinam nunc ſequi potuit graminum, herbarum, fruticum atque arborum productio, quarum prouentus & conſeruatio fontes ac ſcaturigines etiam ante, quam exiſtebant requirebat. Dein' tandem poſt haec omnia, lucisque primigeniae operationes ſpeciales, vt naturali modo ita neceſſarias, ſic ad diui-

* Conf. Iob. XXXVIII, 8, 10, 11.

diuinum nutum productus eſt *Sol* * cum *Luna*, terrae, optime ſic exornatae, ſatelli te: quae corpora perquam magna mari que & terrae viciniora, nunc production ℣. 20, 21, & conſeruationi omnis generi animalium, praeſertim humani, adeſſe illorumque & hominis, veluti optimae creaturae, licet vltimatim creatae, quae to tius mundi ſimul eſſe & perpetuo exiſte re debebat ſimulacrum, multiplication verſ. 22. ſeqq. maximopere prodeſſe pote rant. Sicque omnia per optime i. e. quod libet in perfectione ſua & ordine, creat ſunt, vt homo in libertate, quae ſan non exigua perfectionis nota erat, crea tus, exinde Deum, ſummum artificem I. pernoſceret, illumque ſequeretur vnice & ſo

---

* Optime CHRYSOSTOMVS in hom. V in Geneſ. ita: ἵνα μηδενὶ ἐξῇ τῶν μετ ταῦτα λέγειν, ὅτι ἄνευ τῆς τούτου συνεργία οὐκ ἂν ἐτελεσφορήθη τὰ ἀπὸ τῆς γῆς. E poſtea, πρὸ τῆς τούτου δημιουργίας ἅπαντ πεπληρωμένα, ἵνα μὴ τούτῳ ἐπιγράφῃς τ καρπῶν τὴν τελεσφόρησιν, ἀλλὰ τῷ τ ἁπάντων δημιουργῷ, τῷ ἐξ ἀρχῆς εἰπόντι βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου.

& ſoli ipſi in ſua perfecta & animi & cordis *innocentia* adhaereret.

VII.

De conuenientis perfectionis amiſſione.

Quemadmodum vero in primitivae innocentiae iactura, * cum diebus & horis maior primorum ſtatim terrae incolarum a Deo bonisque rebus auerſio, ac deſertio vel ſaltim ſocordia, & cum hac deteſtanda excreuit malitia, *omneque figmentum cogitationum cordis humani factum eſt duntaxat malum, idque omni tempore*; ** nec mirum eſt, quod Deum deſerendo homo, deſertus iſte indies ab illo ſit Creatore Ter optimo. Etenim ſic hominem omnis ſimul felicitatis baſis deſeruit, nimirum innocentia; mox vis illa intimiores pernoſcendi rerum ſubſtantias, iſtarumque originales proprietates, cum ſublimiori potentia & magnanimitate, qua creaturae dominium ſolummodo percipere §. VI, debebant, & quae ſunt alia. Quorum propediem in locum ſucceſſit

 cun-

* Gen. III.
** Gen. VI, 5.

cuncta proh dolor ! & mira animi pu-
ſillanimitas, paſſionum turba cum inſul-
tantibus rerum peroptime creaturarum
cupiditatibus; nec minus homines iſto-
ἀκαρδίας inuaſit ac tenuit prorſus ἀδρανεία il-
la, qua nihil fere eorum, quae praeſentem
peroptimum, & aduentantem nunc miſer-
rimum terrae ſtatum, monſtrabant &
praemonſtrabant, ſolebant agnoſcere.

VIII.

Iſtiusque huc ſpectans, cauſa proximior.

Praeſertim vero terra v-
niuerſa, quae nondum int-
mius perceperat dictam bo-
nitatis originalis in creatur-
primaria §. VI. iacturam, ipſi human-
generi facta eſt illecebrae & laqueo; prov-
quidem Celeb. IO. WOODWARDV-
Med. D. Phyſices in Coll. Greshamen-
Prof. & Soc. Reg. membrum ſentit, in ſu-
doctiſſimo Geographiae Phyſicae ſpeci-
mine.* Et quanquam non aeque dixerim
maledictionem in Adamum diuinitu-
pronuntiatam, per diluuium demum ſor-
titam fuiſſe effectum ſuum, id quod plu-
ribu-

* An. CIƆIƆCCIV. Tiguri edit.

ribus contra dictum Anglum demonſtrare ſolet Vir Maxime Reuerendus IO. GVIL. BAIERVS Matheſeos & Ph. Nat. olim, nunc Theologiae apud Altorffinos Profeſſor longe digniſſimus, fautor & amicus a multis inde annis colendus: * videtur tamen a veritate alienum haud eſſe, quod, ceu id pace doctiſſimorum virorum dictum velim, terra ipſa multum inde a bonitate originali ſeruauerit & ſeruare potuerit, vtvt maledictio ſtatim effectui data ſit, vel ſaltim tantum bonitatis, vt non adeo magnam poſtulauerit culturam, qua libidinum ac tentationũ inſultus compeſci debuiſſent in homine quam maxime. Vnde factũ eſt, vt homines

 otio

* In doctiſſ. quaeſtionibus nonnullis, loco Diſſert. pro Licentia ao. cıↄıↄccx habitae, ad ſacram Hiſtoriam diluuii pertinentibus, quam Dn. Auctor adornare coepit, ſuamque egregiam nonnullis ſpeciminibus eruditionem & induſtriam prorſus ſingularem, cum Celeberrimo Dn. Fratre I. I. BAIERO, Medicinae ibidẽ Doctore & Profeſſore meritiſſimo, Dn. Fautore meo colendiſſimo, erudito iamiam orbi hac in re abunde probauit.

otio & quibusvis libidinibus indulgentes ſeſe magis atque magis immergerent in varias voluptates corporis, & ſeſe penitus darent vitiorum illecebris cupiditatumq; lenociniis. Et idipſum quoque eſt, quod modeſte ſatis ſacri Scriptores de eiusmodi hominibus exprimunt, quando contrahentes illos ſubinde praedicant *matrimonium* & *nuptum dantes* * nulla obſeruata honeſtatis aut prudentiae lege, nec adhibita vlla aetatis aut cognationis ratione, ** ſed inſana *** & bruta penitus libidine appeterent. Quid mirum, inde ſi vniuerſa terra impleta fuit *violentia*, & *omnis caro corrupit viam ſuam*; **** & vt multa pauciſſimis dicam: homo ſic penitus deſerendo creatorem, creaturarum bonitatem & ſe ipſum amiſit.

IX.

* Matth. XXIV, 38.

** Gen. V. ℣. 2.

*** Vt optime notat & doctiſſime deſcribit Vir ſumme Reuerendus Dn. D. MAIVS, Collega ac Patronus omni cultu venerandus, in egregia ſua & ampliſſima *Oeconomia Iudiciorum* Part. I. cap. V. pag. 135. ſeqq.

**** Gen. VI. ℣. 11, 12.

IX.

Iſtius remotio per diluuium.

Placuit itaque vniuer-ſi Statori humanique ge-neris Parenti tempeſtiuum huic amiſſio-ni obuertere medium. Et quando terram in omni bonitate creatam §. V, quae poſt lapſum hominis multa de originali ſua bonitate retinuit, quae incolis ita fa-cta fuerunt laqueo per praecedentem pa-ragraphum, ſapientiſſimus conſeruator protinus nunc iſthaec, ne poſteris eſ-ſent vlteriori periculo, remouere decre-uit. Quo ſtatim factum eſt, vt terra, ſalua tamen reliquorum mundanorum corpo-rum combinatione & coordinatione, quae vix aliam, quam originalem illam ſerua-uit ex ſapientiſſimo inſtituto integritatẽ, totalem prope perpeſſa ſit diſſolutionem. Qua iſta quidem vniuerſa terrarum com-pages diſrupta quaſi, aquarumque fluxu & refluxu contuſa, & in fruſtra ita reſoluta fuit, vt facile extrema i. e. animalibus vi-ciniora corpora ac proficua ſtrata integra commiſta ſint imis: vel quod idem mihi iſto, principia diuerſorum regnorum quantumuis in optimo coexiſtente ordi-ne, ita commixta ſunt, vt vnum creatu-rarum

rarum regnum alterius, vel vtrumuis ſua
ſigillatim impediret ſpecies, quo minu
tertio, puta animalium, regno prodeſſ
iam videretur. Id quod in vniuerſum
celeberrimus Anglus * ita deſcribit
„ Durante diluuiana ſtrage, globo terreſtr
„ ab aquis vndique operto, fuerunt omne
„ lapides & marmora terrae antediluuia
„ nae; metalla omnia, mineralesque con
„ cretiones, verbo, cuncta foſſilia, qua
„ vllam antea obtinuerunt ſoliditatem
„ totaliter diſſoluta, & in particulas null
„ nexu cohaerentes diuiſa. Corpuſcul
„ haec ſolidorum antea foſſilium ſoluta
„ iuncta corporum non ſolidorum parti
„ bus, arenae ſcil. terrae & ſimilibus; ani
„ malium item, horumque oſſium, den
„ tium, conchyliorum; vegetabilium por
„ ro, arborum, fruticum & herbarum; ver
„ bo, corpora quaeuis in terrae ſuperfi
„ cie poſita, vel globi huius maſſam con
„ ſtituentia (ſi non ad imam abyſſum
„ omnia, ad maximam ſaltem, qua pene
„ trare nobis licet, profunditatem) omni

„ haec

* loc. cit. Part. II. p. m. 63.

,, haec, inquam, aquis fuere confuſa, & in
,, illis ita ſuſtentata, vt vnam communem
,, conſtituerint maſſam. ,, Et idipſum ſpe-
ctat ad perditionem illam, quam Deus
comminatus fuerat; * vbi poſtmodum
retraxit & contraxit quaſi largiſſimam
abundantemque originalis bonitatis in
vniuerſo terreſtri globo manum, multi-
plicando hominum labores & curas, quas
alendis potius corporibus, quam volupta-
tibus depaſcendis, impendere oportebat;
adducendo propius peccati obſonium **
i. e. mortem, quae non amplius, vt antea,
tantas nectere moras debebat. Vtvt au-
tem terra in tanta aquarum perfluxione &
inundatione ad quindecim cubitorum
altitudinem, maximos tunc temporis
montes exiſtentes, ſuperante, *** viſcera
quaſi ſua laxauerit, vt aqua amplius riuis
riuis, venis & alueis coerceri non poſſet:
non tamen תהום ſ. abyſſum illam §. IV.
deſtructam fuiſſe ullibi legimus: ſed tan-
tum ita cum ſacratiſſimo Scriptore verſu
vnde-

* Gen. VI, 13.
** Rom. VI, 23.
*** Gen. VII, 20.

vndecimo concedere cogimur, ruptos tan
tũ fuiſſe omnes *fontes*, i.e. πάσαι αἱ πηγαὶ τῆ
Ἀβύσσ. Vnde non ſolum illius §. IV. aſſert
vlterius vidimus argumentum, ſed & ec
rum, quae infra ſequentur; contra illo
ſcilicet, qui tantas aquas concedere no
poſſunt aut nolunt, firmiſſimum robur
dum ſcil. ampliſſimae abyſſi aquae & ca
vernae, imo fontes terreſtres omnes, &
quod magis eſt, vniuerſi aeris, qua ſubti
lioris, qua graſſioris, tegmen, * ſuperne v
qualicunque compreſſum, in internecien
malorum, quantum quidem humanae ra
tioni noſſe conceditur, conuenerunt &
conſpirarunt.

X.

Cur per tantũ diluuium facta ſit remotio.

Nec inde eſt, vt multum
diſquiramus, cur Deus ſa
pientiſſimus Parens praui
tatem hominum §. VII. tanto diluuio, &
non alio modo, vti quidem fame aut bel
lo, delere voluerit? Potuiſſet enim, ſi vo
luiſſet, integrum creaturarum exercitum
long

---

* Conf. Elementa mea Geogr. Mathemat
ſuperiori anno edita ſect. II. p. 352.

longe viliore modo, quam aqua vel igne
deſtruere coelitus delapſo, ſicque vniuer-
ſam terrae molem diluente ac diſrum-
pente, delere penitus; potuiſſet homi-
num prae libidinibus exardeſcentia cor-
da ita inuicem concitare, vt ſe ipſos ini-
qui, qui tanta praeuaricatione creatura-
rum bonitate abuſi fuerant, e medio ſu-
tuliſſent penitus, radicitusque perdidiſ-
ſent, in ſaluo manentibus creaturis reli-
quis; vel licuiſſet optimo Creatori vni-
uerſos ambientem aerem ita inficere vene-
no, & quibus malis cunque abundare, to-
tamq; naturam vniuerſali peſte deſtruere,
nec permittere vnquam, vt amplius fuiſ-
ſent reliqui, qui reminiſcerentur diuino-
rum decretorum: verum alia longe fuit
diuinae ſapientiae ratio, quippe quae non
tam malorum poenas, quam quidem iſto-
rum originem & ſcaturiginem tollere vo-
luit, & ſic per diluuium quoddam vniuer-
ſale, peroptime commonſtrante laudato
WOODWARDO*. Potuit etiam hoc ita
diluuium homines in vltimo temporum
arti-

* Loco citat. Part. II, p. m. 62.

articulo viuentes, quam optime docere
quid ſit non ſolum bonitate terreſtri ſ
VIII. abuti, ſed id quoque, quid olim pe
ditionis grauiſſimae ſecum tulerit; & quo
niam homines facile obliuiſcuntur, vel e
malitia ſusque deque habent diuinas v
tiones, vt ſemper *ſtulti* dicant *in cor*
non eſſe DEVM, * ſiue ea minus ve
eſſe, quae diuini ſcriptores produnt, plu
quam ſtolido ac bruto impetu: ideo De
ſapientiſſimus tale horrendum diluuii g
nus procul dubio amauit, vt cuncti in v
timo demum aeuo vitam degentes, no
ſubinde veritatis diuinae argumenta v
ex *lignis & lapidibus* legere & ad fine
vsque mundi colligere queant. Nec cu
venerabili noſtro Dn. D. MAIO ** v
nam eorum coniecturam eſſe arbitro
quod Deus non ſeueriſſimum in mortal
judicium exercere voluerit, ſed miti
quoddam, & quaſi grauioris cuiusda
ſubſecuturi antecedaneum & praeludiu
vt & terrā & noui mundi ſemen relinqu
ret. X

* Pſal. XIV, 1.
** l. c. pag. 145.

XI.

Vtvt vero haſce diuinas vltiones habeamus, ex Spiritus S. gratia ſat clare deſcriptas, ita quidem, vt plus quam ab antediluuiana ἐδράνεια §. VII. correptus dicatur merito, qui illas negare audeat; nihilominus cum tanta ſit hominum vecordia in labeſcente, & collapſa prope hac temporum ſenectute, & coecitas, quae vix exprimi poteſt verbis: non ſine ſingulari Dei prouidentia ſic ex indicato diluuio §. IX. ſemper omni exceptione maius in ipſo hominum domicilio, nempe terra, quotiescunque illam intuemur, relictum habemus teſtimonium. Et hoc quidem non ſimplex eſt, neque vnius loci; ſed vbicunque terra exiſtit, hominesque alit ac continet, eousque etiam certiſſimi ſuperſtant iuſtiſſimae huius vltionis diuinae teſtes; modo reſpiciamus iſtos felicius, & quod vnus prae altero ſingulare habeat, probe conferamus, neceſſe eſt. Hic enim montes non pauci, quo altiores in terrarum ambitu exiſtunt, eo certiora nobis de hacce diuina veritate exhibent

De iſthoc diluuio integra terrae teſtatur ſuperficies.

teſtimonia, ceu id quidem de alpibus Hel
ueticis diligentiſſimus indagator reru
creatarum praeſertim vero antediluuiana
rũ teſtatur doctiſſ. SCHEVCHZERVS,
„quando ita loqui amat: Ich preiſe di
„allweiſe Vorſehung Gottes, welche un
„nicht nur in H. Schrifft berichtet Ge
„VII, 19. daſz die Waſſer der Sündflut
„über die höchſten Spitzen der Berg
„gegangen, ſondern uns immerwähren
„de Denck-Säulen deſſen vorſtellet, a
„unſern Alpen Gebürgen, welche d
„gröſten und höchſten ſind von gant
„Europa. Wer will hieran zweiffeln
„wann er auf den oberſten Berg-Förſte
„unſerer Landen anſiehet gantze Felſe
„die von lauter zerbrochenen auf einan
„der gehäufften und in Stein verwande
„ten Meer-Muſcheln und Schnecke
„zuſammen geſetzt ſeyn? Kommet hie
„her ihr Verächter der H. Schrifft, d
„ihr vor eine eitele Fabel haltet das, w
„in der Heil. Schrifft von der Sündflut
„auffgezeichnet ſtehet; Lernet hier il
Gotte

* In den Natur-Geſchichten p. 89.

„Gottes Läugner, die ſtumme Felſen „werden euch predigen, die Mauer-„harte Berge werden euch, wann ihr zu „biegen ſeyd, weich machen. Vbi de montibus, ad valles deſcendimus, non ſane iſtae minores euadunt tantae veritatis teſtes cum ſuis fluminibus, & quibuscunque ad iſta obuiis lignis & lapidibus. Praeſertim vero terrarum profunditates tot euidentiſſima indies produnt dictae cataſtrophes vniuerſalis argumenta, in ſuis olim obrutis hodieque ſubinde detectis antris, vt integra etiam viſui noſtro monſtrent metalliſata animalia, * reptilium exuuias, & integros volatilium nidos. ** Vt nihil dicam de figuratis lapidibus, de quibus porro laudatus ille ſcriptor, dicit: *** Es iſt „merckwürdig, daſz die Hiſtorie, der ſo

 „ge-

* Conf. Miſcell. Berolin.

** conf. Acta Erudit.

*** confer. IO. RAIVM, clariſſ. BVTTNERVM & IO. IAC. BEIERI Orychographiam Noricam doctiſſimam, cuius perauide exſpectamus continuationem, & IO. MORTON the natural hiſtory of Northampton-Schire.

„genannten gebildeten Steinen, in die
„ſen letzten Zeiten eifferiger unterſu
„chet, als jemalen. Aber auch das Gif
„der Gottes-Läugnung und Schrifft
„Verachtung auf eine ſo ſubtile Mani
„zugerichtet und denen Hertzen der
„Menſchen eingeflöſet wird, als jemale
„Es iſt zwaren wahr, daſz die Muſche
„und andere gebildete Steine, nach vi
„ler Naturforſcheren Meynung zug
„ſchrieben werde einer verborgenen N
„tur-Krafft, welche ſie alſo in der Erde
„geſtalte, oder andern und andern Urſ
„chen, von denen zur andern Zeit e
„mehrers ſoll geredet werden. Es iſt ab
„die Materie ſeit wenig Jahren ſo eiffer
„erforſchet, und die Steine mit de
„Meer-Geſchöpffen ſo fleiſſig und ſor
„fältig verglichen worden, daſz nu
„mehro ein vernünfftiger Menſch nic
„zweifflen kan an der Herkunfft der
„genannten figurirten Steinen von d
„Sündfluth &c.„ Vt is ideo omni li
gno, lapide ac metallo durior vocand
ſit, qui teſtimonia iſthaec, exceptio
maiora, negare, vel in dubium ſaltem v
care audeat.

XI

XII.

Vniuerſa terrarum compages.

Cum vero dicta terrarum compages §. IX. diſrupta & emota fuerit, ita, vt aquae illam perfluxerint penitus ad altitudinem maximos tunc temporis exiſtentes montes, ſuperantem; neceſſe eſt, vt hinc non ſolum deducenda ſit illa vix concipienda rerum toto terrarum globo continentium conuerſio, ſed & varia, & tantum non vniuerſa, quae nunc adparet, conſtitutio, atque iſthaec ſubterranea minus ordinata, ſtratorum facies. Vbi metallicolarum manibus interdum toti lapidum graſſiorum quaſi parietes, nunc horizontaliter nunc obliquius & verticaliter, nunc mire inuicem cohaerentes, occurrunt; quibus diffractis, denuo oculis terra alia, quam quidem *antea habuerunt*, *perfodienda* adparet; hanc inquam faciem, ſicuti inpraeſentiarum totam ſpectare non libet, nec licet: ita beneuolum lectorem ad aliorum virorum ſcripta, quae doctrinam hanc vel ex profeſſo, vel ex accidenti ſaltem pluribus tractarunt, remittimus.

XIII.

Porro id teſtantur hydroſtaticae leges.

Id tantum hoc loco, vt terra ita, eiusque ſolida partes per aquas ex abyſſ ebullientes deſuperque cadentes, emota dicuntur, ex hydroſtaticis fundament praenotaſſe ſufficiat, quod ſolidis & qu dem aqua, vel quacunque alia materi liquida grauioribus, tantum de grauitat decedat, quantum grauitatis materia li quida, ab ipſo ſolido corpore expulſa, ha bet, e. g. cubo plumbeo, aquae penitu immerſo, tantum de ſuo pondere dec dit, quantum ponderis cubus aqueus ex pulſus habet, ceu id quidem ex ARCHI MEDE * & aliis paſſim demonſtratum ſupponimus. Vnde illico ſequitur, 1. co pora minus grauia facilius ſuam grauit tem amittere in eodem liquido, qua corpora grauiora, vtvt, ſi libere vtrumqu agat, iſtud grauius corpus maiorem liqu di partem expellat, quam quidem leuiu Qua ex re etiam diuerſi generis corpo antea in aequilibrio exiſtentia, illud min

* In tractatu de inſidentibus humido lib. I.

in liquidis ſeruabunt. Conſtat hinc 2. quod eiusdem generis corpora in diuerſis liquidis, ad iſta ſuam habeant ponderis & immerſionis rationem; vt nempe illa vnius generis corpora purioribus & leuioribus immerſa liquidis, debeant profundiorem occupare locum, quam in minus talibus liquidis; ſic e. g. diuerſi quidem generis, aſt eiusdem magnitudinis, cubi, veluti cupreus, plumbeus, lapideus, ligneus aquae, vel alii liquido immerſi, diuerſimode haerebunt, vt ſcilicet alter prae altero, pro ſua grauitatis vel liquidorum ambientium ratione, profundiorem habeat locum, & ſimul totius ſuperficiei inaequalitatem monſtret; & id quidem 3. quo propius accedit grauitas ponderoſioris corporis ad liquidi grauitatem. Et 4. ſolidum leuioris conſtitutionis, quam liquidum, ſi vaſculi baſi adhaeret, tunc ab iſta vix prius amouetur, quam donec tot liquidi infundatur, vt partem ſuperet grauitatis penitus. Potuiſſet 5. heic temporis quoque & aliarum circumſtantiarum ratio haberi, quam liquida ad ſolida, vice verſa, in deſcenſu ſubinde obſeruant, niſi in hac ipſa tractatione tempori inſeruiendum ſit.

XIV.

Experientia illuſtratae.

Habent autem diuerſ… ſolida ad eadem liquida… diuerſas inuicem grauitatis rationes, … quidem iuxta nonnullorum * obſeruatio… nes ita, vt, ſi grauitas auri eſſet part. 100; tu… eiusdem magnitudinis plumbo comp… tant $60\frac{1}{2}$, argento $54\frac{1}{2}$, æri $47\frac{1}{3}$, ferro 42… ſtanno & quidem communi 31, purio… $38\frac{1}{4}$, magneti 26, marmori 21, lapidi 14… cryſtallo $12\frac{1}{5}$, aquae $5\frac{1}{3}$, vino $5\frac{1}{4}$, cerae … oleo $4\frac{3}{4}$. Quod ſi nunc ex eiusmodi co… porum ſolidiorum limaturis probe pu… gatis, adhibeatur certa quantitas, eaqu… inuicem commixta, in vitrum aqua ple… num infundatur; tunc per antea dicta ce… to certius eſt, quod non ſolum ſecundu… grauitatis rationem diuerſarum ſpecie… limaturae, mox habito etiam tempor… reſpectu, ſubſideant, ſed & parallelite… quaſi formatas ſtrias, vbi praeſertim nu… lum impediens occurrit, apprime for… ment; &, quae leuiores ex iſtis ſunt, ac…

cedem…

---

* Confer. Dechales Tom. III. tractat. hydro… ſtat. Prop. 31. Mundi Mathematici.

cedente vel leuiſſimo motu, in ſuperficie extrema protuberantias quasdam & inaequalitates exhibeant.

XV.

Vnde diuerſa terrarum ſtrata.

Debuerunt igitur in terra ita aquis circumfuſa penitus, ſolidiora corpora §. XII. quoad notabilem profunditatem, non ſolum dictum ibi & §. XIII. accipere ſitum, nempe cum Horizonte in profluxu aquarum maximam partem parallelum, & alium minus ordinatum, ſed occupare etiam nunc altiora & ſublimiora nunc depreſſiora loca; & quidem ſecundum eas, quas breuiter in praecedentibus indicaui, leges; provt ſcilicet liberiorem per aquas, perque turbata inuicem corpuſcula, prae maioribus magis impedientibus perque easdem aquas emotis, inuenerunt, tam in aſcenſu, quam deſcenſu motum. Ponantur enim arenulae vel e diuerſis locis erutae, vel arte paratae, quales arenariis horologiis ex plumbo ſiue materia alia leuiori paratae, adhibere ſolemus, modo ſint diuerſae grauitatis, eaeque infundantur in vitrum aqua plenum

& turbentur inuicem; tunc illae; qua
grauiores ſunt particulae, mox inferio
rem, quae leuiores, medium & quaecun
que leuiſſimae, ſuperiorem occupabun
locum, & parallelas ita formabunt no
ineleganti modo, ſuperficies ſuper inu
cem conſiſtentes §. XIII. Et haec ipſa qu
que in diluuio maximo emotorum corp
rum & ſucceſſu temporis iterum con
ſtentium, fuit ratio; vt inde tandem diue
ſa efformata ſint terrarum ad fundu
ſucceſſiue praecipitatarum, quae infra v
debimus, ſtrata & variae glebae.

XVI.

Aliorum conſenſus.

Huic denuo ſententia
accedit ſupra laudatus A
„glus ſcriptor, quando dicit: * Accid
„haec ſubſidentia conuenienter legib
„grauitatis, quantum quidem in tan
„confuſanea mixtura fieri potuit; ita qu
„dem, vt omnium primo delapſa fu
„rit materia, corpora & corpuſcula gr
„uiſſima; mox ſubſederint, quae prox
„mu

* l.c. Part. II. p. 63. conf. Dn. WIHSTO
l.c. & alii.

mum a ſummo obtinuerunt grauitatis gradum, locum proin' occuparint ab imo proximum; & ſic porro quaeuis alia deciderint omnium leuiſſima, quae ſuperficiem conſtituerunt totius ſedimenti, & omnia reliqua operiuerunt. Formauit materia terreſtris, quae recenſitis iam modis ſubſedit ſtrata lapidea, marmorea, carbonaria, terrea, alia, ex quibus ſtratis globus ipſe terreſtris conſtat, in illis ad minimum partibus, quae hominum ſubiere conſpectum. Quum ita ſtrata collocari debuerunt in ordine ad diſparem grauitatis rationem, ſubſidit primo non ſola materia homogenea, quae omnium fuit ponderoſiſſima, ſed eodem tempore quaeuis alia corpora eodem grauitatis gradu gaudentia; quando nunc certum eſt, dari diuerſi generis, naturae & conſtitutionis corpora, attamē eiusdem prope grauitatis ſpecificae, accidere omnino oportuit, vt differentis naturae corpora delapſa fuerint ſimul, atque ita vnum idemque compoſuerint ſtratum. Pergit laudatus uthor vlterius: contigit vt cochleae, ac onchae grauitate prae aliis eminentes

depo-

depoſitae fuerint in ſtratis lapidum, ma
morum, aliorumque ponderoſiorum te
reſtrium corporum ; dum interim co
chylia leuiora ſeſe adſociarunt materi
etiam leuiori, e. g. cretaceae aliiue lapid
bus grauitate cedenti; qua abſente cec
derunt huius generis teſtacea haud pr
cul a ſuperficie. Hinc eſt, quod teſtas l
uiores e. g. echinorum & ſimiles copio
reperiamus in creta, vbi ex grauioribu
rariſſime offendas aliquam, vtpote qu
ſubſederunt citius, & profundiorem inf
ſtrata cretacea occuparunt locum. E
demum corpora, quae cretam, argillam
arenam leuitate ſuperant, praecipitaba
tur omnium vltima; atque adeo comp
ſuerunt ſtratum globi terreſtris ſupr
mum.

XVII.

Strata pro diuerſa liquidorum ratione multum turbata.

Provt etiam iſthaec ſtr
torum terreſtrium obſe
uationes, iſtarumque cu
ratiora examina in qua
tum inter fodiendum co
ligi poſſunt ac debent, miram omnino n
inutilem tum primaeui illius, tum poſtr
mi noſtri exhibent globi terreſtris con
der

lerationem: ita vlterius quoad origina-
iam ſtratorum iſtorum coordinationem,
praeſertim vero quoad ſupremum ſeu
oſtram, notarier oportet, ſtrata iſta di-
erſimode quoque ex ipſis liquidis emota
orpora vltro citroque commouentibus,
ormata fuiſſe. Sic enim corpora per §.
XIII. vtvt antea aequalia, in diuerſis li-
uidis, provt ſcil. iſta in diuerſis terrarum
artibus, nunc plures, nunc minores ad-
nixtas habuerunt impuritates, potue-
unt nunc magis, nunc minus deprimi; &
l quidem tanto facilius concedetur,
uanto minus de liquidorum maxime
naequaliter turbatorum, ſtatu dubitan-
um eſt. Accedit tempeſtatum, exterio-
em terrarum ſuperficiem ferientium,
naxime vero aëris, qui externam aeque
c internam terrarum ſtructuram procul
ubio multum perforauit, inaequalis ra-
io, de qua tamen in praeſenti dicere non
cet.

XVIII.

Superioris ſtrati turbatio quoad animales res.

Quod quidem ſupremum hominibusq; quam
roximum ſtratum atti-
et; hoc omnino potuit per haec ipſa aſſer-

ta maioribus, imo debuit, maximis mut
tionibus exponi. Ponantur enim denu
diuerſi generis particulae, minus tame
quam illae §. XIV. quoad formam a
quales, e.g. ramenta limarum ex aur
argento, cupro, arena, ferro, ligno, &c. ea
in vitrum aqua plenum fundantur; v
denuo multa §. XIII. ſuum locum acqu
rent; plurima vero dicta ramenta ob i
regulares formas, quas habent & ten
pus, quod in delapſu ſic inaequali, inſ
munt, impedientur §. XVII, quo mini
aequales ac in §. XIV. dictas regularior
ſeries formare poſſint. Cum itaque an
cataclyſmum maximum terrarum ſupe
ficies quo modo cunque formata * ac fi
mata, ſtatim diuino nutu admodum fru
ctifera Gen. I, 11. extiterit quoad arbore
maxime, frutices & quaeuis alia veget
bilia, iſtorumque ſemina varia, porr
quoad materias fructiferas, ex quibu
haec talia formata ſunt; inſuper quoa
corpora animalium ſingulorum vti ho
minum & aliorum bipedum, quadrupe
dum

* Conf. WHISTON Theoria Telluris.

llum, auium,piſcium & cartilaginoſorum,
cruſtaceorum, ſquamoſorum &c. quae
omnia cum animalium quorumuis mem-
oris, vti oſſibus, dentibus,cornubus, prae-
ertim vero cochlearum quam terreſtri-
um, tam maritimarum teſtis &c. non po-
uerunt non tanquam leuiora creta, are-
ia, argilla &c. ſuperiorem contegere ſtra-
i ſuperioris ſuperficiem, & quidem ſecun-
um cuiusuis generis ſpecificam grauita-
em. Ita tamen, vt in locis elatioribus ac
nontibus iam procul omni dubio ante
ataclyſmum in terra exiſtentibus, vel re-
ens ex immenſa emotorum corporum
erreſtrium, inaequaliter mox conſiden-
um, conquaſſatione ac coagmentatione
xortis, leuiſſima quaeuis haeſerint im-
nota, ceu ſunt cochlearum dictarum te-
ae, piſcium ſquamae &c. quae ſane in
nagna hodie copia colliguntur & exhi-
entur, veluti illi indubii tanti diluuii te-
es §. XI. Poſt haeſerunt partim magis
regularia & grauiora corpora, vti homi-
um, piſcium & animalium quorumuis,
artim lapidum, quibus obruta & incluſa
erunt,dum conquaſſationes illorũ exper-
ſunt. Et quia animalia quaedam aquas

ferre

ferre haud potuerunt, ceu quidē homin
alia vix ad breue tempus illis reſtiteru
veluti illa, quae natare valuerunt, & adh
alia aquis adſueta fuerunt: ita illa inferio
facile loca cum grauioribus corporibus
particulis poſt citiſſimum interitum a
aucta, oportuit: iſta natatione aliqu
freta, durarunt pauliſper, nec ita profu
de iacuerunt: & haecce denique anim
lia aquis adſueta, diutiſſime cum aqu
rum elatione circumnatarunt; & tande
quae irrepere rimas & antra conata ſun
mox lapidum emotorum colliſione int
riere, qualia itidem hodienum vidim
in dictis lapidum rimis §. XI. quaſi met
liſata, & obſeruamus alibi.

XIX.

Quoad arbores ſpeciatim.

Quod tandem arbor
attinet, iſtae radicibus
terris adhaerentibus adauctae, vix ſupr
mam aquarum ſuperficiem innatarun
nec ideo montibus haeſerunt, niſi qu
tempeſtatum aut grauioribus motib
congeſtae fuerunt: ſed inferiora quousq
ſcilicet per hactenus tum liquidorum r
tionem, tum dictam ſpecificam adhaere

te

em grauitatem licuit, occuparunt loca. Nec tamen, quod de conſimilibus rebus lixerim, ipſae arbores, praeſertim multum amoſae, vt ſunt querci & fagi &c. ad nteriora & infima terrarum loca demitti otuerunt; niſi illis forſan in locis ac cabus, vbi ſupra dictam ingentium lapium conquaſſationem, expertae ſunt: d tantum, praeſertim ad aquarum defluum diſſipatae, priusque delabentes & partibus terrarum lutoſis, viſcoſis, glunoſisque adhaerentes, altioribus nonunquam radicibus defixae, a reliquis onſidentibus partibus, citius obrutae fuent & occluſae.

XX.

Idipſum experientia comprobatur.

Et idipſum quoque non ro experientia comprot, vbi in eiusmodi locis ueniuntur arbores, & trunci ingentes, ii, vti veriſſimam ligni ſubſtantiam rerunt: ita quoque e lignorum & arbom cenſu eximi nequeunt. At vero de caſione, qua ſcil. huc illucue delatae t dictae arbores, iamdiu inter eruditos, minus tales, diſceptatum fuit; quo-

rum tamen lites in praeſenti nec me-
facere libet, nec recenſere eius gener
multas arbores, ſed enarrare potius qu
ipſe expertus ſum, non quae alii, ſum
viri in ſuis & aliis terrarum partibu
contulerunt. Sic omnino donec in hiſ
oris per DEI, Summique PRINCIPIS gr
tiam, viuere licuit, non ſine admiratio
quam ſaepiſſime intuitus ſum fluuiu
Lohnum, fortalitium noſtrum, cui p
inde, ac toti Sereniſſimae Haſſo-Darn
ſtadinae domui DEVS ſemper clemen
ſime adſit! proxime adluentē. Huius en
alueus nonnullis in locis vltra duarum
re perticarum profunditatem conſpi
tur; vtvt etiam, ceu capite IIdo videl
mus, intra praealtos nonnunquam inc
dat montes: nihilominus multis in l
cis annoſae ſe in oculos ingerunt arbor
quales in quercetis heic locorum creſ
re ſolent, ad 40, 50. pedum & vlteri
proceritatem excreſcentes, iſtarumq
provt fluuius eluit, ingentes rami. Hab
fluuius iſte, ob dictos ex vtraque pa
montes, nunc magis nunc minus remo
& riuulos inde paſſim decidentes, etia
hanc proprietatem, vt multum vel

e

exiguas tempeſtates excreſcat, & ob citum
decurſum, cuius ad PICCARDI modum
inſtitutam deſcriptionē alibi promiſi, mi-
re decreſcat. Hinc fit, vt alueus facile vltra
modum dilutus, radices tam ingentium
arborum & cacumina detegere ſoleat. Ha-
bent tamen lingua iſta, provt ego partim
vidi, partim ab incolis relatum refero, qui
lla exinde pro alendo igne integris plau-
ſtris nonnunquam & curribus deporta-
unt, horizonti parallelum ſitum; quem
rbores alibi robuſtiores, e ventorum a-
quarumue impetu prolapſae, in limoſa
erra §. XII & X, qualis heic etiam loco-
um ex parte obſeruatur, acquirunt.

XXI.

Quomodo conſeruari potuerint talia ligna.

Nec etiam illud mirũ &
 ratione alienum eſt, quod
anti arborum trunci per
ot annorum defluxum in
thoc ſuperiori terrae ſtrato ab aëris ma-
ime tempeſtatumque iniuriis, quin &
xinde deriuanda putredine, conſer-
ati ſint. Poſteaquam enim iſti in iam
ominata terrae ſpecie probe iacuerunt
ecti, cui naturalis quaſi ineſt ſalſu-

go,ſulphur & praeter ea,quae ſ.V. ex an
tiquitate adducta ſunt, balſamica vis,qu
de forſan dicendũ adhuc erit; neceſſe er
vt ſimul ob ſubterraneũ calorem,ex com
muni procul dubio abyſſo §. IV. deriua
dum, & diſtinctam in arboribus partic
larum ſtructuram, maiorem minoremu
compactionem ac ſoliditatem, etia
maiorem minoremue acquiſiuerint d
ritiem. Eſt enim vel ſubterraneus calo
qui terram nobis corpus demortuum
IV. concipere haud ſinit. Cuius conſeru
tioni maximopere inſeruiunt laudata
XV. terrarum ſtrata, quorum praecipu
ad cuticularum in corpore humano
veſtium modum, functio eſt, vt cont
neant calorem, ac rite quasuis interior
vires diſtribuant. Contra nec dubium e
quin ab eodem calore nonnullae arbor
aliam prorſus particularum ac fibraru
ſtructuram habentes, in eadem terra ſua
amittant naturalem duritiem. Imo da
tur arbores, quas ob eandem rationem a
calorem maxime, vel in eadem terra v
ab hac diuerſa, nonnunquam putredo ex
dere quaſi & conſumere penitus ſole
Eſt autem praeſens durities in dictis a

bor

ooribus, quas ex fibris ac ſtrigis vtplu-
iimum quercinas eſſe iudico, notabilis ad-
nodum, & tanta, vt trunci ſerra cultro-
ue rite diſſecti, polituram admittant
otabilem. Hinc etiam vidi non ſolum
ubſellia inde parata, ſed & ob colorem
igrum aſſeres inde formatos & aſſiculos
 artificibus elegantiſſime ciſtis aliisque
ebus obducendis adhibitos. Quemad-
odum vero noto notius eſt, quod,
uti arbores interne in ſuis fibris, vtricu-
s, tracheis, aliisque vaſis, vnde & annos
umerare vulgus conatur, quoad variam
xturam differunt; ita quoque in anno-
 iſtis truncis diuerſam hanc in diuer-
 partibus obſeruaui polituram. Quia
iam difficulter incuruantur ligna iſta,
eo haec ipſa inſtrumentis nonnullis
athematicis, quae praeter ſoliditatem,
uam maxime rectitudinem requirunt,
liciſſime adhiberi curaui. Quas vero
liquas in iſtis truncis conſignaui obſer-
ationes, forſan infra ſequentur. Et hoc
 fallor ipſum eſt, quod laudatus An-
glus * habet, quandoquidem, inquiens,

 „ſu-

* l.c. pag. 66.

„ ſupremum hoc ſtratum aëris, tempeſta
„ tum & aliis iniuriis externis prae aliis
„ & immediate fuit expoſitum, accid
„ neceſſario, vt omnium animalium co
„ pora fuerint mox corrupta & putref
„ cta; pariter quoque oſſa, dentes & te
„ ſtacea lapſu corporis conſumta, illis e
„ ceptis, quibus durationem conciliau
„ firmior partium compactio & ſolidita
„ vel quæ in magnam bituminoſae,aliusu
„ ſimilis materiae copiam fuere depoſit
„ ibique veluti balſamo condita & co
„ ſeruata; idem corruptionis fatum e
„ pertae ſunt arbores, niſi & ipſae fueri
„ huiusmodi balſamica materia inuolut
„ & hoc modo ſaluae a diſſolutione re
„ ditae. Multo magis adhuc perieru
„ frutices, herbae & vegetabilia ten
„ rioris conſtitutionis alia. Semina ta
„ dem omnium plantarum, quae dic
„ modo fuerunt in ſupremo terrae ſtra
„ repoſita atque prope ſuperficiem terr
„ in ſolo naturali, ſiue generationi veg
„ tabilium conuenienti, recondita ſi
„ plantata, mox germinarunt, increme
„ tũ ceperunt, & totam terrae faciem la
„ to virore induxerunt. Extitit hacten

& e

æ erit porro, terreſtris haec vegetatiua ſupremi ſtrati materia, penus & promptuarium perenne, ex quo nutrimentum animalibus plantisque accedit, & in quod diſſoluta haec ipſa corpora redeunt, vt nouam conſtituendis & generandis aliis corporibus materiam ſuppeditent.

XXII.

Lapidũ quoddam genus ſingulare h. l. notatur.

Ad eundum quoque modum lapides in eadem lutoſa terrae ſpecie concreti, viſuntur, veluti ad montem noſtrae Muſarum ſedi vicinum, qui ob amoenam & ſingulariter hominum alimentis proficuam ſituationem, vulgo vocatur *der Nahrungs-Berg.* Quod ipſum lapidum genus iam olim rimatus eſt ſaepius, ſuisque ideo auditoribus mirandum exhibuit B. STRAVSIVS Medic. D. & in Academ. noſtra Profeſſor Phyſices, dum viueret, celeberrimus. Conſtant autem eius generis lapides ex innumeris aliis minoribus ac minimis lapillis, glareis, ſilicibus &c. varii *coloris,* vti rubri, albicantis, ravi, cerei ac lutei, & *formae* diuerſae e. g. globoſae, maximam

vero partem quadrangularis &c.vt integr
maſſa quaſi cruſtam vnius aut duorur
digitorum latam monſtret; exceptis ill
in locis, vbi profundius latent, & integr
globos referunt. Inſuper lapilli iſti qua
per gluten quoddam continentur, tam fi
miter, vt nonniſi per magnam vim diſcu
tiantur; imo illud difficilius, quam ipſi duri
ſimi ibidem lapides rumpuntur: & ſic mir
exhibeant faciem. De quo lapidum gene
Experientiſſ. Dn. KISNERVS *Medicina
D. apud Francofurtenſes feliciſſimus, am
cus plurimum venerandus, ſequens mih
beneuole communicauit iudicium: dieſe
Stein wird an unterſchiedlichen Orthe
gar häuffig gefunden: und wie die gan
tze Erde nach der Sündfluth aus unter
ſchiedlichen, und zwar meinſtens hori
zontalen Stratis beſtehet, ſo ſcheinet die
ſer meiner geringen meinung nach, auch
ein aus ſolchen Stratis genommener Stei
zu ſeyn, von mehrern ſowol kleinern al
gröſſern Sand und Kiſſelſteinen zuſam
men geſetzt. Der über die lettichte Erde

wi

* in Epiſt. d. XV. April. an. CIↃIↃCCXIII. a
me data.

vie dieſer , gezogen, theils durch die in
erſelben befindliche Saltzigkeit und un-
erirdiſchen unwiederſprechlichen Wär-
ne, theils durch das ſtätige Anwachſen
erHärteren mit den Weicheren(welches
ncrementum man denen Steinen nicht
vol abſprechen kan) in eine harte Maſ-
am oder Stratum gebunden worden:
ird ſonſten Wurſt-oder Speck Stein ge-
ennet, weilen er eine Wurſt, die mit
peck und andern darzu benöthigten In-
redientien angefüllet, einiger maſſen
eichet.

XXIII.

Aliae conſeruandi rationes narrantur.

Provt vero iſtam in la-
idibus conſeruationem
on multum miramur: ita
mnino fatendum eſt, quod praeter illam
tionem §. XX, adhuc dentur aliae, qui-
us corpora varia conſeruari potue-
unt in terra. Nimirum poſtquam terre-
ria corpora §. XVIII. vel ſpecificas ter-
e partes, vel aquas metalliferas ſua ac-
uiſiuerunt proiectione; non potuerunt
on tales ſpecificae particulae, veluti mar-
ales, ſulphureae & quaecunque aliae,
orpora minus ſolida, oſſa, dentes atque

arbores &c. attingere, ac penetrare. Et
quidem tanto magis, quo aptiora ipſa e
titerunt corpora, vt ſic vel intimius ſucc
metallo plenis indurata, vel ſaltim metal
co quaſi cortice obducta, ob omni putr
dine ſeruata ſint. Nec heic quoque excl
dendi ſunt *lapides*, quorum colores t
tasque conſtitutiones vel ad nudam aqu
& ignis praeſentiam, quotidie immuta
vidimus; vt ideo non abſonum ſit, iſtis pe
inde vt metallis ipſis, triplicem attribue
terram, quarum prior in eiusmodi mixt
baſin exhibeat, altera colorem, tertia v
ro figuram, metalleitatem vel lapideit
tem praebeat; ſiue vt BECCHERVS
„vult: prior iſtarum extra ſuam mixti
„nem in lapidibus ſ. in ſale alcali: alte
„in vitro: tertia in ſale communi repe
„ri. Quae tres terrae, cum miſcentu
ſine vlla alia additione, verum & gen
num metallum, & pro varietate praxe
lapidem conſtituunt. Quid? quod l
pides ita quoad originalem conſtitutio
ab illis in prima ruditate §.IV. exiſten
bu

* l. c. pag. 118.

us, mox ſubſidentibus, denuo emotis §.
X. ac conſidentibus iterum ſ. XIII. ter-
rum partibus limoſis, lutoſis & arenoſis
ſis, parum, imo nihil, praeter quamuis
onſolitandi vim differre, ſtatuo. Hinc
irum non eſt, cur lapides nunc hanc,
unc aliam referant coloris ac ſoliditatis
eciem? cur foſſilia ligna nonnunquam
mutata prorſus adpareant, vel ex par-
ſaltim petrifico tantum ſucco imbuta
nt, aut calcinata? & alia contra prorſus
etrefacta aut metalliſata in terrae pro-
ınditate inueniantur; quorum licet na-
ıralis color, durities & pondus permuta-
ım penitus eſt, vt nunc lapides nunc
ineras ferro ac metallo quouis abun-
e refertas, monſtrent: nihilominus tamen
gura partium inde ſatis clare elucet,
eu quidem ex ligno in praeſenti exhi-
to, infra cognoſcetur. Interdum quo-
ue lapides ac minerae tam firmiter li-
nis ipſis adhaerent, vt quoad ſpecies
ccurate diſtingui, diſſoluique vix poſſint.
Iec inde porro mirum eſt, quod piſces
g. & animalia quaeuis exigua, magis vt-
lurimum in fiſſili lapide, tam plana fir-
iterq; adhaerentia, imo deſtructa peni-
tus

tus quoad partes interdum adpareant
potuerunt enim haec talia corpuſcula o
leuitatem mollitiemque & contra occu
rentium corporum grauitatem nimia
comprimi & extingui debuerunt, ſubſtra
tis ſubinde ſolidioribus partibus. Vel v
idipſum doctiſſimus SPENERVS * plu
„ribus ediſſerit: quando, inquiens, oc
„currentes, forte ſoluentes terrae ſucc
„ſubſtantiam eorundem abſumſerunt &
„deſtruxerunt, in locum particularum
„abſumtarum alia ſucceſſit ſaxea, meta
„lica materia, exteriore tamen figur
„manente, provt animalia, ſerpentes v. g
„cancri, plurimaque teſtacea petrefa
„cta luculentum exemplum praeben
Quo etiam refert crocodillum ſuum, m
rificum ſane, provt quidem cum Excel
lentiſſ. Authore cenſeo, ſpectaculum e
animalium regno relictum, reliquosqu
ibidem recenſitos piſces metalliſatos. Vt
iuſuper STENONEM atque BOY
LIVM virorum naturae peritiſſimorum
bigam, quod videlicet illud nemo facil
i

---

* In Miſcellaneis Berolin. p. 117.

n dubium, vocauerit, lapides ex materia
uida, viſcidiori tamen atque tenaci, pro-
uci, adeoque id quoque plus quam pro-
abile eſſe, fiſſiles lapides ex argilla tena-
i, nigricante vel liuiſcente originem du-
ere. Praeſertim cum omnino apud rei
etallicae peritos in confeſſo ſit, nihil
ſſe ad inſpirationes metallicas, vulgo Ein-
itterungen, de quibus infra, aptius
uam has ipſas argillas. Non omnino
itur mirum, ſi ſubſtantia corporum ita
nplicitorum, cum a motu partium inte-
ino putredinali, tum a ſoluentibus ter-
e ſuccis diſſoluta & deſtructa, partes
etallicae in locum abſumtarum ſuffi-
antur & recipiantur, haecque tandem
nimalia ligna & corpora alia habitum
enitus mutent, & vndique veſte metal-
ca obducantur, imo in metallum quaſi
ansmutentur, & perinde, vt hóc ipſum
ſecula conſeruentur.

XXIV.

Et id quidem tanto cer-
us ac citius procedet,
anto conuenientiora
a, dictis iam inſpiratio-
ous metallicis, ſe corpo-
ra prae-

Sunt iſtae con-
ſeruandi ratio-
nes in nonnul-
lis corporibus
citiores.

ra praebent, vel a natura, vel cauſſa a
corporibus inhaerente. Et ſic quide
petrefactionem atque metalliſationem
lignis quod concernit, debet vtraque
ideo in diuerſis lignis eſſe pro iſtarum p
ticularum, fibrarum, matricum ſtructu
totaque inde ſequente natura eſſe diu
ſa, nunc puta citior nunc tardior; in a
interdum petrificatio debet adparere
la, in aliis vtraque ſimul, vt plenam, qu
miramur ac veriſſimam ferri mineram
tantum non veriſſimas ferri particul
ceu quidem infra patebit, referat.

XXV.

Ligna dantur facile accedentia ad ferri naturam.

Vt exemplo vno alte
ue idipſum comprober
vlterius, omnino lignu
alneum, & eius quoq
ſemina ſunt eiusmodi, quoad exterio
& interiores partes, conſtitutionis, vt
ctas ſoliditates tam petrificationis qu
ipſius metalliſationis facile caeteris pa
bus admittere videantur. Sic enim qu
tiescunque arborem iſtam curatius i
tueri licet, ſtatim deprehendimus illa
aeſtiuo tempore foliis ſeminibusque, qu

♂ ſigna referentibus,florentem; nec ta-
ıen illa idipſum adeo expreſſe, quam ſe-
ıina ipſa praeſtant, quando ſcilicet ex-
emitates iſtorum, die Knoſpen, inuer-
ıntur, & verſus extremitatem alteram
flectuntur. Licet vero argumenta iſta
on adeo firma putentur, quae a ſimili-
ıdine rerum & nudis ſchematiſmis de-
mta ſunt: ſolet tamen natura, quae
hil fruſtra facit & format, cum ſignis
is externis rerum non raro prodere vir-
ıtes; & ſane ſi vnquam, heic maxime
ipſum aſſerere libet, vbi omnino mar-
lium virtutum in alneo ligno, etiam-
ım florenti, praeſentiam ſequentibus
ſpicamur indiciis. Etenim mars habet
ıum aliquod ſal,quo etiam fit,vt ſaepius,
lictis impuritatibus, iisdem immixtus
huc facile diſrumpat: ad eundem mo-
ım rumpit quoque lignum alneum fa-
ius, quam alia ligna, admittit rimas,
ıod dein' aquis immerſum, tantam pro-
l dubio duritiem acquirit. Quemad-
odum porro ferrum multum habet ⊕
certo modo ad iſtud reduci valet: ſic
alneo ligno eiusdemque foliis & corti-
ous, poſt extractionem applicationem-
que

que debitam, ſalis fixi aërisque rite app
cati ſimile procul dubium vitriolum p
rari poterit; id quod praeter guſtum, c
factum, tactum & externum obtutum, a
ſtringens illa vis, & adhuc alia ſigna ſa
clare monſtrant. Hinc quoque eſt qu
ligna iſta, aquae aërique expoſita, vix p
tredini ſint obnoxia, perinde vt phlegm
Oli vegetabilia & alia corpora conſeru
re alibi ſolet. Inſuper in ferro multu
Aris, nec minus caloris & ſiccitatis &
obſeruatur: idipſum quoque alni & c
rum folia monſtrant, quae pro nimia p
guedine digitis admotis adhaerent, n
bilem perinde vt ſemina ipſa odorem ba
ſamicum habent. Hinc procul dub
& illud eſt, quod auiculae ſeminibus iſ
veſcentes, veluti ſunt luteolae, fringill
cardueles, perpetuo ſitiant, & ſic fac
ad alneta irretiantur; imo alni, vtvt
quis proximae, frigidiori tempore, f
gidiſſimo, quemadmodum nos an
annos aliquot tale frigus vltra clima
rationem maius ſentientes, multis in l
cis vidimus, non intereant.* Contra ve

* Conf. Diſſert. mea de Tempeſtatum adp

n locis ſiccioribus parum durant, & ſic ob
alorem ſuum, quaſi innatum, perpetuo
umiditatem deſiderant. Sicuti inſuper
errum rite antea paratum inſtar ſpeci-
ci cuiusdam in martialibus morbis
rodeſt: ita quoque nullum dubium eſt,
uin ſpiritus & eſſentiae e ligno alneo, e-
sdemque corticibus, foliis atque ſemi-
bus paratae, idem praeſtare ſoleant, id
uod tamen aliis vlterius conſideran-
um relinquimus. Hoc denique nota-
us, ſicuti minerae ferreae ſaepiſſime cir-
aquas exiſtunt, & ſingularem acqui-
nt bonitatem, imo circa venarum iſta-
m canales praeſertim in antris, denen
hächten und Stollen, vtplurimum inue-
untur aquae: ita alni ob antea dictam
tionem, nullibi magis ac felicius, quam
aquas creſcunt, ſat fixam naturam, &,
i proiiciuntur in aquam, permagnam,
aquae & igni ex parte reſiſtibilem
quirunt duritiem, ferro adeo acce-
ntem, vt ex alneo ligno ita indu-
E rato

renter & vere extraord. ſpeciatim frigo-
ris an. CIↃIↃCCIX. intenſiſſimi cauſis, ann.
CIↃIↃCCX habita.

rato ferrum, aut huic non abſimile qui
poſſe coqui videatur. Ne vero quis he
fruſtra quid poſitum eſſe dicat, iterum it
rumque aſſero, id ipſum neque a verita
nec etiam a praxi alienum eſſe, quia ia
mecum habeo eiusmodi alnei ligni fruſt
quae feliciorem euentum, quam Zoil
ſibi perſuadebit, & fortaſſis alia adhu
quae ipſe vix ſperaui vnquam, monſtr
bunt. Praeſertim quia & certiſſima exi
de ferri cum ligno alneo aeſtimari pot
conuenientia, quod, ceu ipſi tinctores n
runt, ſoli iſtius cortices nigram ad modu
tincturam exhibent, perinde vt ſimile
alias ♁ aut ♂ cum acido quodam cc
roſus, exhibere ſolet. Vt ideo in nat
ralibus rebus nihil primo obtutu tam o
ſcurum videatur & abſonum, quod n
laetiorem euentum & finem ſimul, q
omnium optimus eſt, nempe *Vniue*
iſtiusq; partium minimarum artificis §. I.
gubernatoris §. II. artificioſam ac m
randam manum permire monſtrare
demonſtrare valeat.

XXVI.

Ligna alia cum principiis ſuis

Nec tamen ſolis aln
haſce ineſſe virtutes cr
do

do, ſed potius vt eas- dem quoque reliquis arbo- ribus, quae cum ſale alka- i prae aliis refertae ſunt,

& aqua varie impraegnata, a tempeſtate ſer- uata.

eu quidem videre eſt in fagis, betulis, opulis nigris, Aſpenbaum &c. vt vt in mi- ori, ac quoad diuerſam arborum ſtru- turam admodum diuerſa ratione, attri- uamus, neceſſe eſt. Praeſertim cum liunde conſtet, arbores praecipue e terra, qua, ſale & ſulphure ita eſſe commixtas, no ex hiſce partibus conſtare penitus, ſemper pro huius illiusue partis prae al- ra commixtae in maiori minoriue abun- antia, mediante aqua, tanquam vehicu- , diuerſimode conſtituantur. Quod ſi iam aquae in ſe, multis ac variis im- raegnatae exiſtunt heterogeneis parti- ulis, vti in acidulis atque alibi fieri ſolet; nc minus adhuc dubitationis reſtat, in concedamus arbores iſtiusmodi na- rae, quaſi procliuas eſſe ad has petrifica- onis, ac metalliſationis ſpecies & facilli- e §. XXIII indicatas mutationes ſubire ſſe. Et id quidem tanto magis, quo nci iſti a tempeſtatibus ſublunaribus ipſam conſimilis naturae terram &

martialem, conſeruatae iaceant. Solen
enim quae vegetabilia ſunt, aſt non am
plius ſuccreſcentiam admittunt, mox in
ternecari a ſublunari temperie; perinc
vt a ſubterrea non raro minerae ſolen
Quae ideo diuerſae temperies ſibi cert
in caſibus, vtvt in genere communem r
ſpiciant conſeruationis rerum naturaliu
finem, ſibi contrariari adparent.

XXVII.

Generalis præſentis ſcripti occaſio.

Vt igitur ad rem ipſa
tandem, cuius gratia i
haec praemiſſa ſunt, v
niam, eſt haec *mira* quaedam *metamo*
phoſis, ligni ſcil. in mineram ferri, qua
ante tres ferme annos & quod excurrit,
vicino Illuſtri Solms-Laubacenſi diſtric
erutam, obſeruaui, aliisque obſeruanda
propoſui. Hi etiam monitores ſubin
fuerunt, ceu quidem mox infra conſtab
vt & iſtud naturae donum, inſtar cuiu
nam diuinarum veritatum teſtis ſ. I
longiori diſquiſitione dignum, deſcriba
plenius. Ne autem quis *Metamorphoſeo*
vel etiam *mira*, vocabula rideat ad il
rum modum, qui aliorum cuncta, qu

el ignorant,vel odio, quaſi oeſtro perciti, altim aliorum ſtudia habent, ridere & ſe oc ipſo, vt ſaltim mira dicantur capita, liorum non raro exponere odio atque iſui ſolent; is ſciat,me non ex meo haec alia formaſſe cerebro, ſed eſſe Dnn. Col-ectorum Lipſienſium * imo Illuſtris quoque Societatis Anglicanae vocabula, quae deo ſeruare heic tutius & volui & potui. Nimirum iam a pluribus inde annis Illuſtriſſimus S. R. I. Comes DN. FRIDERICVS ERNESTVS Comes Solmenſis & Tecklenburg. Dominus in Münzenberg, Wildenfels & Sonnenwald &c. vt & Sacrae Caeſareae Maieſtatis Conſiliarius Inimus & Sum. Iudicii Cameralis Iudicii, quod Wetzlariae eſt,Praeſes Grauiſſimus, Dominus Clementiſſimus, praeter alia laudabiliter inſtituta ad optimorum Principum atque Regum exemplum, orphanotrophium extruere ſecum conſtituerat, illudque circa noui ſeculi initium extrui iuſſit; ita tamen, vt eundem, quem illuſtre domicilium habet, locum nempe reſpectu oppidi ac hortorum paulo elatiorem,

 hoc-

* Ad an. cIɔIɔccx. menſ. Nouembr. p. 484.

hocce paratum ex ſumma cura, quam Su-
periores, veluti dii terreſtres, pro ſubditi
habere debent, & aeterna laude digniſſi-
mum occuparet monumentum. Etiam
idipſum fortaſſis ideo tam vicinum Il-
luſtr. Domicilio exſtrui placuit, vt ſic per-
petuum inſimul eſſet officii, neceſſitati
mutuae humanaeque imbecillitatis mne-
moſynon. Poſteaquam vero iam exſtru-
cta erat praecipua aedificii pars, inſuper
in mandatis dedit Illuſtriſſimus Comes
vt puteus effoderetur in iſto elatiori loco
vtvt magna & ſumptuum & fodientium
moleſtia iuxta Plauti illud: *

- - - *miſerum eſt opus*, - - -
fodere puteum;

at vero cum maiori & maximo poſterita-
tis vſu. Vbi ſtatim ac foſſores vix vnam
atque alteram orgyam reliquerunt, inue-
nerunt buſti cuiusdam, i. e. loci vbi cada-
uera olim gentilium demortuorum vre-
bantur ** rudera, nempe vrnas, in qui-
bus

* Moſtell. act. 2. ſc. 1. ℣. 32.

** Sic enim Feſtus: *Buſtum proprie dicitur locus, in quo mortuus eſt combuſtus & ſepultus; diciturque buſtum bene vſtum.*

ous, ceu in cado, combuſta oſſa ac cineres
olligebantur ab amicis & cognatis circum-
tantibus. * Hinc & vrnam pro ſepul-
hro adhibitam, legimus **. Quod ſi ve-
o regeres, nihil praeter vrnas, inuentum
ſſe, quod de integro eiusmodi loco ſe-
ulchrali teſtari queat; reſpondeo; id
el incuriae fodientium, vrnas haſce pa-
um curantium, adſcribendum eſſe, vel,
uod aeque certum puto, in cauſſa eſt,
la prae Gallis & gentibus aliis *funerum*
ulla ambitio. *** Quod ſi tamen quis
orro inſtet, is ſciat, me haec talia perin-
e vt foſſores ipſi, parum curaſſe, ſed in-
icaſſe ſaltim illorum more, qui deſcri-

 bunt

* Conf. GYRALDI Ferrarienſis egregium de ſepultura ac vario ſepeliendi ritu librum Cap. XII p. m. 345.

** Ap. Lucanum. Libr. VII belli Pharſalici.

- - - - *Capit omnia tellus*
Quae genuit coelo tegitur, qui non habet vrnam.

*** Vt quidem TACITVS CAP. XXVII. de moribus Germanorum loqui amat, & vlterius addit: *id ſolum obſeruatur, vt Corpora clarorum virorum certis lignis cremarentur* &c. conf. reliqua.

bunt in genere loca,non res, quas aliis,qu
bus intereſt,examinandas relinquunt.Mo
pergentes vlterius foſſores ad XXXI
pedum profunditatem, vti quidem olir
ex erronea aliorum relatione putaui; a
vero poſt curatiorem demum inſpectio
nem & illorum, qui ipſis adfuerunt foſſo
ribus, ore fide digno inueni, quod pro
funditas vltra LXX. pedes ſeſe exten
dat, obuiam habebant ingentem & du
ram admodum molem, itemque aquan
non minus impedientem. Impediebar
tur exinde foſſores, licet impedimento
quia profluens aqua ſera ac minus viu
da adparebat, nec ita ſcopo futurisqu
reſpondebat vſibus, nullus concedeba
tur locus: potius vt maiori vi remouere
tur vtrumque & molis & dictae aquae im
pedimentum, cogebantur. Adparebat au
tem praegrandis verae arboris truncu
cum proceris ramis atque radicibus e
parte bene dignoſcibilibus, quibus tant
erat durities & conſiſtentia, vt iſthaec et
tiam ſecures aliaque inſtrumenta ferre
illudere videretur,donec ſumma moleſti
truncus integer in fruſta diffringebatur
Mirabantur equidem adſtantes arbori

trun

runcum, nec tamen illum ob profundi-
item & moleſtias, quas ex dicta aqua
rra, & inde facile colabente terra habe-
at, vix audebant fodiendo perſequi.
Quo factum eſt, vt, quod dolemus, non
enitus, effoſſus ſit truncus, nec cognitus,
d quoad fruſtra tantummodo infra par-
m exhibenda, partim varie diſcuſa, & vt
eri adſolet, prorſus neglecta & obruta
nt, Adfuerunt tamen qui rem iſtam cu-
tius tractarunt, aliorumque vlteriori
xamine dignam iudicarunt, imo digniſſi-
am. Vnde etiam factum, vt mihi ex-
iberentur nonnulla fruſtula, ſub vera
agnitudine & figura in dictis Ephemeri-
ibus depicta. In quibus quantumuis ſta-
m ſub primo obtutu obſeruaui ligni na-
ram & texturam, & quidem iuxta omnes,
uae infra demum commonſtrandae ſunt,
rcumſtantias; nihilominus inconſuetam
orum grauitatem, colorem ſubinde mi-
ntem & alia, miratus ſum. Et quod ma-
s gratū, exhibebantur fruſtula ipſo mihi
etiſſimo temporis tractu, quo ſingulari
reniſſimi PRINCIPIS IVVENTVTIS
RANCISCI ERNESTI, *HASSIAE*
ANDGRAVII, PRINCIPIS HERS-

FELDIAE &c. Domini mei Clemen-
tiſſimi, qui tum temporis ſtudiorum cau-
ſa apud nos morabatur, gratia clemen-
tiſſimaque ſimul cum Illuſtr. ſuo Comita-
tu in aedibus meis praeſentia fruebar: vb
ſtatim *fiebat*, vt hic ex innata, & miran-
da prorſus *in tanto* Principe ſagacitate, fru-
ſtulum arripere, *illud*que absque omn
praemiſſa adſtantium intimatione *mod*
chalybi, modo pyridi allidens, ſcintillula
inde eliceret, ſpectantibus reliquis. Lice
vero aliunde conſtet, quod ligna dentur
idem nonnunquam exhibentia; atta-
men in praeſenti maſſa longe aliud ſubeſſ
cauſſae ſuſpicati ſunt omnes vel ex iſtho
phaenomeno, praeſertim poſt vlteriu
relatas circumſtantias. Quibus poſtea ri-
te perpenſis, ipſe non potui non fruſtul
illa vberiori dare examini, eaque mitter
ad doctos ſubinde viros, qui partim ipſi
quaecunque in mente agitabam, pro-
babant, partim negabant nonnulla ab
initio, vti fieri adſolet in eiusmodi rebus
quarum natura non ſatis probata conſtat
hinc modo ferri praeſentiam negababant
modo naturae luſum vrgebant, quae ita
poſtquam illud prius ob experiment
ſuſcept

cepta ac tentata varie vrgere non vale-
nt, mineras diſponeret vt quaſi ligna
leantur. Interea amotis omnium ob-
ſtionum telis, mihi ſuaſores erant
nnes, vt conuenientes & vlterio-
probationes hiſce adplicarem. Sic
im tot ad me datae ob iſtud naturae
aenomenon eruditiſſimorum virorum
oſtant epiſtolæ, vt omnes hic narrare
gum foret. Praeſertim cum mea olim
conſpectu Doctiſſimorum Virorum
Academia noſtra Clarorum, item-
e Domini HOENISCHII ex Anglia
m re ducis, ſuſcepta phaenomena,
mmonſtrauerim; eaque viris vndi-
que famigeratiſſimis, vti quidem in A-
cemia Helmſtadienſi ſumme Reueren-
IO. AND. SCHMIDIO, in Salana,
m Deus ſaluam & incolumem cum
quis & noſtra LVDOVICIANA ſer-
GEORG. ALB. HAMBERGERO
ximopere colendo, vt & in Fride-
na, quae Halae Saxonum floret,
riſtiano WOLFFIO lubens commu-
aui. Vbi etiam mea ad Dn. Wolffium,
cum ſingulariter colendum, epiſtola
manice ſcripta, locum ex parte in Actis
Eru-

Eruditorum Lipſ. l. c. inuenit. Vnica
loco omnium ad me beneuole datam r
ſponſoriam heic adſcribere non pig
quod ad ea, quae hactenus praemi
ſunt, apprime conferre videtur. Eſtq
haec Viri Perilluſtris inque toto hodie l
teratorum orbe Celebratiſſ. Dn. LEIBN
ZII, vbi non ſolum laudat naturae donu
ſuamque egregiam de iſthoc mentem a
perit, ſed & dignum innuit vlteriori inc
gatione, & quidē ſequentibus: Vir Celeber

Gratias debeo multas, quod elegant
fruſti lignei petrificati imo ferrificati
lineationem ad me miſiſti, & grata
rant, quae plura in eam rem fauore t
ſequentur. Si conferent operam diu
ſarum regionum viri docti & curic
ſuperficies globi noſtri paulo mel
noſcetur. Doleo intercidiſſe quae in e
rem meditatus erat Stenonius, quor
ſpecimen de ſolido intra ſolidum de
Neſcio an videris meditationem me
Protagaea inſcriptam, quae aliquan
Actis Eruditorum inſerta fuit. Su
eatus ſum prius igni, quam aquae
noxium fuiſſe noſtrum globum, & h
in ipſis primordiis aqua merſum fu

tu

tunc, cum Spiritus Domini ferebatur ſuper aquas. Cæterum ſerius induruit truncus ille, quem memoras, & ſucci metallo pleni corpus eius penetrarunt. Qnod ſupereſt vale & faue. Dabam Hanouerae 30. Ianuar. cIↄIↄccxI.

ec deſunt aliae tanti viri litterae, in qui-s praeter alia, quae ad pleniorem meta-orphoſeos iſtius cognitionem ſpectant monet: - - - - - - - -

,Si quid hoc de argumento pro more tuo, id eſt vtiliter commentabere, & nobis mittes, libenter inſeremus Miſcellaneis noſtris Berolinenſibus &c. &c.

em quoque recentiſſime vrget Famige-riſſ. atque Doctiſſ. Io. Burchard. MEN-KENIVS, quod ſuperiori anno lauda-s DN. WOLFFIVS * cum adhortatio-, vt quae vlterius inueniſſem, publica-m quando ſequentia ad me ſcribit: Ihre periménta de ligno in mineram ferri utato, finden überall approbation, und ben ſie die Engelländer, als was be-nderes, aus den Actis Eruditorum in ih-

re

* d. 9. Decembr. cIↄIↄccxII.

te Memoires of Literature geſetzt &
Eduntur autem iſtae litteraturae relat
nes per ſingulas ſeptimanas in folio ap
Anglos, vbi pluribus olim exhibita, n
rantur phaenomena.* Quia vero adh
multis ac variis laboribus Academicis
priuatis impeditus fui, quo minus ta
torum virorum ſuaſui obtemperare vl
rioraque experimenta, quae obſerua
circa lignum iſtud communicare potu
rim: hactenus quieuerunt apud me ha
talia, vtvt magnam partem collecta. N
hilominus iam iam laudati partim V
Celeberrimi, partim alii haec talia qui
cere penitus & latere haud paſſi ſunt, ſ
excitarunt ſubinde, quos inter ſunt ext
quoque, & nuper demum de naturaliu
& foſſilium rerum inter Germanos opt
me commeritus Io. Iac. BAIERVS ** ſ
pra iam adductus, qui multis, & inter al
„ hiſce monet: obteſtor humanitate
„ tuam, vt non deſiſtas, quemadmodu
„ in deſcribenda ferri minera, quae lign
„ oli

* Ad ann. CIƆIƆCCX. d. 27. Nouembr. fol. 15
** In literis Altorfii Nou. III. Id. Apri
CIƆIƆCCXIII.

olim fuit, laudabiliter coepiſti, porro illuſtrare naturae obſcura opera, quod &ipſe pergam facere, quantum quidem grauiora gemini muneris negotia permittent &c.

XXVIII.

Eaque ſcripti huius proximior occaſio &diſtributio.

Cum itaque ſuperiori . CIↃIↃCCXIII. menſe a- oenitatis, cui *

- - - *ſua maiores poſuiſſe vocabulo Maio* erior, vbi ab aliis impoſitis negotiis feri licet, expatiandi poteſtas daretur mpus, animum eo proficiſci induxi, vt giones iſtas nonnihil perluſtrarem,&inerer inſimul ipſe puteum,in quo dictum num petrificatum imo terrificatum o- ı latuit; praeſertim vero vt plura fruſta, ae, vt ſupra dictum fuit, aliquando dierſa fuerant, & hinc inde forſan a natu- curioſis ſeruata colligerem,futuriſque is vſibus ab interitu conſeruarem. In o ſane propoſito,quod praeter naturae lau-

* Ouid. L. V. Faſtorum. ℣. 73. conf. Henr. Leonh. Schurzfleiſchii annus Romanorum Iulianus p. m. 207.

laudem eiuſdemque Statoris ſummi g
riam nihil aliud reſpiciebat, vix me v
fefellit ſpes, modo tempus vberius ſup
ditaſſet examinandi omnia, quae vlter
ri examine digna putaui. Interea Illuſt
ſimorum Dominorum Comitum, Do
norum clementiſſimorum ſingulari c
mitate ac gratia mactatus, nonnulla f
ſtula infra monſtranda reportaui, im
foſſoribus reliquis metallariis nonnu
accepi, quæ in fodina ab hocce loco p
liſper remota, latuerunt, & ſic non poſſ
non mentem confirmare penitus in i
quae ſemel cogitaui, rebus. Placuit itaq
cum Deo nunc plenius, neglectis z
quisquiliis, quas forſitan in ſui ipſius h
opprobrium colligere meditatur, dec
cere. Ita tamen, vt in ſequenti capite I
regionis, terrae, qua in ligna iſta c
latuerunt, & temperiei, qua praeſert
ſubterraneae iſtae partes a prouida na
ra accepta gaudent, atque aquarum c
ſtitionis proprietates, huc tantum ſ
ctantes, recenſeam; dein IIItio cap
trunci ipſius momenta & phaenome
referam, & iſtorum reſolutionem pro
genii modulo addam, praeſertim cu

i in Act. Eruditorum * jam monitum
:, duo heic expendenda veniunt, vtrum
l. ſubſtantia, de qua loquor, reuera
num extiterit? nec ne: & num aliquas
ras ferri particulas contineat? Nec tan-
m in vltimo capite, ceu praecipuo &
opter quod praemiſſa heic ſunt fere
nnia, omittendum eſt, vt diſpiciamus,
o huc modo delatum ſit iſtud lignum?
ovt igitur hoc primum caput genera-
iſſima exhibuit momenta: ita iam IIdum
ecialiora, mox IIIum ſpecialiſſima, &
dem vltimum, ex hiſce rationes huc
xime facientes, dabit.

CAPVT II

NONNVLLIS IN MEMORATO ERRITORIO QVOAD AQVAE, TEMPE-I, PRAESERTIM SVBTERRANEAE ET VS TERRAE &c. CONSTITVTIONEM BSERVATIONIBVS, HVC MAXIME FACIENTIBVS

IN SPECIE.

Erritorii *genera-lis* deſcriptio §.I.	*Quoad varii generis* arbores & fructus §.II.

F

II. c.

§. II. *&* naturam §. III.

Quoad territorii ſuperficiem externam §. IV.

Et integrum *ſic dictum* Hortenſe ſtratum.

Vbi & cauſa proſtat, cur alneae *arbores h. l. non adeo frequentes ſint* §. V.

Vlterior ſtrati hortenſis *conſideratio, quoad* peculiarem terrae ſpeciem §. VI.

Quoad tria Terrae medicae *genera, cui* quartum *recens additur* §. VII.

Vbi de Terra ſigillata multa ex hiſtoria notantur §. VIII.

Et ex ſcriptoribus, *qui* illam *exp[…] ſuerunt* §. IX.

Et de ferri *minera[…] aliorumq; meta[…] lorum* ſeminibu[…] §. X.

Strati hortenſis in[…]terioris conſtitu[…]tionis conſidera[…]tio §. XI.

Metallicorum co[…] ſenſus, *praeſertim quoad* ferri intr[…] limum genera[…]tionem §. XII.

Ex *quolibet* limo c[…] qui *poſſe* ferrum[…] §. XIII.

Et id maxime ex La[…]bacenſi, id quo[…] probatur nouo [...] ſimpliciſſimo ex[…]perimento §§. XIV. XV. & XV[…]

Vſus iſtius limi in ar[…]te pictoria §. XVII[…]

Subterranea tem[…] perie[…]

periés quoad or-
tum §. XVIII. & quoad functiones in terrae ſuperficie ſenſibiles §. XIX. vbi de calore ſubterr. §. XX. cuius principium Sol non eſt §. XXI. Vnde fontium fluminum aliarumque rerum origo. §. XXII.
Exhalationũ iſtarum, vulgo Witterungen, varieta & commixtu in ſpecie §. XXIII. iſtarum ſpecialiori narra §. XXIV. & metalla operaones an Planeadſcribendae? XXV.
arum alia opeione, vulgo Auswitterung dicta, ſpecialius §. XXVI & qui inde veniunt alii e. gr. motus, ignes terrae &c. §. XXVII. ſpecialiſſimis effectibus §. XXVIII.
Cur Exhalationes e. gr. aquoſae in locis ſuperficiei terreſtris elatioribus, magis ſenſibiles ſint? §. XXIX.
Exemplum notamus in Dinae monte vicino §. XXX. vbi Baroſcopii ambulatorii deſcriptio §. XXXI. Huiusque vſus & obſeruatio recenſetur §. XXXII. dicti montis nonnulla ſingularia & altitudo §. XXXIII.

De fluviis & aquis Laubacenſibus in genere §. XXXIV.	*iſtarumque natu- ra ſpecialius* §§. XXXV & XXXV

ſ. I.

Territorii generalis deſcriptio.

E St igitur, de qua he- loquimur, Laubacen- ſis ditio, quae prop- ad 32. minutum vltra 50um grad. eleua- tionis Poli adſurgit, & ab antiquo ſuo op- pido *Laubach* ſ. *Labach*, vt alii, neſcio qu- fundamento, vocant, adpellationem habe- atque Illuſtriſſimae pariter & antiquiſſi- mae Solmenſi Familiae commodiſſimu- inde a diuerſis ſeculis exhibuit domicil- um, in colle elatiori exſtructum. Nec iſ- haec minus ſubinde paſcuis, ſat felicibu- & ad multas arbores commodiori hum- commeantium oculos pulchra viridita- mulcet. Montium enim verſus omn- mundi plagas, ab oppido ipſo pauliſp- remotorum, atque collium dorſa, qua- heic cum crebrioribus inueniuntur vall- bus, fruges, herbas & gramina monſtran- dant etiam frequentiſſime arbores, denſi- ſimas ſyluas, easque, quod praecipuu- eſt, ſuccreſcentes facillime. Ita haec ſa-

ti-

m cuncta pro coeli ratione abundant, & uae per humanam neceſſitatem multi-icem deſunt, illorũ abundantia ſupplet, tantum non vel ex ferarum copia, vel iam mineralium regno exſuperat.

II.

Nec etiam dubium eſt, in in propinquis collibus uas & quercera, quae ad-erunt olim, paſcuorum vtilitas, huma-que exemerit neceſſitas. Et ſunt quae ſyluis creſcunt arbores, nam de reliquis cere nec locus permittit nec tempus, vt-urimum quercus glandiferae, tam an-ſae tantique roboris, vt vix iſtarum nnullas quatuor debitae proceritatis ri, extenſis brachiis, quod mirum, nec men ab experientia propria alienum ; amplecti valeant. Vt ideo facile tam maximis ramoſisque quercetis timandi ſint ad propitiora ſidera arbo- foetus.

Quoad varii generis arbores.

III.

Et quanquam, quod ſae-s intuitus ſum, heic locorũ ius excreſcant alni, qua-m Cap. I ſ. XXV. plu-

Quoad alia, quae Deus & natura diſtribuit.

ribus expoſita eſt conſtitutio, non tam id ipſum miror ex rationibus mox in suppeditandis: cum aliarum arboru quas in praeſenti ne nominare quidem cet, tanto vberior prouentus ſit. Dant enim heic betulae ob candorem, ali que vſus clarae, inſuper maximam ſylu rum partem explent fagi vtriusque g neris, quae nomine weis-roth-und hay Büchen apud nos veniunt; quarum cu reliquis tanta eſt copia, vt elegantiſſima viſui varietatem exhibeant glandesq iſtarum vberrimum incolis ſuppedite vſum. Sicuti vero generatim in praec dentis capit. §. XXVI. expoſui arboru naturam, quae praecipue in terra, aqua, ſ le ac ſulphure, inque iſtarum rerum p diuerſa arborum ſpecie rite proporti nata diſpoſitione conſiſtit: ita inſup hoc loco creſcentes arbores alcalic ſale abundare, & ars & ſcientia doce Sic DEVS, glorioſiſſimus ſolus, ὁ γι νόμενος, ὅτι τὸ ὂν, αὐταυτὸς, αὐτοφυὴς, αὐτογενη ἀγύνητος, vt ab Ethnico rectiſſime voc tur, mundum huncce omnino ſapientia ſuae tot tantisque beauit, ornauit & exo nauit donis, eaque mirifice diſtribuit! S

qua

uae nonnunquam locorum ornatui vi-
entur decedere, ea rerum magis neceſſa-
arum vſibus compenſauit abunde! Sic
ndiquaq; Deus prouidit, vt & de ſua cui-
ae conſtaret clementia §. I. II, & quiuis
Vniuerſi compage cognoſceret, quod
hil bonitatis aut perfectionis huius inte-
ae conſtitutioni, modo penitius conſi-
retur deeſſe queat!

IV.

Quoad externam ſuperficiem.

ſpeciatim terra Παμμήτης
u ab Orpheo apud Por-
yrium dicitur, vti ſuos
pari modo producit foetus: ita heic
am maxime, partim ob coeli rationem,
qua antea §. I, partim ob interiorem
rrae, quae ſubiacet, conſtitutionem,
nc ſpecialius conſiderandam, peculiaria
orſus habet dona. Et haec quidem, cum
arrare vniuerſa non liceat, potiora, imo
ae huc tantum ſpectant, breuiter nar-
re libet. Exterior puta ditionis ſuper-
ies vti crebrioribus §. I. adſurgit non
eo altis montibus & collibus: ita com-
unis terrae nigrae hortenſe ſtratum,
od vocant, cum multa limoſa ac lutoſa

minera varios habet ad rectangulorum
modum formatos atq; diffractos lapillos
rubiae non raro mentientes ſpeciem, q
huic ſtrato fodiendo, quam proxime im
miſcentur. Nec tamen exigua iſtorum
copia eſt, ſed tanta in nonnullis locis,
vbicunque crebriores pluviae, vel etian
aquae valles percurrendo exteriorem co
lium denudarunt corticem, ceu adſole
iuſtae adpareant lapillorum iſtorum ſ
ries ac ſtrigae. Hae quoque ſe inuicem
quaſi parallela ratione, daſz ſie ſo zu ſ
gen gleich als geblättert auf einand
liegen, excipiunt, vt facile diſtingui ne
difficilius diſrumpi queant: habent enim
colorem nunc flauum, ruffum, glaucum
nunc cinereum & ex pallidiori rubrum, &
facile a limo ſupra infraque iſtas poſito
recedunt. Habent porro iſtae ſtrigae
quoad integra collium latera, quantum
oculi pertingere valent, horizontalem
non inelegantem adſpectu, ordinem. Vt
inſimul praetereundum non eſt, ſtriga
iſtas dicto modo denudatas, quo mag
ſub dio experiuntur tempeſtates, eo m
nus diſtingui, imo facile, non raro a
praedictorum lapillorum modum, di
rump

impi. Hinc etiam ex profundioribus lo-
is, nonnullas, quia eundem ſuſpicabar
igarum ex flauo ruffeſcentium ordi-
em, adduci glebulas iuſſi; ſaltem vt iſta-
m qua externam rationem, & qua inte-
orem praeſertim energiam, cognoſce-
m penitius. Nec ſpes me fefellit: idem
im, quod antea indicaui, ad vehemen-
ores ſolis radios vidi, & multa alia, de
ibus infra ſigillatim dicendum erit.
ontra vero nonnullas glebulas in cella
bterranea reſeruaui, easque arena pau-
per contegi, in quibus poſt aliquot tem-
s vix vllam obſeruare potui coloris
utationem.

V.

Ante autem, quam ad
iam territorii iſtius inte-
rem deueniamus con-
utionem, libet vlterius
eriorem eius ſuperfi-
m, vel potius *hortenſe*
atum, integrum intueri & rimari ple-
s. Huic nimirum lutum ſimul cum
gis dictis ad notabilem ſatis profundi-
em immediate admixtum immixtum-
adhaeret ita, vt etiam arena, quae

Hortenſe ſtratum, vbi de cauſſa, cur alni tam frequentes heic adeo non ſint?

 luto-

lutoſum alias ſtratum ſolet excipere, v
obſeruari heic, & difficulter liceat. Id qu
inſimul in cauſſa fortaſſis eſt, cur, vt d
ctum §. III. tam raro in hocce creſca
alni: denn Erlen ſtehen in- und an d
nen Bächen, wo der volle Strohm b
Fluthen gehet, welcher mehr räume
als verſchüttet. Vtvt vero hanc ſente
tiam, quae iſtius loci metallurgis comp
tit, nec vniuerſalis eſt, meam haud faci
quia eius generis arbores vbiuis in palud
ſis & vndoſis locis vtplurimum inueniu
tur: nihilominus tamen id ipſum terr
genus impedire credo, quo minus he
creſcant ob defectum indicatum ſabuli
arenae, quam incolae ad ſuos vſus ex flu
uii noſtri Lani alueo effodere non ra
curant. Vbi & noto notius eſt, daſz an de
„gleichen Bächen und Ströhmen, wo E
„len ſtehen, und ja Verſchüttung geſchi
„het, iſt es Grieſz, Sand und undienlich
„Erden zur Zeugung der Metallen. Qu
omnia ſaltim hunc in finem praedicta ho
loco ſunt, vt infra conſtet, qui fiat, cu
nulli inueniantur in hiſce oris trunci aln
tantam mutationem paſſi?

V

VI.

Eſt porro ſtratum iſtud perius, in ſyluis praeſer- m, maximam partem grum; cui ſubinde in- aerent ſolidiores com- ctioresque minerae, vti quidem αὐτοπτεία ocuit, nunc magis nunc minus coloris lu- i ac rubeſcentis, iuxta ſe poſitae, vel po- us grumuli ac maſſulae per certas ab- ntes ſeries. Quae, ſi eruuntur, dictos idem §. IV, aemulantur lapillos, vtvt uiorem & ſic minus graſſam figuram, huc tamen heterogeneis ac arenoſis rtibus expoſitam texturam exhibeant. us quoque terrae vel potius lapillorum nera, aut ſi mavis bolorum grumulos nc lutei ac fuſci coloris, nunc magis rubri in non exigua copia adduci cura- mus; & iſtos ad adfuſam aquam facile mpentes, facilius ad vinũ, & ad adfuſum tum, quam facillime cum notabili ſtri- re diſſilientes tentauimus: hac tamen m differentia, vt illi, provt altiorem co- em habebant, citius, quam quidem , qui flaui ac magis pallidi erant, diſſi- ſolebant, minus tamen ad oleum

Huius vlterior conſideratio quoad peculiarem terrae ſpeciem.

Baum-

Baumöl, & minime adhuc ad ignem, in qu
prorſus indurabant, coloremque po
iſtum prorſus immutabant. Haec atqu
alia, quae a fide dignis narrabantur, po
quã expertus ſum, non potui non ipſan
ex qua effoſſae erant maſſulae dictae, in
tueri fodinam ſ. antrum. Vbi etiam
gratioſa Illuſtriſſimorum Comitum ac D
minorum, Dn. FRIDERICI ERNEST
atque CAROLI OTTONIS Illuſtri
Dn. Dn. Comitum Solmenſium & Tec
lenburg, Fratrum germanorum ac Dom
norum in Munzenberg, Wildenfels
Sonnenwald &c. &c. nec non Illuſtriſſi
Comitis ac Domini, Dn. CHRISTIAN
HENRICI Comitis ac Domini in Schön
burg, Domini in Glauca & Waldenbu
&c. Dominorum Gratioſiſſimorum pra
ſentia praeter inſolitum odorem int
foſſorum operas terreſtrem, einen ſtarc
erdigten Geruch, nec minus ingratum, ſe
ſimus grumulorum dictorum ſeries, int
nigricantem terram multis arboribu
praeſertim fagis, vndique tectam, ad duo
rum vel trium prope pedum profundita
tem latentes, riteque progredientes; ſe
ita diſpoſitas, vt colore inuicem diſting
ſ

: accurate poſſent. Vlterius intra ſe-
:s iſtas obſeruabantur ſtrigae perquam
bae veluti venae, quae ad butyri mo-
m comprimi & tractari patieban-
r. Inde margae ſpeciem ſuſpicaban-
r alii, alii vero provt integras ſeries,
ſic iſtas quoque peralbas venulas pe-
liari terrae ſigillatae ſpeciei adnume-
ndas eſſe cenſebant, & adhuc aliis in-
grae ſeries dictae rubiae videbantur
m abſimiles, vel ſaltim ex leui hac cauſ-
quod illis mediantibus praeſertim re-
ns erutis, litterae ac lineae duci pote-
nt. Sicuti vero ob narrata iam phae-
mena & alia, quae ex aliorum fide di-
iſſimorum narratione percepi, vltimo-
m ſententiae parum accedebam: ita
: adduci potui, vt ab illorum, qui terrae
llatae ſpeciem, quantumuis heteroge-
s particulis varie adhuc permixtam
rtibus, recederem. Nec inde parum
ratus ſum, eccur non maiori cura ſer-
entur iſti terrarum grumuli, ſaltim pro
andis vaſibus elegantioribus, potui
ee & Ceffe inſeruientibus, quam ad-
dum aliis in locis, cum publico vſu
d exiguo, ab iſtarum rerum peritis fie-
iſolet.

VII.

VII.

Quoad *tria* terrae ſigillatae *genera*, cui *quartum* recens additur.

Praeterea hanc meam ſententiam haud fruſtraneam eſſe exinde puto, quod omnes fere, ad dictum oppidum, montes ac colles §. I. iſtius generis terra, fuſci, ſubrubri nonnunquam, elegantiſſime purpuraſcentis, itemque albeſcentis, ſed rarius, coloris abundant; quam medicinalem & ſigillatam vocant. De quibus diuerſi coloris generibus, ita Cap. II. refert anonymus ſcriptor infra fortaſſis adducendus: Man findet dieſer Medicinaliſchen Erden in vorbemelder Laubachiſcher Berg-Klufft vornemlich dreyerley art, an Farben unterſchieden: als nemlich eine gemeine Erde oder Leimen-farb, die andere roth, und die dritte weisgrau &c. Quemadmodum, vero iſte auctor, quisquis ſit, ſuo tempore vnicum tantummodo locum notauit, quo in terra iſta extitiſſe dicitur: ita ſaltim ex rationibus patet, quas antea adduxi, praeterque eas adhuc adducendas certo certius eſt, quod plura loca circa oppidum ſint, quae eandem foueant, vtvt in magna hic copia,

illic

c in maiori. Eſt tamen natalis ter-
non adeo firma ac ſolida, ſed vtplu-
num grumoſa, cui iſthaec medica
niter immixta adhaeret, & ſtatim ac
liendo ſublunarem experitur tempe-
m, in minores diffringitur grumulos;
demum in magna colliguntur copia a
tallicolis varieque hodienum, etiam,
od miror, absque ſigillo quodam im-
ſſo, diuenduntur. Nec praetereundum
oc eſt, quod interdum in ſolidioribus
dibus & cementiciis minera iſthaec
tat: nam monſtrauit mihi nonnemo
erius lapidem, qui ianuae cuidam diu
fuiſſet impoſtae loco, & diffractus, ob
ſſam exinde facile cognoſcibilem, iſtius
erae fruſtum haud exiguum refere-
quaſi intra lapidis capſulam exiſtens.
ipſa maſſa purpuraſcentes, minusque
rogeneas, quam in aliis fruſtulis e lo-
onſueto erutis, videre eſt, monſtrabat
culas. Quia vero ex ſubſequentibus
um conſtabit, maxime ex adnecten-
nfra nonnullis Doctiſſimorum Viro-
iudiciis, itemque integris tractatibus,
iſtam exponunt terram ſigillatam,
quoad proprietates & vtilitates cum

ipſis

ipſis peregrinis contendat, & easdem nõ
nunquam maiori vtilitate vincat; & a
huc quoque certum eſt, quod praeter ali
quoad colores, ſpecies, detur, quae buty
formam habet ita abſonum non eri
praeter tria ab auctoribus vulgo deſcrip
Laubacenſis terrae genera, adferre qua
tum, quod plane album & inſimul c
ctam intra terram, butyri ſpeciem h
bet. De huius autem vlteriori virtute,
& in quantum a reliquis generibus, qu
& cuiusuis generis prae alterius efficat
diſtet, in praeſentiarum dicere non lice
nec libet.

VIII.

De Terra iſthac ſigillata ulta mex hiſtoria notantur.

Nec tamen terra iſtha
medica Laubacenſis n
per demum aeſtimari a
diuendi coepit: ſed mult
abhinc annis in tanto h
nore ac pretio habita eſt, vt nonniſi p
blica auctoritate erui, purgari, ac ven
licuerit. Etenim terra modo conu
nienti praeparata, iam inde ab ann
M DCXXXV illud minus fig. I. cum in
gnibus Solmenſibus & ſplendore & antiqu
tate clariſſimis ſigillum, inſimul cum n

min

ine TERRAE SIGILLATAE a loco
pra dicto LAVBACENSIS circumfer-
conſueuit: & hoc quidem non eum
que in finem, vt ex diuo hocce naturae
no aegrotantiumque miſeriis aliqualis
rari queat opulentia, ſed potius vt di-
ndentium fraudi occurratur, antiquo-
n more. Siquidem certo certius eſt,
n ante iſtud tempus terram hancce in
gno habitam fuiſſe pretio: dicitur e-
n inuenta primitus ab ANDREA
RTHOLDO ab OSCHAZ Doctore
edico tunc feliciſſimo ac celebratiſſi-
, anno quidem CIↃ IↃ LXXXVI. Ve-
u enim vero haec talia in praeſenti ri-
ri nolumus; hoc ſolummodo notan-
quod, perinde vt morborum genera
minumque imbecillitates multis mo-
variant, etiam medicamina, ipſamque
ca iſthaec mortalium variari induſtri-
oporteat. Poſteaquam igitur ſuperio-
eculo per nauigationes multa & varia
iorum medicamentorum, quin &
rborum, genera ex diſſitiſſimis Aſiae,
icae & Americae oris, multum quoad
peſtatum agrorumque proprieta-
a noſtris diuerſis, toti adlata ſunt

G Eu-

Europae; mox non ſolum aegrotant
ſed iſtorum quoque machaones, neſci
quo nouitatis oeſtro perciti videbantu
quaſi illi patriis coelis, terriſque ac he
bis fidere amplius nolentes, ſed prot
nus nouo mortis genere ad nouas Ame
canorum coelorum regiones tranuola
deſiderarent: & hi veluti ex oculis am
ſiſſent, cordibusque illud πολυθρύλλητον, qu
ſcil. *nullus vernaculus morbus ſit, cui m*
terna tellus non pariat aptum remediu
Debuiſſent potius antiquorum more a
tiqua reſumi medicamenta, & ab antiq
prius perpurgari vitiis, quam adſumi n
ua, quorum praecipuae & hiſce regio
bus minus interdum conuenientes pr
prietates, a Deo & natura attribuae, adh
latent, & non raro demum cum mul
rum interitu addiſcuntur.

IX.

De ſcriptoribus, qui terram hanc ſigillatam expoſuerunt.

Et id ipſum forta
in cauſſa fuit, cur de
dentibus mox primis c
toribus ac Dominis, n
glecta denuo iacuerit Terra noſtra h
locorum ſigillata, nuper inuenta: dom
Ill

uſtriſſimus beatae memoriae Comes ac
ominus, Dn. CAROLVS OTTO, Co-
es Solmenſis &c. non ſolum recens effo-
& reſtaurari iuſſit iſtius terrae fontem,
d & anno CIↃ IↃCLXXV. paſtillos noua &
aiori ſignatura ornari voluit fig. II. Vbi
am ſubſequenti anno vir vndiquaque
octiſſimus & Experientiſſimus Io. Got-
redus GEILFVSIVS, (qui ob feliciſſi-
am praxin medicam ſuo, quo floruit
mpore, nemini ſecundus extitit & ſum.
ius imperii Imperanti haud ſemel
conſeruanda ſanitate conſilio adſtitit,
non Sereniſſimae vtriusque Domus
ſſo-Darmſtadinae & Caſſellanae, vt &
ſtriſſ. Comitum ac Principum diuerſo-
nque Electorum Imperii Conſiliarius
Archiater fuit,) de probatiſſimae huius
laude digniſſimae Terrae ſigillatae
ubacenſis proprietatibus ac bezoar-
is virtutibus, iſtarumque prouido vſu,
uliarem non minus, quam doctiſſi-
m in lingua germanica heic Gieſſae
preſſam tractationem & inſtitutionem
lit. Ne igitur longiores ſimus in re-
ſendo hoc ſingulari, & copioſiſſimo
us vtiliſſimae terrae medicae prouen-

 tu,

tu, placuit omnino Excellentiſſ. atqu
Experientiſſimi Dn. Doctoris Alber
Chriſtoph. GEILFVSII filii itidem Ser
niſſimae Haſſo-Darmſtadinae Domus,
& Electoris Moguntini aliorumque Pri
cipum Conſil. & Archiatri beneuol
indultu huncce beati Parentis tract
tum latinitate donare & huic tractat
adnectere. Et id quidem eo libentiu
quo certius de materiae ſingularitate
tractatus laudati breuioris raritate con
ſtat; quem etiam ideo experientiſſim
Medici ipſi mirari & praedicare non d
ſinunt. Sic enim vndiquaque Famig
ratiſſimus noſter & Excellentiſſ. Dn. Doc
Michael Bernh. VALENTINI, Fautor
Collega Honoratiſſimus in ſuo ampliſſ
mo non minus, quam vtiliſſimo Muſe
Muſeorum ſtatim ſub initio ita * per opt
me refert: Gleichwie nun auch in Li
land, Böhmen, Ungern und andern Lä
dern dergleichen Siegel-Erden gefunde
und heraus gebracht werden: alſo h
man derſelben deſto weniger allhier
Heſſen von nöthen, je näher und wo
feil

* Lib. I. cap. I. fol. 2.

ler die bey uns im Greiffenſtein, und
ubach zu findende Siegel-Erden zu
ben ſind, worunter die Terra ſigillata
ubacenſis auch an frembden Orten
ır bekand iſt, nachdem dieſelbige von
m alten Herrn Doctor GEILFVES,
och-Fürſtl. Heſſen-Darmſtädtiſchen
ib-Medico, in einem beſondern Tra-
tlein beſchrieben worden &c. & pau-
interiectis pergit: iſt an Coleur theils
nckel-gelb, theils weis, dabey gantz
t, und nach den übrigen Qualitäten der
mbden und Türckiſchen Terrae ſigil-
ae in allem gleich &c. Et id ipſum
oque de ſingulari terrae Laubacenſis
cacia mihi ſaepius affirmauit Celeberr.
ue honoratiſſimus noſter Collega in-
praxi Medica, praeſertim vero Chy-
ca, Experientiſſimus Dn. D. BAR-
HOLDVS, nuper demum beate defun-
s. Imo quoque hanc terram ſigilla-
ad Lemniam & Sileſiacam, quam
xime accedere ſupra laudatus auctor
alibi* indicat, terramque Laubacen-

 ſem

* In Prodromo Hiſtor. Naturalis Haſſiae cap. III. pag. 13.

ſem ab eius inuentore ſupra indica
Axungiam Solis, quo titulo Lignien
venit, dictam fuiſſe ex eius ſequentib
verſibus comprobat:

Non omnis vere, vt paſſim, fert omn
tellus,
Sic dotes ſolita eſt, quaeque & h
bere ſuas.
India enim transmittit ebur: ſua th
ra Sabæi,
Sicque aliis aliae commemorant
opes.
Mittat & vt poſthac quaeuis ge
munera vobis
Quaelibet; Haſſiacis non potior
dabit,
Caetera enim tantum ſolari Axungi
habebant
Eius quantum ipſis cedere ter
polis.

Huic quoque ex omni ſententiae acc
dit Io. SCHRöDERVS quando c
cit *: Similiter & in reliquorum met
lorum cuniculis inueniuntur terrae. S
&

* In Theſauri Pharmaeologici lib. III. ca
II. p. m. 309.

in Wetterauia, haud longe a Labaco
opido, ſpecies quaedam terrae datur,
ae ad axungiam ☉lis accedere vide-
r, & Huſana prope Marpurgum; mox
rram Labacenſem, vt vocat, terrae ſi-
llatae vires aemulari dicit, ſudores lar-
ter mouere, nec vi reſtringendi reliquis
rris ſigillatis cedere, ibidem monſtrat.
ec ſusque deque habendum eſt, quod
Haſſiaca iſta terra refert, & de eius vſu
Chymicis Io. Iuſt. WINCKELMAN-
NVS narrat *: als ich vor vier und
vierzig Jahren zu Königsberg in Preuſ-
ſen ſtudierte, hat ein vornehmer Bür-
germeiſter, ſo ein trefflicher Chymicus
war, und mit Beyhülffe etlicher Apo-
theckern das Aurum potabile und vni-
verſalem Medicinam ſuchte, obgedach-
te Erde zu Laubach, eine halbe Meil-
wegs von Grünberg, graben, und etli-
che Thonnen mit groſſem Koſten den
weiten Weg hinein bringen laſſen, und

 „die-

* In der Beſchreibung der Fürſtenthümer Heſſen und Hirſchfeld, nebſt denen einverleibten Graff- und Herrſchafften Part. I. cap. VI. fol. 36.

„dieſelbe ſo gut befunden, daſz er hern
„cher unterſchieden mahlen dieſelbe h
„wieder abholen laſſen. Im Jahr 165
„habe ich hinter der Herrſchafft Lisbe
„bey dem Büdingiſchē Flecken, Wenin
„dieſe Erde in groſſer Menge gefunde
„und gegraben, in welchem Jahre d
„mahlen etliche geſund- und heyl-Bru
„nen in nächſt-angelegenen Orten en
„ſtanden, wie gleichfals auch jenſeits d
„Löhn bey der Naſſau-Dillenburgiſche
„Stadt Herborn. Vbi pergit: Solche E
„de iſt eine treffliche Anzeige, daſz an d
„nen orten Gold-Adern fürhanden, we
„ſie anders nicht, als ein Saame des edl
„ſten Metalls, und der Anfang des Gol
„iſt, wie etliche dafür halten &c. Qu
modocunque autem haec vltima auct
ris adſumantur & intelligantur verba
hoc tamen certiſſimum eſt, quod mul
praeterea, quae infra a ſcriptoribus i
dicantur, commoda, adhuc e terra iſtha
ſigillata haberi poſſint, ſicuti nuper d
mum id ipſum non nemo rerum minera
lium peritiſmus per litteras ad me data
ita confirmat & dicit: ich getraue mi
mancherley auf die daſige Siegel-Erde z
verſu

rſuchen, um ſolche dadurch zu Nutze
bringen, wenn einſt Gott die Zeit und
legenheit dazu verleyhen mögte!

X.

De ferri minera aliorumque metallorum h. l. ſeminibus.

Porro intra iam deſcri-
ım territorii ex flauo
ffeſcentis §. IV. conſti-
rionem, veluti aptiſſi-
m martis matricem, permagnus omni-
iſtius minerae prouentus ſentitur; &
idem ita, vt non raro olim ſine magno
am labore & ſumptu abundantius erui,
am ad conuenientes vſus depurgari
uerit. Donec ante tres, & quod ex-
rit, annos demum Illuſtriſſimus Co-
s ac Dominus, Dn. FRIDERICVS ER-
STVS, Dominus clementiſſimus &c.
frequentem martis mineram & inge-
um validiſſimumque, quod exinde co-
tur, ferrum plus quam ex paterno erga
ditos affectu certam ac perpetuam of-
nam fuſoriam & ductoriam, (einen
mmer, und Schmeltz-Hütte) quae e-
n ab illuſtriſſimo Dn. fundatoris no-
ne FRIDERICIANA audit, cum aliis
tallurgiae deſtinatis aedificiis, recentiſ-

 ſime

ſime exſtrui iuſſit. Quemadmodum v
haec cuncta communem vitae huma
vſum & neceſſitatem reſpiciunt: ita
patriae Pater clementiſſimus iisdem o
ribus prudentiſſimos praefecit viros. V
de fit, vt quae eruuntur vel vndeçunc
in ipſa terrae ſuperficie, quod ſaepiſſi
accidit, inueniuntur minerae ſtatim
coquantur. Et hoc quidem ob ſingu
rem lignorum §. II & III. frequentiam
borumque ſylueſtrium vigorem: req
runt enim metallurgiae pyrotechni
vegetatiſſimas ſyluas, quae cito ſucc
cunt, ne plane deficiant. Hinc etiam
ter praecipua ſyluarum exitia eiusm
negotia, (Holtz freſſende Wercke,) re
runtur*; vnde fit, vt communiſſima
humana neceſſitas, quae lignis pro
carere nequit, & peior & maior cum c
bus ſingulis euadat, quam illa ſupra in
cata ex praeparatione metallorum exſ
ctanda vtilitas; quia haec non raro ſub f
necesſitatis ſpecie ſaltim vnum alteru
ue ſubditorum ditare ſolet, lignisque c

* Conf. Dn. Hans Carl de CARLOWI
ſyluicultura Oeconomica cap. IV. fol.

& omni tandem vitae bono miſeran-
m in modum tot hominum myriades
uare omnino ſolet. Nae illa tanta eſt
ceſſitas, vt, ſi ex vlla re deplorandam
rporis humani miſeriam miſeratione
qua dignam putamus, omnino illam vel
ſyluarum lignorumq; decreſcentium
nper, & nulla re, nec ære redimendam
nuriam per dies ſingulos accreſcen-
n miſeriam omni miſeratione repu-
e debemus digniſſimam! Quod reli-
a metallorum genera concernit, eo-
nque heic paſſim locorum mineras,
n aeque pluribus recenſere licet: prae-
rim cum ex antiquiorum, antiquiſſi-
rumque conſtet relationibus, quo-
do hinc inde & argentum, & au-
n in hiſce oris Haſſiacis inuentum ſit.
o inſuper non pauci ſunt, qui terram
llatam §.IX. pro certis quaſi optimo-
n metallorum ſeminibus habent, &
cio, quae, ſibi inde praeclara promit-
t.

XI.

Ne vero hiſce, in vul- notis, longius inhae- videar, pergendum

Strati iſtius interior conſideratio.

nunc

nunc eſt ſecundum ferri venarum duct
quas metallici heic locorum in antris, c
nen Zechen, non adeo profundis aſt c
brioribus perſequuntur, ad interiore
ſtrati dicti conſtitutionem. Vbi, ſi vnqua
ſane quam maxime intueri oportet & m
rari naturae opus. Nimirum vti in ex
riori nonnullorum locorum, quae vide
licuit ſuperficie, permirae illae ſe obtu
noſtro ſiſtebant ſtrigae §. IV, intra lu
ſam varii & quaſi per gradus adſcende
tis coloris terram fig. III: ita eaedem n
minus in interiori ſtrati regione, quovsq
hactenus attingere datum eſt, obſeruat
ſunt. Et hae quidem tanto facilius, qua
to magis ac diutius a ſublunari tempe
ſeruatae exiſtunt, diſtingui poſſunt. N
ideo dubium eſt, quin ipſae hae ſtrig
per integrum continuentur ſtratum,
totos ita ſtrigis diſtinguant montes. Et
nim id ipſum illae §. IV. ex profundita
ſatis notabili, deſumtae, omnino proba
dum ſtrigas iſtas vario modo, at maxima
partem parallelo, diſtinctas, referunt; c
lorem nunc dilutiorem, attamen pro
diſtinguibilem; nunc minus regula
ſtrigas, diuaricantes, minoresque n
mul

llos exhibentes, monſtrant. Habent in-
ıer, ceu magis ferrea adparent ſpecie,
ditatem maiorem adeo, vt limum ab
s ſtrigis adhuc conſiſtentibus abrade-
ıc ſeparare, quam facillime liceat: id
ɔd tentaui ſaepius, & integram ita ſtri-
n, (wie eine ſchmale Schale,) ſeruaui.
cedit & hoc, inferiores ſtrigae inter-
n & ſpiſſiores, propiusque acceden-
adparere nigredini, vt vel duorum,
ım pluriumque digitorum nonnullis
ocis adaequent craſſiciem & tantam
eant duritiem, vt ad mallei haud le-
n contuſionem, ad vitrorum & ſilicis
dum, in partes & feſtucas acutas diſſi-
ſoleant. Dico tamen, nonnullis in lo-
dantur enim contra eiusmodi ſtrigae,
e in locis, non adeo profundis, inter-
n cum tempore exhibent magis ni-
cantem colorem, duritiemque maio-
, quam quidem primitus metallicolis
eſt, id quod ex iſtorum relatione per-
ıa patet. Fit nonnunquam, ſaepius
ninatas ſtrigas intra limum curuum
ıe exhibere ductum, & ſic inuicem
ıirgere, vt itidem facile diſtingui
ant: interdum vero ita incuruant

ſuas

ſuas vias, vt, ceu quidem in peculiari g
bula vidi fig. IV, (in einem hart depacł
Klumpen des gedachten Leimens,)
profundiori loco deſumta, globulos me
tiantur & oua quaſi, columbarum oui
quoad figuram & magnitudinem non a
ſimilia prodant. Poſſum quoque ei
modi globulum curioſis monſtrare,
monſtraui ſaepius, qui diffractus, ni
aliud intus, quam mollem ac limoſa
longe ab exteriori limo diuerſam, com
net materiam. Mox expertus ſum ſt
gas iſtas, adfuſa aqua forti melioris n
tae, ebullitionem edere, & tanto quid
notabiliorem, quo maior ſubinde in i
notabatur nigricans color. Ex quibus
aliis infra notandis, certiſſime conſtat f
rum ſic copioſiſſime in limo generari,
mox in forma renum, (Eiſen Nieren, Eiſ
Neſter,) imo in ipſo limo non ſolum c
pioſius ſulphur; ſed etiam terreſtre ſu
tile accrementum ſeu nutrimentum la
tare metallicum, quo caeteris parib
metalla, & hoc loco quam optime ſu
creſcere poteſt ferrum. Nec dubium e
ceu infra ex inſtitutis obſeruationibus p
tebit clariſſime, quin ex ipſo hoc nu
lim

o, qui praeſertim ſtrigas continet,
optimum excoqui poſſit ferrum.

XII.

Metallicarum h. l. conſenſus.

Vt vero vlterius cogno-
tur, quod haec cun-
cum recenſita territorii dicti conſtitu-
ne, praeſertim quoque cum adſerta
garum, quas ita dicere libet, ferrearum
creſcentia conueniant, audienda ſunt
tallicorum verba; & hos inter Viri
egri ac fide digniſſimi, qui rei ibidem
tallicae praeeſt & ſingularem ſuam hac
e non minus, quam in aliis prudentiam,
perientiamque probauit ſaepiſſime,
tentia, quam nuper transmiſit ita ſcri-
ens: Im Hochgräfl. Laubachiſchen,
eines Gnädigſten Herrn Territorio,
wachſen noch täglich Eiſen-Steine, und
erden ſolche gefunden vom Tage an
ſz in die zwölffte Lachter unter der
den, doch niemahlen im feſten Ge-
irge, als Quertze, Spathe, Kalg-ſteine,
orn-ſteine, Sand-ſteine, Schiefer, Kieſz
d andern dergleichen Berg-Arten,
orinnen insgemein Eiſen-Steine be-
dlich ſeyn: ſondern allein in einer

„ lei-

„leimigten-fetten-lettigten-mit ma
„cherley Siegel-Erde vermiſchten Er
„Dieſe Eiſen-Steine liegen Flötz wei
„Nieren-und Neſter weiſe, theils vere
„tzelt am Tage, theils in beſtändig
„Gängen in der Tieffe, alſo, daſz die a
„Tage Leeber-Steine, die andern ab
„Gruben-Steine genannt werden.
„denen Gruben beſagter Eiſen-Stei
„hat es einen ſtarcken Siegel-Erden u
„Mineraliſchen-vornemlich Schwef
„Geruch, welcher ohne beſondere da
„benöthigte Wetterſchächte, kein Gr
„ben-Licht brennen läſſet, und wow
„die Berg-Leute nicht bleiben könn
„zumahlen im Sommer, wann die Sc
„ne auf die Gruben ſcheinet, worb
„die Wetter darinnen am ſtärckeſt
„ſeyn. Et porro: die Eiſen-Steine find
„man in beſagten Gruben, erſtlich in
„rem Wachsthum in mancherley L
„ten, wie an der fig. III. am beſten zu
„ſerviren. Dieſer wird erſt gelblicht u
„geſtrifflich, welche Strieffen nach u
„nach tunckel feſt und härtlich werd
„Zum andern in ihrer perfection, w
„bey beſagter Letten gantz tunck
„au

uch wol gantz ſchwartz, und zu tich-
em fein roth-Bedeuer und ſchwartzen
Eiſen-Steine wird. Drittens in ihrer Ab-
teigung und Verwitterung: dabey der
erfecte Eiſen-Stein an denen poröſe-
en Theilen molmigt oder erdigt wird,
n denen tichteſten aber Eiſen-Adern
hält, welche wie pures Eiſen ſchei-
en. Viertens in gäntzlicher Verwitte-
ung; dabey der Eiſen-Stein gar zu
lufme oder erdigten Eiſen-Roſte wird,
er und dar ſchwartze-feſte-Eiſen-ſtriff-
n (wie anfangs beym Wachsthum
lbe geſehen worden), als ſeine Zei-
en hinterläſt. Wie obgedacht, wach-
n alle dieſe Eiſen-Steine zwiſchen und
itten in beſagten mancherley Leimen-
tt-und Siegel-Erde, dergeſtalt, daſz
der im hangenden, noch liegenden,
bürge iſt. In denjenigen Gruben, wor-
nen Waſſer befindlich, ſeyn dieſe Ei-
-Steine am reicheſten, mâchtigſten
d beſten. Waſſer findet man insge-
ein uf denen Eiſen-Steinen und ugt-
rne ſolchen, dergeſtalt, daſz dieſer,
d ein gelb-weiſz, oder rothes Letten-
bürge die vermelteſte Anzeige ſeyn,

 wor-

„worauff ſie gleich und gewiſz folgen &c
Ex qua ſpeciali relatione non ſolum con
ſenſus metallicorum patet cum iis, qua
adducta hactenus ſunt, ſed & ſucceſſiu
ferreae minerae, qua de hoc loco tantu
ſermo eſt, accreſcentia; vbi minerae pe
diuerſos gradus ad ſuam maturitatem pe
gunt, qua obtenta, non raro iterum decre
cunt ob cauſas infra fortaſſis adnotanda

XIII.

Ex quolibet limo coqui poſſe ferrum.

Cum igitur ita h.
comparata ſit terra,
eius integrum ferme ſtr
tum ſuperius, nonniſi lutum ac limu
cum indicatis parallelis partibus refera
omnino in mentem venit illud lauda
Beccheri aſſertum, quo putat, in quolib
limo, etiam communi ferrum latere
„dicit: facile palmam daremus iuniori
„Helmontio ſi dignaretur publico bo
„illud experimentum communicari, c
„ius ante biennium apud me Sulzbac
„mentionem fecit, ſcire nempe ſe ex qu
„uis communi limo & ſulphure veru
„ferrum facere, & quidem non in pau
„ſed magna quantitate. Quod expe

„me

mentum vno ictu infinitarum quaeſtio-
num circa mineralia principia nodos
Gordios exſolueret. Sed nullis id preci-
bus impetrare potuimus, niſi quod au-
ctor ſpoſponderit, ſe breui experimenta
ſua chymica in lucem miſſurum. Nos
tamen rei curioſitate moti, anſam nacti
ſumus, varia circa eam rem experimen-
ta ſumendi; licet enim experimenti titu-
lus, quaſi primo intuitu, impoſſibilis vi-
deatur: tamen qui multa incredibilia
in natura praeter ſpem & fidem vidi, in
nulla re animum deſpondere ſoleo. Et
hac conſtantia fultus, neſcio quo caſu
rubiam (Rödelſtein) in ſpiritu ſalis ſolui;
ſolutionem reiteraui, tandem extracto
omni colore, rubia in communem al-
bum limum mutata eſt. Ex qua torna-
tione ollulam fieri curaui, vt veritatem
limi expiſcarer; manſit autem in vſtri-
na etiam verus limus, omnes limi qua-
litates habens. Extracta vero tinctura
martialis erat. Vnde argumentari in-
cepi, non adeo abſonum eſſe, poſſe
limum in ferrum conuerti; quod de
facto etiam videamus ferrum in limo
copioſiſſime generari, forma renum

 „vul-

„vulgo Eiſen Nieren : praeſertim ſi ſu
„phur ſuperueniat. Nam in ſulphure m
„talleitatem latere, ſingulari experimen
„to didicimus &c. Hactenus ille, cui pe
optime dein' egregium quaſi caſu, quo
multis antea precibus obtinere vix potu
ſucceſſit experimentum; vbi ex comm
ni limo, vnde lateres coquuntur, & ol
lini ſine vllis aliis materiis, quatuor hor
rum ſpatio, manipulatione ſimpliciſſim
operante natura, obſtetricante arte, v
rum & genuinum metallum, ferrum p
ta vel aliud, vti dicit, in ſat notab
quantitate produxit, & ipſe deſcrip
in dictae phyſicae ſubterraneae ſuppl
mento. Interea quantam curam & c
cumſpectionem laudatus Vir in expe
mento hoc adhibuerit, quantumque
illo in cognoſcendis aliarum rerum ca
ſis, & ſibi & toti eruditorum orbi prom
ſerit, ex adductis eius verbis atque al
videre eſt. Quod porro ipſum expe
mentum, e bolo communi pigment
rio mineram ferri ſplendidiſſimam c
pioſe progignendi, exhibuit doctiſſim
Georg. Erneſt. STAHLIVS, Hallenſiu
Medic. Doctor & Profeſſ. Celeberrmus

Obſe

bſeruationibus Chymico-Phyſico-Me-
cis curioſis, quas menſibus ſingulis con-
uare promiſit, ſed nunc, quod dolen-
m eſt, plane omiſit *. Vbi etiam Expe-
ntiſſimus vir inter alia ponit **: exhi-
t tum minera ferri vulgatiſſima quae-
et, tum ipſum ferrum, vel ſpontanea
bigine, aut per ſolam aquam diſſolu-
m, colorem ex flauo-ruffeſcentem: quae
idem res iam dudum ſuſpicionem
aebuit, quod omnibus terris, quae
ll rubeum colorem gerunt, vel leuibus
chiriſibus, citra additamenta, colorem
nc produnt, aliquid martiale inſit, ſeu
a de ferrifera proſapia exiſtant.

XIV.

Nouum experimentũ Chymicum circa dictum limoſam terram inſtitutum.

Haec atque alia omni-
in cauſa fuerunt, cur
uo experimento circa
ubacenſem terram li-
oſam & lutoſam §. V.
tituendo, animum ad-
care coepi; & quidem ſimpliciori ad-

 huc

* Ad menſem Septembr. an. CIↃ IↃCXCVII.
** l. c. pag. 115.

huc methodo, quam narrati viri celebe-
rimi conſueuerunt, imo ſimpliciſſima v-
ideo, quod me inſtructiori & conuenie-
ti Chymicorum inſtrumentorum adp-
ratu deſtitutum videbam, nec etiam
arte hac ita verſatum, vt tantis viris ſat
facere potuerim. Interea ne per ſomniu
quid dixiſſe, aut nudis coniecturis ſupe
ſtruxiſſe adſerta mea videar, ſaltim forn
cem vulgo, *einen Wind-Offen*, adhibui
crucibulum e terra Almerodenſi; h
mediantibus terram hanc pro viribus ſ
quenti modo examinaui. Nimirum a
te omnia dictam terram limoſam, qua
ſupra deſcripſi, & vulgarem probe exſi
caui, inque mortario ad puluerem con
minui & per cribrum cilicinum tande
pertuſam ad magis aequalem particul
rum ſtatum, in quo multum ſitum eſ
aliunde compertus ſum; puluiſculos iſto
nec ſulphure ad laudatum Helmontii mo
dum, neq; etiam Stahliana methodo, vt
illo breuiori, alumine & ſale &c. tinger
coepi, ſed o°oo lini, quo Beccherus vſus eſ
ſubſidio maſſam quandam formaui: ſi
que ex hac globulos non adeo magno
more ſolito, paraui. Et vt maior exper

men

ıenti mei recens ſuſcepti, veritas, pror-
ːs noua & ſimpliciſſima via tentata, ad-
ıreat, ſic paratos globulos numero tre-
ːcim in crucibulum mediocris magnitu-
ınis impoſui & igne plane aperto vrgere
ıſcepi. Vbi minera iſta, quam antea foe-
ındiſſimam ♂ matricem ſuſpicatus e-
ım, nunc in crucibulo oleo lini in maſ-
m atque globulos ſubacta exiſtens, &
ımum edebat & foetorem ſingularem
x cauſis obuiis; mox poſt vnius horae
łuſtionem, peculiarem exhibebat fa-
ıem. Quare etiam vno alteroue globu-
ı retento, reliquos vlteriori ignis exami-
i dare libuit. Interea, ne minimum tem-
ɔris inutiliter abeat, globum iſtum ad
nius horae durationem aduſtum exa-
ıinaui penitius, inque ejus ſtatim tam
xteriori, quam interiori maxime com-
ıinatione calcinata, varias in eius nigro
olore ad candelam ſplendeſcentes vbi-
ıis obſeruaui miculas, non ineleganti ob-
utu, minimas, mox ad microſcopii vſum
ıuam elegantiſſime reſplendeſcentes. Hoc
oſtea in mortario vitreo contrito ali-
ıualis magnetis, alias exiguae virtutis,
ıui tunc ad manus erat, notaui effectus.

Quibus cognitis, non potui non adhibe[re]
maiorem, & ſimul maximi roboris ma-
gnetem; cuius ad hanc mineram egregi[as]
plane miratus ſum vires ita, vt, ſi vnqua[m]
magneticus lapis vagabundi martis prae-
ſentiam prodere dicatur, in hac ſane ma[s-]
ſa nullum dubitationis ſignum amplius
relinquere, dicendus ſit. Praeſertim ve-
ro cum nulla in iſto ſimpliciſſimo mo-
do pars ingrediens ſit, quae vlla ration[e]
magneticas vires intendat, vel impedia[t;]
e contra vero extra dubium eſſe arbitro[r]
miculas iſtas martiales forſan copioſior[es]
futuras eſſe, vbi ignis occluſus Beccherian[o]
modo, vel etiam alio, adhibitus fuiſſet; i[d]
quod tamen illorum, quibus intereſt, v[l-]
teriori conſiderationi relinquo. Intere[a]
valde doleo, quod non plures exinde [ex]
prima operatione reſeruaueram ad inſti-
tuendam inter hos & reliquos, globulos
quos in crucibulo diutius retinueram, al[i-]
quam comparationem. Certo enim cer-
tius arbitror, quod in eiusmodi operatio-
nibus, & inſuper in metallicis, multum ſi-
tum ſit in ſpecifica ignis cognitione; n[e]
deterioratae minerae ante ſint, quam
ſuam referant bonitatem, quae tamen in

prae-

eſentiarum haud multum curaui, nec
are potui.

XV.

Et quanquam in hoc mo globulo ſatis euim ſit, quod antea ſuſpi- us eram, ſcilicet ex iſthac limoſa terra ui poſſe ferrum: nihilominus tamen quos etiam globulos, per duas nunc as in crucibulo detentos, arridebat reere. Quia vero crucibuli facies imitates aliquas ex carbonibus acceptas gne referebat, placebat nitri paululum c immittere; vbi exinde poſt aliquod pus & calcionationem integram, non m in nonnullis globulis ſuperius haeibus, nitrum fixum adparebat, in aliis o, puta in crucibuli fundo exiſtentibus, ſus nullum, ſed etiam ex iſtis poſtdum diuerſimode haerentibus diuerſi ne redibant effectus. Nimirum globuli a haerentes, nulloq; ſic ⊕tro adſperſi, m praeter nigrum, quoad omnes parcolorem, exhibebant miculas ſubinde erſas & quidem crebriores, quam in IV. dicto globulo. Quibus denuo in tario vitreo contritis, vel in partibus

Obſeruationes vlteriores chymicae.

calcinatae combinationis magis reſiſter
bus, longeque maiorem edentibus ſtri
rem, quam praecedens globulus, ſic ne
ſario frequentiores in iſtis martis ſuſpi
tus ſum particulas. Nec etiam ſpes haec
fellit; dici enim vix poteſt, quam effi
heic extiterit magnetis, etiam poſt di
ſas interpoſitas chartulas, vis, nec fer
minor in tam exiguis miculis, quam a
ad graſſiores limaturas martis. Fuer
autem omnes, quotquot citiſſime co
motas obſeruaui, particulae oblon
figurae inſtar ſpicularum minimarum,
liquae vero globoſiores. Quod ad co
rem & externum & internum in d
bus iſtis globulis calcinationem vna h
differentem paſſis, notabilis adparebat
ferentia: nimirum poſterioris iſtius ad d
horas calcinati partes nigram monſ
bant mineram: vbi contra illa priori
vnam tantum modo horam calcinata
que puluerem redacta maſſa, pun
fuſca (ſchwartzbraun) adparebat.

XVI.

Iſtorum Examen vlterius.

Antequam vero ad g
bulos ad tertiam vſ
horam calcinationem paſſos, deueni
ne

eſſe eſt, vt reliquos ad indicatum mo-
m intra calcinationem Ⓓtro adſperſos,
cribam. Nimirum quod iſtos attinet
nortario praeſertim contritos, ſtatim
alore, qui neque niger cum antea dicti
buli partibus erat, nec etiam puniceus
fuſcus, ſed vix tantum infuſcus (braun-
it), nonnulla ſingularia ob Ⓓtri ſolum-
do adſperſionem coniicienda erant.
nim particulae iſtae ♂ crocum verius,
m ipſum martem referebant, & id
dem ob nitri rationem, quod τὸ φλογιςον,
audatus Dn. D. STAHLIVS vocat, ita
rare, ſicque crocum potius, ac ipſum
rtem conſtituere valet; perinde vt ob
m aciditatem vniuerſale, quae etiam
ineſt, ferrum, huic nude expo-
m, rubigine obducitur. Nec etiam ma-
cis vis amplius ſenſibilis erat, vtvt di-
i iſti globuli ſcil. vel Ⓓtro adſperſi in
na ſuperficie haerentes, vel minus in
riori parte latentes, in vno extiterint
cibulo, vtvt etiam hi globuli tam egre-
magnetem commouerint. Ita cum
vlterius ad aquae diluitionem, (das zu
ichte Ziehen) pergere placuit & co-
ſcere, quid ſibi tandem haec differen-
tia

tia velit. Vbi ſtatim poſt vnam alteram
terrae iſtius calcinatae diluitionem m
conſueto inſtitutam, repetitamque dem
exſiccationem, vix notabilior, quam
praecedentibus, facta eſt magnetis
Quem ſane effectum ſub initio haud
rum miratus ſum, nec fruſtra, vel id
quod tam notabilis inter iſtos globu
Ⓓtro adſperſos & reliquos minus tales
tamen eiusdem naturae & originalis t
ctationis intercedebat magneticae virtu
differentia; vt res eadem deſtructa ven
dicenda videatur, quam quoad minim
partes adaucta. Verum enim vero vel
leuiſſimo hoc proceſſu cognoſci pote
quantum interſit, rerum ingredientiu
naturas cognoſcere in Chymicis ope
tionibus, vel iſtas prudenter ante inuic
diſtinguere, quam ipſum de effectu
uerſo formare imprudens iudicium. E
enim certo certius eſt, quod iſthaec
uerſa phaenomini ratio veritatem nega
aut ipſam ferri praeſentiam, quam an
in eadem materia ſat abundantem no
ui, mutare hac circumſtantia vix que
Hinc aliud cauſſae, quid ſubeſſe ſtatue
dum erit: praeſertim cum tanta ſit pa

ticu

larum ac puluiſculorum martialium
obulorum dictorum minus nitro ad-
ſorum, dein magnete emotorum co-
, vt ne vllum aſſerti dubium reſta-
queat. Provt autem cauſſa haec mi-
latet in praecedentis paragraphi par-
lis martialibus, magnete extractis ad-
dum ſubtilibus ita, vt haſce quis ipſa
aſſis fontana aqua leuiores, & ſic faci-
um iſta emotas putet: ſic omnino
ticulae iſtae martiales rubigine quaſi
uctae fuerunt. Non enim amplius
aſſa miculae illae §. IV. vel ad cande-
tentatae, reſplendeſcebant, & hoc ob
onem ☉tri, ſupra dictam: hinc illae vel
aqua emoueri facilius, vel ob crocum
edire certiſſime potuerunt, quo minus
gnetis, vtvt virtuoſiſſimi, virtute dimo-
amplius ſint. Sic enim teſtante Celebra-
mo Domino D. STAHLIO exuſtum
um, ſquamas ferri ſeu battituram bene
uſtam, & omnes *martis crocos*, non
gis tangit aut commouet magnes,
m paleas & ſtramen. Vbi porro quam
ctiſſime dicit *: neque vero hoc tan-
tum,

* l. c. pag. 147.

„ tum, ſed neque *ſuperaccremento* ali
„ alteratum ferrum, vlla ſenſibili mot
„ tione afficit ipſe *magnes*. Vnde *ferr*
„ *ſulphuratum* & ipſam noſtram *miner*
„ artificialem nihil omnino commou
„ adeo quidem, vt pulueri huic *nitido*
„ merſus *magnes*, qui plus *tribus libris*
„ ri tollit, ne vnam miculam huius
„ ſumſerit. Vbi etiam quoad docimaſi
addit, quod cum grano ſalis accipier
illa ſit, quando ſcilicet vulgus Docima
rum iubet in libellis ſuis mineram v
latam & elutriatam (geröſtet und
Schlich gezogen) magnete extrahe
„ Vbi omnino vſtione, paulo intenſi
„ aut longiore, exuſto phlogiſto, er
„ forma induit ferrum in minera cont
„ tum, deinde vero a magnete neq
„ quam ſuſcipitur. Vt adeo ad prob
„ *quantitatis* ferri abſolute inepta ſit h
„ docimaſia, neque niſi ad ſolam inue
„ gationem *qualitatis*, an nempe vtic
„ aliquid ferri inſit, circumſpecta adr
„ niſtratione inſeruire poſſit. Quod ſi nu
per ſolam longiorem aduſtionem cr
forma ferrum induit, neceſſe multo ma
eſt, quod accedente ♁tri conſtitutio
&r

atura, crocus promoueatur &, quod
de certiſſimum eſt, ipſa magnetis vis
ſus impediatur. Et hoc ipſum qui-
, ab accedente nitro ſolo veniſſe pa-
& vix ex eadem ignis intenſione. Ne-
etiam ex hactenus diligentiſſime obſer-
s, in eo dubitare licet, magnetem ne
nueſtigationem quidem *ſolius* ſemper
litatis, an nempe vtique aliquid ferri
erae inſit, ſufficere. Quis enim in glo-
s iſtis ⦶tro conſperſis, hoc ipſo ferri
uram expulſam fuiſſe ſibi perſuadeat?
credat, magnetem exinde virtutem
n amiſiſſe? Et quanquam verum
quod vnum metallum prae altero in-
iatur melius; ita, vt etiam ferrum a
o quam longiſſime differat: non ta-
uid tamen in eadem maſſa, ferri natu-
fouente, concedatur, neceſſe eſt.
eſertim cum ex ☍ Vitrioli aqua an-
diluti, adfuſione in minera iſta nota-
ſentireretur ebullitio intra aquas mi-
xſurgens, & praeter guſtum adhuc alia
quae de ferri praeſentia etiam in maſ-
⦶tro adſperſa, ſat clare teſtantur. Vt
denuo affirmare audeam, terram
m Laubacenſem non ſolum continere
fre-

frequentiſſimam in artem; ſed etiam f
cundiſſimam eiusdem matrem eſſe, ad
vt, ſi tempus & occaſio permitteret,
inde adhuc plura experimenta teſtimo
loco adduci poſſent. Praeſertim ve
cum ex eiusdem maſſae globulis per t
horas calcinatis, praeter nigredinem, qu
maior, quam in reliquis globulis eſt, ead
magnetis vis & adhuc alia conſpiciantu

XVII.

Vſus in arte pictoria;

Antequam vero ad aq
rum & temperiei ſubter
neae, quae in territorio iſto obſeruat
conſiderationem veniamus, neceſſe e
vt nonnulla, quae in limoſae huius terr
§. XI. deſcriptae colore, eius denique v
vlterius expertus ſum, quaſi in aurem
cam illorum, qui interdum, μεριμναῖς β
τικαῖς fruſtra & otioſe laborantes, de t
natura & terra queruntur ac, ſi haec ſ
incolis non reddere amplius velit, vn
viuere liceat. Cum tamen hi ipſi quer
ſciant, naturam ſua quaecunque ſemp
aequa lance diſtribuere bona, plurima c
lare nonnunquam, inſtar prudentiſſim
matris familias, quae non niſi diligen
bu

„fidis ac bonae frugis filiis ſuos adpe-
:heſauros ; nec monſtrat tantum,
tribuit quoque exinde, quae debi-
ſemper prudentia proſunt. Nec ta-
n ſermo heic mihi eſto de Terra ſi-
ita, quam multa adhuc alia habere
eter illa nota ſupra §. IX. dixi; ne-
de lapillis, quos §. VI. nominaui: ſed
udo tantum limo in citato & proxi-
antecedentibus numeris propoſito.
enim ad primum tactum, vbi nullae
uſculae exiſtebant ſtrigae, tantam
bebat ſubtilitatem ac quaſi laeuita-
vt vix vlla praeter ſtrigas dictas ad-
a adpareret arenula; quare & in iſto
ic alios vſus ſuſpicabar. Et id qui-
tanto magis, quo certius mihi per-
ebam, ineſſe huic maſſae rationem,
illi diſſimilem Noricae flauae cretae,
n vulgo pictores *Nürmberger gelbe*
en vocant, cumq; magno in arte ſua,
minori cum diuendentium fructu,
bent. Adparent autem glebulae
iuerſis locis diuerſae, & quidem
flauae *hell gelb*, nunc raui pauliſper
grau, nunc e flauo ruffeſcentes *roth*
inque eo egregium exhibent atque

I eun-

eundem effectum, vt pictorum more cu
oleo lini (oder auch Mahler Fürniſz) n
contritae ac tinctae, quam optime adſic
re ſoleant. Qui effectus vti multum in a
iſthac laudatur: ita pictorias manus
ſubſidium vocare atque idem expiſc
volui. Vbi mox praeter iſtum effectu
etiam alterum, quo pictores ad obduce
da lintea ſua vtuntur (nempe die Tüch
zu gründen, und zu tecken) obſerua
qui ita non minorem vſum terraeque b
nitatem prodit, & quidem tam perfec
vt iſthaec minera adductae Noricae p
rum cedere, inque ſaltim pingendis ae
ficiis aliisque rebus, quam commodi
me adhiberi poſſe videatur. Praeſert
vero vbi maior in ſeligendis glebulis ad
beatur cura, & partibus huic illiue col
accedentibus, praemiſſa vbiuis quoad i
puritates facile occurrentes depurgat
ne; debita accedat diligentia. In
quod certo certius eſt, etiam iſtae dict
ſtrigae notabilem & diſtinctam in hac
produnt coloris ſpeciem; id quod e
tantum in exiguis ac pauciſſimis exp
rientiae datae maſſulis vidi. Quare & ſp
eſt certiſſima, fore, vt in maiori copia

exp

erimentum inſtitueretur, etiam alter
effectus *das tecken* magis forſan, quam
lla alia minera adpareat notabilis. Ac-
it & hoc, quod pictores vſibus ſuis,
emiſſa certa baſi, (wann zuvor ein
nd geleget,)etiam ſolam adſiccantem
am adhibere ſoleant. Sed iſthaec tan-
incidenter dixiſſe ſufficiant.

XVIII.

Quandoquidem in in-
oribus adhuc dicti ter-
rii partibus conſtituti
us, oportet etiam iſti-
mperiem conſiderare. Vbi id tamen
aeque neceſſarium videtur, vt tripli-
ſubterraneae temperiei conſtitutio-
cum doctiſſimo BOYLIO * per tri-
em terrarum regionem, admodum
bilem tam qua limites, quam qua
periem ipſam, proſequamur: ſed tan-
, vt, quae huius loci ſunt, ἀναθυμιάσεις
, exhalationes & effluuia paulo cura-

De ſubterranea temperie in genere quoad ortum.

* In tractatu tripl. de temperie ſubterranearum & ſubmarinarum regionum, vt & de fundo maris.

tius reſpiciamus. De his vero, antequ
ſpecialius quid proferam, vel ſpeciall
me, quales ſcilicet heic locorum inue
antur & a metallicolis obſeruentur ἀνα
μιάσεις, neceſſe eſt, vt in genere quid, u
re recepto, dicam; vel ſaltim, quod
ctum iam ex parte eſt in capite Imo, l
in memoriam reuocem. Nimirum,
quoad vniuerſi creationem, maxime v
terrae coordinationẽ, in ſua perfecta
vnquam pro dignitate miranda boni
proſtarent omnia; inter praecipua
πρώτως creata maximopere Deo, T. O
artifici, viſum fuit, in terrae medio con
tuere abyſſum ibidem c. I, §. IV pro
tius molis ratione maximam. Huic n
DEVS certas quaſi adordinauit func
nes, quemadmodum etiam reliquis c
turis, vti aëri, aquae, igni &c. vt ſcil.
fixum ſit, id eſt perpetuo *iacens*, rece
culum, & quidem (2.) *inferius*; nihil
tem proprie vbi de terrae totius pra
pue conſtitutione ſermo eſt, τὸ inferius
ci poteſt, niſi in centro terrae exiſtat,
centrum terrae ipſum ſit, ſicuti cit.
abyſſum illam vocaui. Et (3.) ibi
xi, quod iſte demum locus per opti
iu

a ſacratiſſimum ſcriptorem ita dici
t omnis *foecunditatis receptaculum*,
que ad cordis modum * per optime
uis intra pariter & in ipſa terrae ſu-
cie, imo extra iſtam quoque, ceu in-
atebit, exiſtentibus creaturis vires
puere & communicare debeat.
madmodum vero (4.) iſta abyſſus
bat eſſe aquarum receptaculum: ita
n in primaeuorum hominum crea-
umque internecione illa ſ. VII.
oſita, ſuas ſ. IX. ſuppeditabat aquas:
nim notatu digniſſimum, quod dici-
* ניסכרו מעינת תהום & clauſi ſunt
es abyſſi. Quem locum ſupra ob bre-
is ſtudium omiſi, nec tamen hoc lo-
mittendum putaui, vel ideo, vt nunc
larius conſtet, abyſſum hancce fon-
ui a LXX. αἱ πηγαὶ τῆς ἀβύσσου vocan-
habuiſſe; nec tamen (6.) deſtructam
e vnquam ipſam per diluuium abyſ-
vel eius fontes, vſpiam legitur in
tiſſimo codice per §. X; potius
urauit iſta abyſſus, & per emotorum
I 3 in

Supra Cap. I, §. V.
Gen. VIII, 2.

in diluuio maximo corporum & aqu
rum ſucceſſiuum defluxum, ſtratorumq
§. XV. formationem indurauit magis ei
exterior ambitus. Et poſt haec tandē cu
cta Deus voluit, vt (8.) iſte *fixus, infer*
ac terrae *medius locus* eſſet perpetuum
& ad finem vsque mundi duraturum fo
cunditatis receptaculum, ex quo εὐλο
ἀυτῦ ὡς ποταμὸς profluere commodiſſi
queat §. IV, ecquis tandem reliquas n
rabit, aut enarrare poterit abyſſi hu
functiones?

XIX.

Quoad functiones in ſuperficie terr. ſenſibil.

Id tantum quoad vl
mam functionem mon
ri oportet, quod ipſu
quidem foecundita
principium & baſis, quaenam ſit, &
quo praecipue conſiſtat, aeque nos late
queat, quam alia infinitae bonitatis di
nae corpora, quae ſaltim e praeſenti
mo effectu miramur. Nec tamen ha
ignoratio impedit, quo minus ef
ctum tanquam vniuerſi gubernatoris §.
clariſſimum teſtem rimemur. Praeſert
cum h. l. inter iſtas abyſſi functiones, in
per referendum ſit, quod ſicuti a luce p

olim cap. I, §. V. omnes reliquae terra-
n partes colluſtratae ſunt, ita centrales
petuum & immotum calorem inde a
na creatione §. XVIII. retinere potue-
r; vel abyſſus ita ſaltim tam quoad par-
contentas colorē facile concipientes,
m quoad continentes terrarum gle-
& ſtrata integra §. XXI. adornata,
eata fuit, vt nunquam ipſi calor per
nitam Dei ſapientiam conceſſus, deeſſe
at, aut debeat. Praeterea cum tam
olum ex proportione totius terrarum
is, tamq; firmum & foecundū ſtatuen-
n centri ſpatium ſit; patet non ſolum
ertiſſimis dictis fundamentis, ſed ex
logia quoque reliquarum rerum na-
lium, veluti pomorum &c. fructibus,
omnes fere in medio cauitates exhi-
t, quod ineuitabiliter cauitas ob
os & ineuitabiles fines certo ſtatuen-
it. Nec & hoc abſonum eſt, quod lau-
us Beccherus de materia & aquis di-
m calorem promouentibus, habet *
niſce adponere placet, quando dicit:

 „alte-

* Libro I. ſect. II. c. II. p. m. 63.

„ alterius naturae aquas centrales ei
„ marinis eſſe, non dubitandum eſt; ma
„ nae enim aquae, clarae & ſalſae, ce
„ trales vero lutoſae & bituminoſae ſu
„ minusque ſalis; ſed plus terreſtritat
„ ſulphuris & bituminis habent. Vi
vero in praecedenti paragrapho & al
dictum ſit, quod occluſa ſtatim ſit in pri
creatione, & denuo obdurata abyſſus p
nouam corporum terreſtrium per di
uium maximum emotionem: nihilor
nus tamen nemo tam abſonus & me
captus erit, qui ideo ſtatuat, tam ſoli
eſſe, etiam ſolidiſſima terrarum corpo
vt non tranſitum permittant vel per
ipſa & rimulas, quas a diluuii praeſert
conquaſſatione reliquas habent, vel p
materias poroſiores, quibus vtplurimu
circumdantur & ſic per meatus varios ſu
terraneos aquis & ſubtilioribus adh
partibus concedant. Vt vero clario
haec fiant omnia, ſciendum eſt e. g. m
ris fundum conſtare maximam parte
ex ſubtilioribus minusque cohaerentib
partibus, veluti ſabulo, arena, glarea, lu
ac limo &c. dein' certo certius eſt, aqu
illis impoſitas maximopere grauitare, &

tant

nto quidem magis, quo vehementius
immenſo aëris ſuperimpoſiti pondere
muntur; ſolent autem, quod tertio
tandum eſt, tanto magis humectari
pora ab aquis, quo iſtae, quarum gra-
atis natura iuxta ſtaticas regulas di-
te & perpendiculariter pergit, depri-
ntur firmius. Cum itaq; terra circum-
ca ab aëre, tanquam ſummo compreſ-
nis quodam principio, circumdata ſit;
minus ab aſtrorum motu, calore &
e venientibus variis commotionibus
rentur ac comprimantur ſublunares
ae; neceſſe omnino eſt, vt iſtae per-
uo aliarum aquarum adfluxu adauctae,
grauitentur & centrum verſus per di-
poroſas partes ac rimulas recta ac per-
dicularitér verſus centrum dictum,
t non niſi poris permeabile ſit, com-
mantur. Vnde laudatus Auctor pergit:
ceſſario magnus tepor & vapor illic
e debet, vnde incluſa aqua tepefacta,
quaſi in digeſtionem poſita, ſepara-
onem partium patitur intrinſeca ſua
rmentatione adiuta: qua particulae
rreae ab aquis reſoluuntur. Vnde ma-
mum calorem oriri, conſequens eſt &

 „natu-

„naturale, atque in aliis naturae oper
„tionibus indies ob oculos; provt in ce
„lis, vbi noua vina fermentant, imo
„aeſtuariis & balneis videre eſt. Sed
„ipſa natura aquae centralis mutatio
„ſua, calorem hunc non parum prom
„uent; mutabilis enim eſt & putreſcib
„lis, quod nemini mirum eſſe debet: cu
„ipſa aqua ſalina, imo, quod plus eſt, fc
„tiſſimus ſalis ſpiritus, debita operatio
„tractatus, in ſummam putredinem du
„queat, ita vt atramenti inſtar in col
„te putreſcat, cadauerisque inſtar fc
„teat &c.

XX.

Calor ſubterraneus.

Hae omnes res, cent
inexiſtentes, & aliae fo
ſan, quas ſumma ſapientia nos ignora
voluit, eius ſaltim naturae adſerend
ſunt, vt vel ipſae naturalem calorem h
beant, vbi illorum ſententia durior forſa
videtur, qui ignes ſubterraneos & ce
trales adſerunt, vel, quod certius eſt, cal
rem facile concipere & promouere qu
ant; & hoc quidem per aquas perpetu
e terrae ſuperficie perſudatorio mod
centrum tranſeuntes, vel huius tantu
ſol

idiorem ambitum tangentes. Sic non
um quae perpetuo ibi exiſtunt, per fer-
entationis modum, alterabuntur, ſed &
maiorem redigentur feruorem. Pona-
is enim fornacem igne vehementiori
candeſcentem, cui, ſi ſucceſſiue adfun-
ntur aquae, tantum abeſt vt, donec ignis
orem habet, calorem minuant aquae,
potius iſtum praeſentiſſime excitent
multiplicent. Accedit aquas perpen-
ulariter centrum verſus penetrantes,
varias mineras, praeſertim ſulphureas
ue alias facile accenſibiles, poſſe tran-
, iſtarumque naturam dicto calori cen-
li adferre. Et quamuis aquae etiam
rinae per deſtillationem & transcolla-
nem multas impuritates & partes non-
llas calorem iſtum mediterraneum fa-
us promouentes, vel in ipſo maris fun-
relinquere, vel in meatibus per cre-
orem decurſum acquiſitis, multum a-
ttere debeant: nihilo ſecius iſtae tan-
n virtutis adferant veteranis dicto cen-
inexiſtentibus rebus, neceſſe eſt, quan-
n intrinſecae fermentationi, & conſe-
enter vehementiori calori, i. e. perpe-
e quaſi viuacitati terreſtri c. I. §. VI. ſuffi-
ciat,

ciat. Quo deinceps ita excitato veh
mentiſſimo calore, non poſſunt non com
motae inſimul abyſſi vires & foecundita
tes centrales, veluti e commodiſſimo re
ceptaculo, quod cum ſacratiſſimo Scri
ptore illam originalem abyſſum & הום
eſſe ſupra cap. I. §. IV. ſtatuo, cum ipſa te
rae rotunditate conſimili, verſus omne
iſtius ſuperficiei partes repelli &, quan
tum ſatis eſt, protendi. Et id quidem e
magis ac citius, quo aquae fortius ab a
re, maiorique illarum copia, atque rebu
aliis centrum verſus premuntur perpe
tuo, ac comprimuntur. Adſit enim po
ro, vt rem alienam obſcurioremque m
gis claro ac palpabili exemplo illuſtrem
dicta fornax calefacta, praeſertim glo
boſa; haec ſane non poteſt non qua
qua verſum per omnes omnino plaga
ſuos perpetuo perflare vapores, ad ſola
ris corporis modum: cuius caloris radio
per omnes mundi plagas transmiſſos, p
lam vidimus, itemque inde totam aëris re
gionē illuſtratam, eamque, quod Baroſco
pia docent, varie expanſam, totamqu
ſuperficiei terreſtris, quoad omnes vire
amoe

ꝛoeniſſimam ac mire variantem ſenti-
us faciem.

XXI.

Nec ideo Solem ſo- nmodo iſtarum virium e principium ex non- llorum mente adſerendum eſt: ſed po- s illud ex abyſſo inde venientes ſtatuo ıalationes, quarũ ex antea dictis fidiſſi- ſol eſt miniſtra. Nimirum certo certius , vt, quo frequentiores habemus, caete- paribus, per annum dies ſerenos, eo quo- plurimos fructus habeamus laetiores iſſes, &, ſi vllum, ſane heic, locum in- niat illud ruſticorum: *Sonnen-ſchein ngt keine Theurung.* Vidimus idipſum xime in illis locis, quae vina alias da- olent; & nihil non raro, vtvt peroptime culta ſint vineta, vel parum profe- t. Non tamen ſolum haec omnia le eſſe credo; ſed potius inde, quod , qui tempore multum ſereno & ma- calido, aërem immenſo modo ex- ıdere ſolet, ceu itidem Baroſcopia nſtrant, certiſſime, quemadmodum rcurium in barometri canali, ita heic ıalationes centrales ex abyſſo ſur-

Cuius principium ſol non eſt.

ſum

ſum i. e. verſus omnes ſuperficiei par-
perpellere & mire ſic foecunditates t-
reſtres adaugere iuuet. Id tamen in v-
uerſum ex almae naturae legibus diui-
tus praeſcriptis eſt, vt ſaltim nemo cauſ-
habeant cur de bonitate Dei conque-
tur. Imo quo & altior erit aër tempo-
ſudo & calidiori, eo etiam nocturno te-
pore nimirum abſente ſole, parumq;
aëreae columnae grauitate minuta, m-
ior poterit ex altero haemiſphaerio e-
halationum vtiliſſimarum copia. Vn-
videas permagnas è terra ſurgentes e-
halationum nebulas, gramina & he-
bas penitus madentes, quae, vt vt inge-
tes dietim ſenſerint ſolis aeſtus, ſic ſitie-
tes, mox ex iſto aptiſſimo foecundit-
tis fonte ſucceſſiue, recedentibus ſo-
radiis, ſuas nouas ſemper nocturn-
tempore, remotae ab illis, veheme-
tius reſumunt ac ſaturantur efficaciu-
quam ex quacunque, praeſente ſole, pl-
uia. Deſinant itaque queruli homin-
fruſtra & otioſe curare, quae ſolus De-
peroptime curauit, in ipſa iam prima cre-
tione & penariam illam foecundiſſimaru-
benedictionum cellam, puta abyſſum

m prius parauit & fundauit, quam
aturás reliquas; & ſic quoque queru-
ſemperque Iſraelitarum fruſtra ſem-
murmurantium more homunciones;
cant potius, quid illa ſacratiſſima ve-
verba; eaque paulo penitius expen-
t, quibus idipſum * adſeritur: non
erat Dominus Deus ſuper terram, &
no non erat, qui operaretur eam, ſed
s adſcendebat e terra irrigans vni-
ſam terrae ſuperficiem.

XXII.

Vnde fontium, fluminum, aliarumque origo.

Verum enim vero haec
ula magis illuſtria
nino adparent; vbi
ſideramus exhalationes iſtas in tali
portione adſcendere, vt illae terrarum
es, en artificioſiſſimam Dei manum!
ae ob aëris motum, aquarumque pon-
faciliorem ac maximam preſſionis ra-
em dent §. XIX, nec tamen exhala-
ibus centralibus ipſis habeant opus
ue ob dictam proxime vim premen-
illas admittere queunt,) nempe *ma-*
riti-

* Gen. II, 5. 6.

ritimae partes, ne minimam iſtarum
cipiant: contra reliquae terrarum ſe
diores regiones tanto copioſiores a
quirant exhalationes, quo remotio
non ſolum a maritimis illis fuit, ſed
magis aptam per cap. I. §. XIII. rimaru
ac meatuum nactae ſint conſtitution
internam. Dantur inſuper exempli gra
elatiora perquam multa in terrae ſup
ficie loca, quae multum habent limu
ac lutum, quod aquas antea deſcende
tes, & nunc in maiori copia adſcendent
per calorem dictum quaſi filtrare, tran
colare ſolet, & faeculentias quasuis aqu
rum in ſe recipit, & ad alios infra dice
dos vſus reſeruat. Hinc & lutum an
quiſſimi Philoſophi *ſeminium omnis cre
turae* vocarunt*, & idipſum recentio
ex merito aquarum fomitem voca
Dantur etiam montes qui interius habe
procul dubio immenſas cauernas, meat
& ductus varios, per quos aquae crebri
tranſeuntes cum aliis vniuntur, ceu t
les narrant KIRCHERVS, SCHOT
TV

* Cap. I. §. V. ſupra.

ṛS * & ſcriptores, quos ne quidem no-
nare libet, alii. Ipſe in finibus Fran-
iae ſcio lacum peramplum, de cuius
funditate immenſa vrinatoris cuius-
n teſtatur relatio, & quidem exiſten-
in valle depreſſiori, ad cuius littora
tummodo mulieres aeſtiuo tempore
m ſuum parare & tingere, vt dicunt,
Flachs zu röſten, ſolent; eſt autem
m ad vicinos montes locaque paulo
iora intra denſiores ſyluas, adhuc alius
modi lacus, in quo nunquam paran-
aut parari poſſunt, lina: nihilominus
en vir ſenex ac integerrimus mihi ſae-
retulit, quod copioſiſſime ibidem
aeſtiuo tempore conſpiciantur lina-
capita, aquis ſubnatantia. Et quan-
m non opus aeque ſit ex hactenus
s, vt adſcendentibus exhalationibus
erraneis eiusmodi meatus ſemper &
les certos attribuamus, quales qui-
dicti interdum ſibi immaginantur
tores: ſolent tamen, vbi taleſcunque
admittere cogemur, rem clariorem
K red-

In Anatomia Phyſico-Hydroſtatica.

reddere. Interea non raro miramur
terdum in altiſſimis montibus aquas,fo
tes & flumina illuſtriora, quae ſolumm
do ex elatioribus locis fontes ſuos & ſ
turigines ſumunt. Et iſthaec denuo ſ
nihil aliud, quam praeſentiſſimam
prouidentiam produnt, ac demonſtra
quomodo iſta loca vi dictae proportio
quam reſpectu maritimorum locum
beant, etiam donata ſint ſuis conueni
tibus humoribus, quorum & ra
nes ex hactenus dictis peroptime co
gere licebit. Nullibi enim illorum m
placuit ſententia, qui dicunt, in monti
faſtigiis Aſiae,Peruuiae aliarumque,et
Europae noſtrae, regionum, pluuias,
ues, denſas nebulas & humores quo
alios, ideo ſentiri crebriores, quam in v
nis vallibus, vbi ſerenior ſemper tem
ries atque terra ſiccior adparet:quod m
tes attrahant aërem atque nubes. Q
pe rectiſſime ex iſtis cum VARENIO
quaerendum reſtat: qua facultate id
ciant montes? nihil igitur ad rem iſt
qu

* In Geographia General. lib. I, p. m. 109

untur. Nec ex omni parte arrident,
ae ipſe Varenius habet, dicens: vapo-
& exhalationes in media aëris regio-
quam plerique pertingunt montium
tices, condenſari in guttulas; moxque
orſum vergere incipere. Etenim vidi-
s interdum in vna eademque regione
ntes vel aeque altos, parumque inui-
n quoad altitudinem differentes, quos
r vnus tantummodo nebulis tectus &
petuo fumans, conſpicitur, ceu quidem
eiusmodi monte in ſubſequentibus
re libet, quaenam igitur huius phae-
neni cauſſa eſt? Certo non ea ſola va-
, quam laudatus vir prodit, ſufficiant
um in praeſenti iſthaec indicaſſe, ex
ius forſan, ſaluis aliorum ſententiis,
or erit illa, de fontium ac flumi-
originibus, ſententia. Vbi in Eccle-
* ſupra mirati ſumus verba: *omnia*
ina in mare intrant, nec tamen redun-
ad locum vnde exeunt flumina, reuer-
ur, vt iterum fluant, in quibus voca-
m מקים in regimine poſitum, obſer-
K 2 uamus,

Cap. I, 7.

uamus, vt ita ſubſequentia verba ſubſt
tiui rationem induant, & *itionem aq*
rum perpetuamque iſtarum, perinde
ſanguinis in homine cap. I. ∬. V, integr
terrae globum tranſudantium, circula
nem indicent. Quae ſingula alibi Poët
ſequentibus effert:

Haec terrae occultas perlabitur vn
cauernas,
Et fluit ac refluit ſemper, variumq
ſaporem
Accipit: vt varia eſt tellus, per vi
ra cuius
Tranſit, ſulphureumque a ſulph
mittit odorem.
Hinc aeterno quod tempore flum
current:
Quippe ſuos repetunt fontes, itera
que marinos
Ad fluctus properant, illinc redit
viciſſim.
Hac abeunt, illac redeunt, & agun
in orbem
Aſſidue, vegetantque vt ſanguis c
pora, terram:

H

* M. PALINGENIVS in Zodiaco Vit. p.

Haec eadem facit vnda lacus, craſſasque paludes,
Nec non perſpicuos fontes, puteosque perennes.
Denique ab Oceano emanat vis omnis aquarum:
Quascunque orbis habet. lymphas hic edidit omnes.
Partim ſub terra, partim ſupra ingredientes.

XXIII.

De Exhalationum varietate & mixtura.

Antequam vero id ipſũ, ...larius pateat, exemplo ...odam illuſtrem; neceſ...ſt, vt poſt commonſtratum exhalatio...m ortum, nunc iſtarum variationes, ...nmixturas ipſas atque alia vlterius ...feram. Praeter enim ea, quae iam ...us de aquoſis effluuiis dicta ſunt, neceſ...ſt, vt, partim quoad interiorem mate...m, quam terrae abyſſus §. XIX. conti..., partim etiam quoad regiones varias, ...s adſcendendo tranſire debent, mul...n varient. Vbi tamen quam maxime ...effluuia attentimus quoad ſulphureas ...lias ſuas minerales vires, quas inde ...ortant, & ideo metallicolis *Witterun-*

gen, *Berg-Witterungen* vocantur. Qu
ſi iuxta Beccheri * opinionem certo c
tiorem, terrae ſuperficiem attingunt, h
raro ita fortes ſunt, vt arbores, herba
glebas, quin imo ipſos lapides quaſi ful
re comburant; quae proinde a metalli
lis *Ausbrände* vocantur. Addit porro
iusmodi exhalationes minerales int
dum ob aliquot milliaribus viatorum n
res petunt, &, ſi contrariis qualitatil
agantur, peſtiferae euadunt: cumque
via intercluduntur, vi tandem erumpu
& hinc terrae motus oriuntur. Dubiu
enim nullum eſt, aërem in centro ter
excitari, ob magnam & flatulentam v
porum copiam; cui ſi per varios ca
exitus intercludatur, vi eam erumpe
neceſſum eſt, maxima interdum poten
vt totas nonnunquam vrbes peruertat &
Dicat tamen quis, qui fiat, vt exhalation
maximam partem diſperſae, tantos exl
bere queant effectus? Reſpondeo id om
nec difficile eſſe perceptu, nec experie
tiae contrarium: nimirum vis iſta ſen
per erit flatulentae vaporum ſubterrane
ru

* Lib. I. ſect. II. cap. III. p. m. 70.

n copiae proportionata, provt vero ob
ones ſupra expoſitas & adhuc alias ſu-
ioris ſuperficiei partes attingit; ita non
eſt non haec conſuetos terrae meatus
nplere & nouos inſuper efficere, ob
tum & flatum vehementiſſimum, tran-
ſim agentem, ſicque magis conden-
, & in apicem quocunque modo
cta, occurrentia corpora adurere,
forare, moxque ceſſante vehementiori
tu, quaſi excauata & vacua relinquere,
eundem plane modum, quo in ſpecu-
cauſticis vidimus radios condenſatos
duriſſima penetrare corpora vel in
m plane materiae ſpeciem mutare *.
o quoque id ipſum in igne culinari vi-
e eſt, vbi auditoribus meis praeter alia
nſtraui machinam ſingularem & plane
uam, qua mirum in modum augmen-
i ſolet ignis vis; ceu hanc quidem ma-
nam cum aliis alia occaſione deſcribe-
& curioſo orbi, vbi aliquando de va-
ignem culinarem augmentandi mo-

* Conf. Diſſertatio mea de Speculis Cauſticis, Jenae an. cIↃ IↃCC IV. habita.

dis mihi ſermo erit, communicare lib
etenim iſtius non ſolum ope leuiori ign
culinarem, ſed & ſiphonis accuminati a
xilio lampadis flammam, ad eundem m
dum, quo vitrarii & aurifabri ſolent fla
in apicem directam & vitra & duriſſu
metalla fundere ſcimus.

XXIV.

Iſtarum ſpecialior conſtitutio.

Inſuper exhalation
iſtae, quoad externam
comprehenſibilem ſpec
metallicolis vulgo dicuntur, *ein Dun
hafftor Brodem*, provt ipſi in antris, *in d
nen Schächten*, conſtituti, ad ſolares radi
obſeruare poſſunt & referunt. Quanqua
vero ipſi ſolares radii, vel ſolo ſuo calo
antris imminentes, perinde vt in camin
videre eſt, impediant, quo minus heic fu
mi, & illic exhalationes quaeuis recta i
auras exteriores atque coelum verſus per
gere queant: nihilominus tamen exha
lationes iſtae ſic quoad olfactus atque gu
ſtus organa apprime diſtinguuntur: nam
vbiuis heic inſolentem & nauſeoſum odo
rem & ſaporem, *eines wiedrich- Erd-und
Waſſerhafften- herb- und zuſammen- zie-
henden*

den Weſens, ita praeſertim ♀reis,
atis aliisque viribus tinctum, ſentiunt.
ic etiam in metallicolis, iſtorumque
poribus varia&peculiaria prorſus mor-
um, hisque adnexorum ſymptoma-
, genera a prudentioribus Medicis *
per obſeruantur, & mox infra obſer-
untur, vbi de exhalationibus praeſen-
oci in ſpecie ſermo erit. Videtur etiam
ſubterranea temperies communio-
aliquam cum exteriori & ſublunari
perie, ſ. atmoſphaera noſtra habere,
m ſcil. ſuo adſcenſu petit &, ad nebu-
m modum, radiis ſolaribus receden-
s, denuo deprimitur; contra pluuiali
pore, nocturno, frigidiori ſentitur ma-
dico frigidiori, non tamen illo, quo
m ſimul eſt, ſicuti hyberno tempore
adſolet interdiu, vbi itidem mox per
equentes longiores noctes humores e
ſurgentes diutius & altius, tantum

 noctur-

* Vti quidem Experientiſſ. Dn. HOFFMANNVS, Medicinae D. & Prof. ap. Hallenſes celeb. ſolet, in diſſertat. quae metallurgiam morbiferam ſiſtit an. CIↃIↃCCV, habita

nocturno tempore, ſurgere obſeruant: ab huius & fortaſſis quoque aliarum r gionum metallicolis. Id quod plurima partem ab illa §. XX. aequoris, interior centro inexiſtentes partes diuerſimo prementis, virtute eſſe cenſeo. Non eni a ſolo frigore hyemali tempore, aut a ſtiuo, a ſolo aeſtu ſolis id eſſe puto, vt p tei & flumina pene exſiccata obſerue tur: ſed potius ab alia cauſa, ab illa nem mutua inuicem preſſione tum exterio tum interiori, quam merito commune perpetuum Vniuerſi aequilibrium voc mus. Perinde vt tale quid in micrоc mo quoad continuum ac perpetuum ſa guinis fluxum & refluxum obſeruamu ceu quidem cap. I. §. VI. & alibi indic ui. Imo quoque certo certius eſt, qu aequilibrium iſtud commune in illuſtra dis ac certificandis aliis difficillimis pha nomenis, egregium quoddam ſubſidiu ſit, ex quo plures ſaltim ac certiores, qua ex qualitatum occultarum aſylo, peti p ſunt rationes. Interea tamen exhalati nes iſtae quoad virtutes ſuas minerales, ſic graſſiores, a ſublunari etiam in eo diff runt, vt iſta vegetabilis maxime & ſub

li

existat. Quantumuis etiam haec ſub-
aris de illa ſubterranea temperie par-
nare queat & ſubinde participet; ſic-
nouam ventorum ac tempeſtatum
oriam egregie firmare ſoleat. Quod
em participatio iſthaec, pro diuerſo
torum cap. I. §. XVIII. ratione ac diſ-
tione, diuerſa admodum exiſtat, mi-
non eſt, nec vlla dubitatione caret:
nim, quod in eodem capitis primi §.
II. indicaui, officium ſtratorum terre-
um, vt quaſi cortices & cuticulae va-
interiores terrarum partes foueant,
eruent, ne intrinſecus & ille, a perpe-
fermentatione exortus, calor cito e-
pat, inque hoc illoue loco amitti
at penitus. Hinc plurimis in locis fit,
on tam abarceatur externum frigus,
m quod certius eſt, intrinſecus calor
etur & conſeruetur; parili modo, quo
orporis humani partibus adſolet, quas
imentis tegimus togisque, pellibus
ltis. Ex quibus inſuper rite perpen-
illa, quam in citata cap. I. §. XXV.
rtatione mea dedi, * intenſiſſimi fri-
gioris

---

§. 35. p. 30. ſeqq.

gioris an. CIↃ IↃCC IX cauſa redit. Vbi a
re ipſum frigus habebamus, ceu quide
ex recenſita ibidem relatione conſtat, p
plurimas dies pluuias fere perpetuas,
uiores niues, quae exhalationes, e te
exeuntes, parum continebant, ſed eas c
ſipabant potius, quo minus ſentiri po
rant, expanſis per madefactionem inte
terrarum maximam partem ſtratis,
taque iſtorum penitus inebriata quaſi
perficie. Poſteaquam vero venti ino
nato prorſus & impedioſo modo Borea
inter & Orientem rigidiores, regnare
cipiebant, & quidem parum ante Mag
rum feſtum; non poterat non inter
telluris ex parte regio, illa madefacta,
exterior penitus obfirmari, & cruſta qu
dam glaciali obduci: ſicque ſuffocan
impedire, quo minus interiores terr
calores inferne, calorem ſuperne a ſo
ſcilicet partimdenegatum, partim min
tantae pororum terreſtrium obſtructi
ni reſpondentem. Vt vt autem funeſti
ſima frigus iſtud ſecuta ſint exempla, qu
ibidem ex parte narraui & mihi pluribu
enarranda propoſueram: hoc tamen ce
to certius eſt, quod ita ex naturalibus ca

euenerit; perinde vt eodem, quo haec
bo, die XV. Ian. an. cIↃ IↃCCXIV. ſubi-
eum frigus, eodem, quem antea no-
naui, ſufflante vento, ita intenſum,
tiam 23. grad. Baroſcopii mei mon-
ret, quod idem ſuperiori dicta hyeme
a 31. gr. frigus, Climalis ratione maius,
nſtrauerat. Quia vero elapſis retro
ous, licet valde nebuloſis ac triſtibus,
tamen pluuioſis perpetuo, excepto
alteroue die proxime antecedente,
ales praecipue indicata hyeme habe-
nus) nec terrae ſuperficies, nec iſtius
rior conſtitutio inebriata ita eſt, vt
rmauerit quadam glaciali cruſta ſu-
ficiem, & impediuerit, quo minus in-
ores egreſſi ſint calores; ideo ſtatim
iſit frigus iſtud, remittentibus mox
s impetuoſis ventis vias, accedente
e inferne agentibus exhalationibus,
erne amoeniſſimo ſolis calore.

XXV.

Iſtarum in metalla operationes an Planetis adſcribendae?

Ex his inſuper pa-
, quid de Planetiſta-
ſententia, qua cui-
t metallo & minerali,
etam adſignant, auctorem & cauſ-
ſam;

ſam; vbi nonnulli illorum, ceu ex ve
ſaepius laudatus, rerum mineralium pe
tiſſimus ſcriptor * dicit, tam impudent
ſunt, vt non erubeſcant publice adſeren
ſe in planetis cuiuslibet metalli ſignu
chymicum videre poſſe cum calore pr
prio metalli, & tandem addit: miro
quod non etiam in ſole leonem, in mar
virum, in venere foeminam, imo lup
& ſalamandras viderint, quae obiect
quoque mineralibus tribui ſolent &
Non enim h. l. perpendere libet ſignat
ras varias, quas natura e multiplici pa
tium mixtura, & artifex ex iſtarum var
compoſitione facile formabit; nec ide
etiam ſingula argumenta, quae inde p
tuntur, leuia & infirma, vti in cauſa pro
pria cap. I. §. XXV. vocaui, ad exame
vocare vacat: potius vt dictum vniuer
aequilibrium §. XXIV. itemque varia m
tallorum in terris latenta ſemina §. X
iſtorumque, accedente interiori calor
perpetuaque ſubtiliſſimarum exhalatio
num centralium agitatione, accretionem
coa

* Lib. I. ſect. IV. cap. VI. p. m. 249.

agulationemque, reſpiciamus neceſſe . Vtvt vero hanc materiam in prae- ntiarum rimari non licet ; dicendum nen heic in anteceſſum eſt, quod eius- odi accretio metallorumque coagula- ,nec ab illa ratione, quam Natura alias corporum productione obſeruat, vt a ido ad ſolidum procedat, aliena ſit, nec bium faciat, quin a generali exhala- num dictarum officio eueniat. Sicuti ro duplicem athmoſphaerae noſtrae ëris, qui commune animantium & in- imantium refectorium & vehiculum , ceu vnius ſubſtantiae rationem, nota- us, vnam nempe graſſiorem, ſoli- oribus ſemper mundi partibus vicinio- m, & alteram ſubtiliſſimam, quae, licet rporibus graſſioribus magis ac magis mmixta; ſit nihilominus haec atque re- uas ad aſtra vsque regiones penetran- mouet, mouendo ſubtiliſat ac pro- llit, vt ideo etiam aſtralis & aethereae oſtantiae nomine veniat: ita neceſſe ,vt infra terram eandem aëris duplicem ſeramus rationem, ſcilicet ob ſubtiliſſi- am ac tenuiſſimam ſuam ſubſtantiam, nnia ſubterranea loca ita permeantem,

vt

vt ſaltim ob dicta varia metallorum
nera & ſuam penetrandi , propelle:
ſubtiliſandique rationem innatam, ve:
ſuperiorem globi ſuperficiem ſemper g
ſior, magis heterogeneis particulis, aq
ſcil. ſalinis, ſulphureis & quibuscun
aliis admixta, ſub graſſiorum vaporum,
halationumque variarum ſpecie tand
erumpat. Hoc igitur mediante vehic
quaſi nitrum, vitriolum, alumen &
denuo progerminare vidimus in terris,
hil iſtorum reſeruantibus. Nec iſtud in
miramur, quod idem quoque in nu
ſuffimentis obſeruamus, ex quibus r
raro veſtimentis tantus inhaerere ſc
odor, qui diu durat: eccur non ex i
locis, vbi multum bituminis, ſulp
ris aliusue materiae latet, eſurgere p
rit talismodi fumus & vapor, qui tand
veram referat conſiſtentiam? Imo
perientia conſtat, circa Norboner
Galliae littora ſalem candidum & ſapi
arborum foliis & graminibus inſidere
Ecquid mirum, ſi parili modo e profu
dio

* Conf. du HAMEL de conſenſu Vet. & N
Philoſ. p. 742.

ibus terrae partibus, quae varia me-
rum ſemina habent, *das oder jenes*
all oder Mineral, böſe oder gute Berg-
n, in Vielheit oder Wenigkeit, pur oder
miſcht, ticht oder zerſtreuet &c.
modi ſemper vapores eſurgant; vel in
iotibus regionibus, foueis & antris,
chten und Stollen, als eine Wärme,
h als ein Feuer, Blitz und Donner, per-
vt in ſublunari aëris regione obſer-
ur, ſaepius illos promoueant? Quid?
, ſi ipſae terrarum regiones inferiores
ſiora continent metallorum ſemina,
m non eſt, vbi & iſtarũ ſuperiora ſtra-
smodi naturae ſunt, vt metalliferas
ationes facillime attrahant, mox
icam iſtarum rationem referant, &
ſtae fermentationis §. XX tandem,
variis particulis impuris ac terreis
admixtis, veram nanciſcantur con-
tiam, & illam ſic, quam natura amat,
o ad ſolidum progreſſionem. Nec
quis dicat, a ſola ideſſe, vel quali-
nque planetarum virtute, quorum
fortiſſimi pariter & agitatiſſimi mo-
Vniuerſi globum feriant. Nam vt
tarum virtuti, maxime ſolis, nihil
L dero-

derogemus, quae ſane maxima eſt, vt qu
ſunt cunque intra coelorum compag
ſalubria digerat & diſtribuat: nihilom
nus tamen dictos vapores terreſtres, (d
Witterungen ob ſolche die Sonne und P
neten Schein vermöge Lufft und Waſ
mit ihren Strahlen eindringe &c.) exin
originaliter deducere, cumque ſupra a
ductis Planetiſtis ideo cuilibet meta
peculiarem adſignare planetam, eſt fi
gere potius & multiplicare citra nece
tatem obiecta, quam originales verita
detegere. Cui porro deſtruendae ſente
tiae accedunt multae ac variae difficul
tes multaque phaenomena, quae facil
ſi occaſio admittat, in infimis terraru
antris, *in denen Erd-tieffen und Krüffte*
& alibi colligi poſſent; quorum alibi n
ratio, nec tutum ſatis & euidens a plan
tiſtis adſignari poteſt fundamentum. I
terea tamen integer terrarum glob
quoad regiones varias ſuos habet hinc i
de peculiares foecunditatis fontes foecu
dandique rationes, accedentibus praeſe
tim variis terreſtrium effluuiorum ſp
ciebus; perinde vt atmoſphaerae region
variae, quin & diuerſi terrarum tractu
quate

tenus magis minusue a ſolis & plane-
um *virtutibus generalibus*, quas nega-
aud audemus, agnoſcere debent ne-
ario: vt ſic hoc certiori modo, quam
ologorum more valere videatur illud
meticorum effatum: *quod ſuperius,*
le eſt ei, quod eſt inferius.

XXVI.

De iſtarum alia operatione vulgo *Ausvvitterung* dicta.

d ſaltim ex variis ad-
ſubterraneorum va-
im & exhalationum
ationibus adnotaſſe
bit, quod non ſolum leuiora corpora
etrent; ſed & compactiora & ſolidio-
vti ſunt ligna & lapides, imo ſolidiſ-
intra eiusmodi terras latentia, ſi
praeſertim non abſimilem cum ipſis
oribus mineralibus naturam agnoſ-
, inuadere valeant: vt illa dein',
anente priori ſubſtantia, quaſi per-
ata adpareant. Quid? quod poſt in-
nem & immutationem non raro
ora quaedam, non niſi ab eiusmodi
lationibus deſtructa & exeſa, viden-
Id quod etiam Cel. HOFFMAN-

NVS in laudata diſputatione * innu
menſtrum inquiens ſubterraneum , c
vocat, ſeu ſoluens vniuerſale aethereu
& ſulphureum potenter diuidendo, ſu
tiliſando terras praeparat, impraegnat, i
que metalla vertit, nec non ipſa confe
non raro iterum deſtruit. Non infreque
enim eſt, venas metallis refertiſſimas ſ
uente hoc ſubterraneo defraudari met
lo ſuo, vti id teſtantur matrices congl
meratae *Drüſen*, ab apibus veluti exſucta
nec non minerae varii generis in calce
effoetam redactae, quibus viſis, ſero ſe
acceſſiſſe, protinus ipſi foſſores conqu
runtur. Et porro teſtatur hoc acido ſ
uente ſaepius duriſſimos lapides mont
nos exeſos & in calcem cretaceam red
ctos cerni. Quod vero in praeſenti te
rarum tractu, eiusmodi obſeruentur ſp
cies itemque exhalationes ſulphureae
acidae, denuo ab metallicolis comprob
tur, quando referunt: *ſie beſtehen zuſ*
derſt in einem groben Erd-Waſſerhaffte
🜔riſchen Brodem, iſt ſehr magnetiſch, ſi
nac

* §. X. pag. 14.

h alcaliſcher Erde und Sale zuziehen,
er ⊖liſch oder mit flüſſigem alcalo aci-
angefüllet &c. Vt ideo mirum non ſit,
minerae ferreae heic locorum nonnun-
m excauatae cum magnis foramini-
inueniantur. Imo ex capite demum
ſequenti conſtabit, quomodo ligna,
loco inuenta, proſtant, quae extrin-
us ferrea minera circumcirca obducta,
us vero excauata penitus ſunt, *als mit*
n Roſt und Molm inwendig durch und
zogen, ita, vt, quae partes alias durio-
in ligno, ceu nucleatae, exiſtunt, peni-
deſtructae videantur; & quae mol-
es, ceu quidem cordices ſunt, prorſus
ea minera obductae adpareant. Id
d tamen nullibi vidi in partibus ar-
um annoſis, ſed tantum ramoſis, quae
ſi canales referunt, vt id quidem ſuo
commonſtrandum erit. Ideo porro
referenda ſunt, quae laudatus auctor
et, quod menſtruum hoc ſubterra-
m ſulphureae acidae ſit naturae; id
d liquidiſſime patefaciunt minera-
quarumuis praeparationes, dum il-
alcalinis ſalibus fixis, ſulphur & aci-
abſorbentibus, inſtitui debent, quo

 fundi

fundi & purior metalli portio ab inutil
ſequeſtrari queat.

XXVII.

Quae inde veniant alia e. g. terrae motus & ignes &c.

Qua conſiderata exha
lationum natura, item qu
motu iſtarum perpetuo &
rapidiſſimo §. XIX, qu
interiores telluris partes atteruntur, diu
duntur & ſubtiliſantur, moxque in altum
euehuntur; mirum non eſt, ſi in profun
dioribus terrae antris & fodinis interdum
ſentiantur ignes ac flammae, imo ingen
tes fragores, tonitrua quaſi & eructation
ignium, ceu haec omnia non raro in mon
tibus igniuomis obſeruantur cum ſingu
lari horrore. Poteſt enim alias ſolus ſpi
ritus vitrioli melioris notae cum aqu
communi commixtus, quendam calorem
excitare; vbi mox illum iniectae limatu
rae martis in tantum non ſolum augere ſo
lent, vt tota maſſa in vas e. g. vitreum ro
tundum exiguae capacitatis, quale eg
quidem adhibui, infuſa & pauliſper ad can
delam calefacta vix tolerabilem exhi
beat, ſed &, vitri orificio leniter adhibi
ta candela, horrendum prius ad vitri fun
dum

m penetrantem & dein' eſurgentem
at fragorem, bombardae, etiam ma-
ris, fragore non minorem. Quid? quod
petus iſte tantus eſt in deſcenſu pari-
& aſcenſu, vt vitreum vaſculum, ſi
mpe copioſiores vapores eius vires ſu-
rant, iuſtoque minorem habent exi-
m, in innumeras particulas diſſiliat, &
egrauem odorem excitet. Cum autem
: hactenus dicta omnes iſtae partes in
erioribus terrarum regionibus, heic
cue copioſiores, occurrant; ecquis in-
non videt flammarum ſubterranearum
dictorum non modo in montibus igni-
mis phaenomenorum cauſas? ſed &
ctationum horrendarum rationes, qua-
n noſtro tempore experti ſunt proficiſ-
ntes in mari nuper demum Aegeo, an-
ſcilicet CIↃ IↃCC VII. die 23. Maii? Vbi
ſt maximam ignium eructationem,
ndentiumque lapidum, ad 4. aut 5. mil-
rium diſtantiam circumuolitantium
gorem, cum notabili, intra paucos
enſes & dies, amplitudine & altitudine,
aſi noua inſula videri coepit. Provt
idem noui iſtius Vulcani furorem Dn.
DVRGVIGNON p. t. Gallicae natio-

 nis

nis in Candia Conſul, ipſe pluribus adn
tauit, & Dn. FERIOLO Chriſtianiſſi
Regis Legato extraord. Conſtantinop
lim miſit. * Et vt haec ita cum hacten
dictis apprime concordent, neceſſe inſi
mul eſt metallariorum audire experien
tiam, quam in hac re valde aeſtimo. Qu
re cum nuper demum virum talem me
cum haberem, ipſique meam hacten
expoſitam mentem, inſimul cum heic in
dicata hiſtoria exponerem, ille ſequenti
ad me reſcripſit: *die Hiſtorie von Erd
ſprudeln iſt auf meiner Rückreiſe von Gieſ
ſen mein Zeitvertreib geweſen, zumahl
len mir eines und anderes beygefallen, ſo ſich
appliciren läſſet - - - und ich am Hartz
und in Sachſen &c. an erſchröcklichen groſ
ſen Berg-Höhlen mit in befindlichen groſſen
Sümpffen, auch aus einem brennenden Stein
holen Berge geſehen. Hievon kan ich mir
nun die Urſachen des brennenden-donnern-
und krachenden Veſuuii, und der Aegei-
ſchen Erd-ebuliren und andern Erd-bewe-
gungen ziemlich vorſtellen. Worbey mir
doch*

---

* Conf. Elem. mea Geograph. Generalis p. 59.

ch in allewege der Archaeus (ſic enim an-
nuo more loqui amat,) terrae alkali und
idum als ein feuchtes △er, welches auch
compacten Cörpern, ohne die euſſerliche
g Lufft, das ſeine unſichtbar thun kan;
Erlang der Tag-Lufft aber und in bey-
n nitroſiſcher und ſulphuriſcher Fixer
d flüchtiger Dinge entſetzliches Weſen
richten kan, gleichwie am Veſuvio ge-
iehet, und dorten (an erzehlten Ort) ge-
ben iſt zum Grunde bleibet. Diſz un-
tbare feuchte Feuer, welchem kein Ele-
nt ſchaden kan, (Waſſer und Erde neh-
es nicht in ſich und ſind vornemlich das
eptaculum deſſelben: Lufft und weſent-
Feuer ſeynd dergleichen und entſte-
vorhero aus jenem, gradiren, movi-
und treiben endlich als ſtärckere jenes,
ſchwächere) ſcheinet im gantzen Erd-
en zu ſeyn, doch nur in ſuperficie deſ-
ien ſichtbar zu werden, oder in weſent-
Feuer zu gerathen: weilen alda die
-Lufft am füglichſten dazu kommen,
hes bewegen und entzünden kan. Denn
er und Waſſer ſeyn ſtill unbeweglich
erſticken ohne euſſerliche Lufft &c.
quantum nunc iſthaec cum prioribus

 conue-

conueniant, ipſe B. L. commodiſſime c
iudicabit, qui inſimul triſtiſſimos terra
motus, & in his occurrentia phaenom
na ex variis hiſtoriis perpendet peniti
nec non ea, quae capite II. ſequentur;
porro conſiderabit quantae aſtorum, pra
ſertim ſolarium radiorum in apicem ad
ctorum, virtutes ſint, vt etiam ſolidiſſim
ſuo velociſſimo ac fortiſſimo motu co
pora moueant, diuidant & prorſus qu
ad ſuas ſpecies permutent. Quae tame
poſtrema vti notiſſima ſunt, nec faci
dubitationem linquunt, quin circa hae
talia, vt & minerarium alterationem iſta
rumque in competentem ſpecificam f
xationem & meliorem & citiorem, qua
ars ſupra docuit, mediante interiori fo
tiſſimo iſthoc agitatiſſimoque exhalatio
num motu: ita & vlterius heic vrger
non libet.

XXVIII.

De iſtarum ſpecialiſſimis quibusdam huius loci effectibus.

Quod ſi porro ars, ve
etiam ſolus ignis calo
non raro acidorum ſali
norumque motu fixiore
metallorum particulas ſoluere & in altum
propellere valet, ceu quidem id recen
expe-

erimentum docuit, neceſſe eſt, vt
lto magis ope caloris & menſtrui ſub-
ranei, longe procul dubio agitatioris,
iat. Ab his itaque iuxta Celeb. Hoff-
nnum in fodinis ſurgentibus minera-
n metallorumque ſulphureis exhala-
ibus peſſima mala incurrunt miſeri
operarii. Atque inter haec praecipua
reſpirandi difficultas & ſuffocatio.
d quidem multo magis debet acci-
, vbi in fodinis ſubterraneis maiori
a effluuiorum ſulphureorum aër
ertus eſt; hinc eſſe innuit, vt artifi-
in iis laborantes, vehementi angu-
preſſi, prope ſuffocentur, altoque &
rioſo ſpiritu aërem ducere conten-
. Qui igitur effectus omnino perpe-
a venenoſa miaſmatum qualitate ſem-
deducatur; vtpote qui, vti egregius
monſtrat, magis copiae effluuiorum
ribendus eſt: ex commotis enim a
oribus mineris ſpiſſae mineralium par-
larum nubes eleuatae, totum foueae
ent ſpatium & poſita cuiusuis mate-
impenetrabilitate, materiam aëris
ilem, reſpirationi aptam, expellunt,
ue loco laudabilis aëris effluuia ſul-
phu-

phurea metallica inſpiratione in tenuiſ
mas veſiculas pulmonales illabuntur, qu
ſpirandi anguſtiam inferunt. Sic ſangu
orbatus particulis ſubtiliſſimis elaſtici
minus ſufficit rarefactioni, expanſioni ſ
ſpirituaſcentiae vitali; hinc cor languidi
pulſat, vires conuelluntur & retarda
tandem vel penitus ceſſante humoru
circuitu, tota corporis machina labefact
tur vel corruit penitus. Et haec talia pa
cis interiectis, vlterius probat cum Ne
politana illa cauerna, quam etiam PL
NIVS refert * nuncupata ab indigenis
Grotta de l'Cane, ex qua fumoſa tenu
ſed ſenſilis emergit aura, & manu ſentitu
calor modicus; in huius fundum, qui vn
decim circiter pede diſtat ab area, ſc
canes vel alia animalia viua immiſſa ſt
tim anhela in conuulſiuos motus, mo
in ſpaſmum, tandem, proſtratis viribus, i
deliquium, hiante ore, moribunda dec
dunt. Nec ab hiſtorica relatione alienun
eſſ

* Lib. II. cap. 90. Conf. Bernh. CANNOI
in diſſert. de mirabili viuentium interitu
vbi effectus iſtos pluribus deduxit.

dari adhuc aliae cauernae, quae miros
dunt effectus, quos recenſere in prae-
ti ſubleſtum eſt. Vti quidem in eadem
ione haud procul a ſinu Lucrino, La-
Auernus reperitur, ex quo adeo le-
lis foetor exhalare dicitur, vt aues
nes ſupra euolantes mortuae decidere
antur, vnde etiam Auernus graece
s h. e. auibus carens, vocatur. De qua
erna iam ſuo tempore VIRGILIVS
ntionem facit. * Interea notabile
non tantum in crypta prius dicta
riori, ſed etiam in antris ſubterraneis,
aër effluuiis refertus eſt, candelam ac-
ſam ſtatim extingui. Quae hactenus
ucta, vti de exhalationibus maximam
tem in genere notanda ſunt: ita, quam-
non ſemper in eodem heic illicue ter-
m modo ac gradu ſint, in praeſenti
tatione, vbi de variis illarum effecti-
bus

Lib. VI. Aeneid. Conf. Dominicum TERILLVM Philoſ. ac Medicum Venetum, in tract. *de cauſis mortis repentinae*, vbi p. m. 40. adhuc alia eiusmodi antra & puteos, etiam recens in Italia exortos, refert.

bus ſermo eſſe debebat, negligenda ha
erant. Praeſertim vero cum ex fide dig
metallicorum huius regionis, quam e
ponere ſupra inſtitui, relatione conſte
quod compares effectus non raro, ſi m
do a lethatibus illis ac triſtiſſimis reced
mus, obſeruentur, vti quidem *das Lic
und Feuer dämpffen, allerhand ſchädlic
Haupt- Bruſt-Bein-Flüſſe, Geſchwultzt
und Wehe-Tagen, Zahn-Wehen, Keiche
Tampff, Angſt und Bangigkeit, Aufdünſt
des Leibes* &c. *das Schautrend mache
kühl feuchte Metalla und Mineralia in U
und Abwachs zu bringen* &c. De quo v
timo exhalationum effectu iam ſupra
xi, nec de aliis tacendum eſt, quod ta
tae etiam efficaciae exhalationes, *die Wi
terungen*, ſint, vt corpora humana inu
dentes miſere torqueant, nec duratione
iſtorum vix ad quadrageſimum vsqu
permittant annum. Eſſentque adhuc plu
ra, quae heic moneri deberent, niſi hae
ipſa indicaſſe ſaltim in praeſentiarum ſu
ficere videantur.

XXIX.

Cur Exhalationes e. g. aquo-

Quemadmodũ vero i
praecedentibus, & §. XX
adſe

erui, per eundem in-
num calorem & fer-
ntationem perpetuam
, vt partes aquoſae e
tro verſus exteriores terrae partes non
do excitentur, ſed & vel per adſuetos
el meatus vel vias alias, quas maior
per minorue excitandi vis aptiores
dit, quaqua verſum expellantur: ita
m tanto copioſiores iſtae ἀναθυμάσεις
ientur, quo ſe aptius in hac illaue ſu-
ficiei regione ſuperius inſimul exhibe-
ſtratum. Et vbi hae ipſae tandem mul-
limum & lutum, integro fere ſtrato
ixtum offendunt; neceſſe prorſus eſt,
eiusmodi ſtrato, quaſi in receptacu-
coeant ſuamque ſpiritualitatem, &
cunque ex inferioribus & infinis ter-
m partibus ſecum ferunt virtutes, de-
ant. Hinc etiam ferrum exinde co-
oſſe, non modo ſupra probaui, ſed
n & alia magis proficua inde parari
, maximasque, ſubinde in phyſicis ae-
ac medicis exhiberi vtilitates, in vul-
conſtat. Neque tamen, quod adhuc
endum reſtat, aquoſae iſtae exhala-
es in ſolis locis depreſſioribus obſer-
uantur,

ſae in locis ela-
tioribus terrae,
magis ſenſibi-
les ſint?

uantur, ibidemque a limoſis terris ſolut
modo colliguntur; ſed etiam easdem o
ſeruamus in praealtis montium cacum
nibus, imo in illis non raro, quae in cert
regionibus, quaſi aduerſas Natura ſemp
amaret vias, altiores ſunt reliquis. Hi
etiam prae aliis ſemper pro tempeſtatu
conſtitutione fumant quaſi, & veluti t
guntur nebulis continuis. Et, ſi peniti
iſtos intueri libet, adparebit, illos ipſ
eſſe, quorum vel radices, vel trunci, ſi i
medias montium partes vocare licea
imo ſumma cacumina viuaciſſimos inte
dum fontium, fluminum exhibent ſcat
rigines & inexſuperabilis altitudinis pal
des, qualem iam antea adlegaui. Hinc
ſcaturigines in permagna verſus omn
mundi plagas & maxima excreſcunt te
rarum flumina eo, quo ſupra plane dictu
eſt modo. Vt nihil dicam de S. Gotha
di monte Heluetico, nec etiam de ali
quos ex Geographicis ſcriptis cognoſc
re licet, qui notabiliora ſpe flumi
formant: ſed tantum noſtram ha
ipſam, qua de loquor, regionem lib
paulo altius rimari, quia idem plane pha
nomenon heic obſeruo. Sic enim Lan
ſup

ra adductus, qui propugnaculum no-
im heic Gieſſae praeterlabitur, fluuius
tur, referente doctiſſimo quondam
ademiae noſtrae Philoſopho & Theo-
Cunr. DIETERICO *, in Haſſiae
erioris parte occidentali, in confinio
nitatus Naſſouici & Witgenſteinenſis
pe ſaxea altiori montis ſylueſtris va-
imi *das Rohthaar* dicti: e cuius mon-
adicibus iuxta quatuor mundi pla-
quatuor etiam, qui mirabiliter ſin-
ris & ſingulariter mirabilis naturae
s eſt, ſcaturiunt fluuii Haſſiae non
biles. Praeter ſiquidem Lanum, qui
rientem ebullit lapide vno vel altero
usdem fonte *aufm neuen Ohr*, meri-
n verſus *Dilla* oritur, quae comitatum
ouicum, Dillenburgam, Nobiliſſi-
Naſſouicorum comitum ſedem &
oornam irrigat. Iterum ad occaſum
dem montis *auf der Säuſpitzen* ſcatu-
gena, quae anfractibus ſuis Sigenam,
re Weſtriacae ſyluae oppidum, a
o praeterlabente ſic dictum, petit &

M inde

In inſtitutionibus orator, p. m. 61.

inde per Colonienſem agrum ad Rh
num accelerat. Denique vno atque al
ro bombardae ictu a Sigenae ſcaturigi
in ſeptentrionali montis latere *an*
Benſſe, *Edera* proſilit fluuius & limpi
aquae puritate piſciumque multitud
ac varietate ſcatet. Et quidem fluu
noſter Lanus, de quo ſermo eſt, mul
rum oppidorum moenia tangit, amoe
ſimos perfluit campos, nec hinc inde aq
praeter Embſenas, ſaluberrimis caret, in
quod recens quam maxime miramur
fluuio marmoreas coloris eleganti
permixtis venas ſubinde prodit, & t
dem, acceptis hinc inde permultis riu
ac fluuiis, ſupra Confluentiam ad oppid
Löhnſtein in Rhenum ſeſe exonerat.
ſic denuo habemus exemplum, quo c
ſtat, notabiliores fluuios originem ſu
ex altioribus nanciſci locis, vel quod id
eſt: loca illa reliquis adiacentibus altio
frequentiores habere humiditates; qu
infra tamen clarius adhuc fiet, vbi ei
modi montem, e confinio conſpiciendu
exhibiturus ſum. Ne autem quis dic
naturam, optimam matrem, videri ſic
veritate rei contrario modo agere; ſcie
du

m eſt, omnino id & optima & naturae
nuenienti ratione fluere, nec non infi-
ae & plane diuinae ſapientiae, quae ita
idiſſimos montes ſuae gratiae partici-
fecit, teſtimonium cap. I. §. I. dare, &
dem tale, quod ex eodem capit. §. XI
to certius eſt, quo altiores eiusmodi &
diores nonnunquam in terrarum am-
ı exiſtunt montes. Nimirum primo
o certius eſt ex Cap. I ∫. XII mon-
ante diluuium extitiſſe * praealtos, qui
adductas leges hydroſtaticas ita for-
ii ſunt, vt ob partes inaequali ratione
endentes ſolidiores, grauiores, vti ſunt
oſae, mirificam non minus, quam in
genere perfectiſſimam Cap. I. ∫. VI.
ae globo poſt creationem ſtatim addi-
nt faciem. Nec porro id a veritate
num eſt, quod iſti ante diluuium exi-
tes montes, ſiue nudi extiterint, ſiue,
d magis credibile, graminibus aliis-
rebus leuioribus proficuis tecti, per
diluuii aquas ex abyſſo pariter & ſu-
ae venientes, denudati primitus
M 2 fue-

* Conf. Gen. VII, 19.

ſuerint, & tertio diſrupti varie ob
quarum limoſas & lutoſas partes omn
eleuantium hasque varie agitantiũ con
nuationem: ſic tandem per ipſam iſt
rum ſeceſſionem vel potius depreſſione
denuo non potuerunt non montes p
mitus exiſtentes limo iſto ac luto, ant
per aquas excitato, recens tegi, *gleich*
bey eine Verſchlemmung. Vnde non ſ
lum ſtrigarum in nonnullis locis obvia
§. IV. & ſtratorum ex parte rationem h
bemus, ſed & cur non omnes montes e
hibeant eiusmodi exhalationum nebul
vtvt in vna regione exiſtant? Hi eni
ipſi montes, perpetuo fumantes, ex ill
rum uumero ſunt, quos merito *antedil*
uianos voco, variasque in ipſo non ſolu
diluuio conquaſſationes dicto §. XII. p
peſſi ſunt, ſed & e terra emotas mire
moſas lutoſasque partes, hinc inde nata
tes, impediuerunt, attraxerunt, vt qua
nouũ tegmen lutoſum exinde acciperen
id eſt illud limoſum, quod ad fungi m
dũ, vel vt clarius dicam, inſtar alembici
clibano cum tempore humores ex abyſ
impoſterum ad mundi vsque finem exc
tandos colligere, & per longiſſimos can
p

; ac valles maria verſus deriuare debe-
. Quod vero montes itidem antedilu-
ni dari poſſint, qui non aeque fument,
ortaſſis ex eo eſt, quod eiusmodi no-
n tegmen non acceperint vel in dilu-
ipſo, vel poſt iſtius ceſſationem. Ne
em & heic quid fruſtra poſuiſſe vi-
r, ſciendum eſt, atteſtantibus me-
icolis, ſub ipſo hoc limo & luto rigi-
imas offendi petras vt vocant, *wil-
Gebürge und Felſen*, quarum nonnul-
iin nonnullis locis ſuperius ſtratum at-
gunt *zu Tage ausgehen*, vt metallur-
oquuntur, *bey Abſinckung auf ſolche
d aber niemahlen Eiſen-Stein gefunden*.
ontra vero nullae eiusmodi petrae in-
iuntur ſupra ſaepius dictum limum &
um & ſupra, quod merito dicimus, fer-
ras terras. Ex quibus nunc certo con-
dendum eſt, quod eiusmodi limoſae
ae per defluentes in diluuio aquas in-
ſuperiores petrarum rimas congeſtae,
ſerint & quidem in vna regione magis
m in altera: imo etiam pro fluminum
one, in hoc copioſius, quam in altero
nte. Item, *von denen Ströhmen an den
m Ort in mehr Vielheit, als dem andern*

 ange-

angetrieben, und daſz darinne allein d… Eiſen-Stein waehſe, wie denn das übri… wilde Felſen-Gebürge gar keine Art (w… anderwerts uf Eiſen-Stein zu finden) a… zu hat. Et quia haec quotidie dicti m… tallicolae probant, ita dubium non e… quin nonnullorum montiū, antediluu… lium ſcilicet, per varias in diluuio acq… ſitas rimas quotiescunque interiores ἀν… θυμιάσεις agere incipiunt, denſiſſimas … nebulas monſtrent, & quaſi, quod c… monſtrandam erat de nonnullis tantu… intra tam varios montes fumare in… piant.

XXX.

Exemplum notamus in monte Dinae.

Tale habemus exem… plum in vicino monte D… ni vel Dionyſii, ſiue vt… lii volunt Dinae quaſi Dianae, cui an… quae gentes heic locorum cultum exh… buiſſe dicunt, in Tab. II. Quicquid ta… dem de nomine iſtius montis, qui in H… ſiae & comitatus Naſſovici Weilburge… ſis confinio exiſtit, vix vno tantum milli… ri a noſtra muſarum ſede diſtans, certi… dici queat, hoc ſaltim certiſſimmum e… quod ex iſtorum numero ſit, cuius imm… nent…

ntibus pluuiis apex confertis vapori-
s tegatur, vt etiam ſolus, inter varios
cumiacentes, accolis Baroſcopii inſtar
rietates aëris & tempeſtatum indicet.
ibet inſuper mons dictus multa ſingu-
ia, quae, vti cum antea dictis adprime
iueniunt, ita, ne ex nuda aliorum re-
ione haec talia ſcripſiſſe videar, ipſe
nc montem cum nonnullis ex audi-
ibus meis adſcendere die ſat ſereno
II. Septembris an. CIↃIↃCCXIII. decreui,
id quidem non ſolum eum in finem,
αὐτοψίᾳ conuictus ſcriberem, ſed ma-
ne vt altitudinem, quam mons reſpe-
ı habito ad alueum dicti noſtri Lani
ıii habeat, atque alia ad vſus alios in-
garem curatius.

XXXI.

Vbi prius Baroſcopii ambulatorii deſcriptio notetur.

Et ob hanc quidem cau-
m paraui Baroſcopium
ab. I. fig. V. in itinere
ommode adhibendum,
quenti modo: nimirum
bulum vitreum AB notabilis craſſitiei
eo tutius cum mercurio futuro moueri
dimoueri queat, adhibui longitudinis
digitorum; expedit tamen, vt ante

 omnia

omnia indicem, quales heic adhibitos i
telligamus digitos, puta illos, quos C.
ROL. LVCA COSTA adhibuit
Barometro ſuo, & hunc ipſum diuiſit
12. partes, ſiue, quod idem eſt, 402. gran
Et vt mutationes minimae Mercurii nu
adſcendentis, nunc deſcendentis habea
tur, granorum quoduis ſubdiuiſi in
lineolas, vt ideo tota tubuli longitu
referat 4020 lineolas, cuius interioris c
uitatis diameter, vbiuis eadem = 14.
neolis: vnde ex Archimedaea inductio
integra dicti cylindri cauitas erit = 619c
lin. cubic. Tubulum iſtum ligneo cuida
bacillo portatili, molliori vbiuis adglu
nato panno, indidi, cui inſuper capſu
pro recipiendo mercurio, ex ebore pro
tornata, KGA adhaeret diametri int
rioris LA = 66. dictarum linearum
profunditatis GA = $1^{\prime}\ 4^{\prime\prime}\ 6^{\prime\prime\prime}$ = 166. lin.
ideo totius capſulae cauitas ſit = 56805
line. cubic. Quod ſi nunc ab iſtha
capſulae eborinae capacitate tubuli vitr
ſoliditatem = $3^{\prime\prime}\ 8^{\prime\prime\prime}$ = 38. lin. & quoad lon
gitudinem = $1^{\prime}\ 1^{\prime\prime}\ 4^{\prime\prime}$ = 134. lin. & ſic qua

do t

otam ſpiſſitudinem in quantum capſu-
intrat = 151956 fere ſubtrahimus a
us capſulae capacitate = 568052; tunc
reſiduae cauitati mercurium deſcen-
tem capienti omnino remanebunt
096. linear. cubic. Quantumuis igitur
curius deſcendere ſupponatur ad 28.
ue dictorum digitorum menſuram,
d tamen heic locorum vix obſeruaui:
lominus ſat conueniens ſupererit ſpa-
n. Ponatur enim mercurius in tan-
, vti dictum, deſcendens digitorum
= 660. lineolarum; tunc ſecundũ prio-
ota eius deſcendentis columna erit =
540, quae ſubtracta ab antea dicta re-
a capſulae capacitate = 416096, re-
quet adhuc ſpatium in capſula liberum
14456, id quod ſane pro mercurio li-
e agente, ſat amplum eſt ſpatium. Pro-
vero multum intereſt, vt ne iuſto
s aut minus adhibeatur mercurii: ita
ltera parte admodum neceſſe eſt, vt
commodior & adcuratior adplicetur
la, qua mediante vel minimae mercu-
dſcendentis & denuo deſcendentis mu-
iones in iſto ambulatorio Baroſcopio
notari queant. Quem in vtrumque

 finem

finem non ſolum in bacilli parte inferio
duplicem cochleam adhibui K G & M I
quarum haec ſemper remoueri poteſ
ſed etiam in ſuperiori parte J C ita a
plicaui cochleam, vt ſimul pars baci
D E pro futuris vſibus ſemper abſur
queat. Huic etiam adſcripſi ſcalam qua
dam elaboratiorem, quam Tychonica
vocant, D O per circulos digitorum, iter
que granorum παραλλήλως aſcendente
nec non transverſales, commodiſſime (a
plicata ſcilicet canalis lignei parte D
vitro H B, cui mercurius ineſt) indicant
lineolas, ſiue partes granorum decimale
quotiescunque inſtituenda erit obſeru
tio. Habet etiam inferior ligneus can
lis A C marginem ampliorem J C prol
laeuigatam, vt pars altera D E rite imp
ni, & eius transverſales circummoue
do ad mercurii vsque altitudinem quan
cunque adplicari poſſint. Et ne hinc i
de canalis titubare, ſicque mercurium
aeque ac menſuras ipſas turbare valea
inſuper in bacilli ſuperiori parte D E a
lineam quandam rectam adornaui pen
dulum E F, vnde & difficultates iſta
quam optime euitari poſſunt.

XXXII

XXXII.

Cum inſtrumento hoc inſtituta obſeruatio.

Hoc igitur praemuni-
us inſtrumento cum
onnullis ex auditoribus
neis, huius vſibus adſue-
s, ipſam hoc die ſuſcepi obſeruationem;
quidem poſt meridiem,quia ante iſtum
ccidentales venti & gradus vix tertius
Thermometri felicem & a pluuiis ſat li-
eram promittere videbatur tempeſta-
am. Dabat tamen mox hora XII^{ma} tem-
eſtatem abunde tranquillam neque ven-
is,nec etiam vehementioribus ſolis radiis
urbatam; ſed potius ſuauiſſimis vtrius-
ue ſubinde viciſſitudinibus tempera-
am, qualem omnino Barometrales alibi
bſeruationes requirunt. Poſteaquam
nunc ad Lani fluuii alueum mercurii alti-
udinem tentauimus; mox illam inueni-
mus $= 30^{I}\ 4^{II}\ 6^{III}$; quibus probe notatis mon-
em verſus perreximus,vbi ad pagum *Rod-
heim* vna ferme hora a primae obſeratio-
nis loco ſitum, inuenimus mercurium $=$
$29^{I}, 11^{II}, 2^{III}$. Vt vt vero diuerſae heic occur-
ant valles; nihilominus tamen ſingulae
multo elatiorem habent locum, quam
quidem

quidem fluuius dictus & noſtra ſic mu
rum ſedes habet. Perreximus porro a
proximam vallem, quam riuulus exig
admodum momenti perfluebat, q
haud procul amni, quam Biberam v
cant iungitur; vbi mercurius monſtrab
$29^{\prime}, 9^{\prime\prime}, 3^{\prime\prime\prime}$. Mox dorſum montis ipſi
Dinae attingentes, habuimus mercuriu
$= 29^{\prime}, 6^{\prime\prime}, 7^{\prime\prime\prime}$. & tandem iſtius vertex h
ra fere V^ta^ referebat citius depreſſu
ad $29^{\prime}\ 1\ 3^{\prime\prime\prime}$; vt ideo mercurii locus a

		$^{\prime}$	$^{\prime\prime}$	$^{\prime\prime\prime}$
dictum Lani alueum	=	30	4	6
& montis cacumen	=	29	1	3

differentiam exhibuerit = 1 3 3, ſiu
quod idem eſt iuxta praecedentis para
graphi indicatam ſcalae menſuram 153 l
neolas. Debuiſſent in regreſſu & quiden
in prioribus ſemper iisdem ſtationibu
ſingulis, maioris certitudinis cauſſa, eoden
ſtudio obſeruationes repeti; at vero in
ſtans nox pariter & obiecta alia viſum mo
uentia, itemque corpora ſatis defatigata
impediebant, quo minus ex voto haec
talia obſeruare liceret, eaque perluſtrare

qua

ae requirebantur: libet tamen inter di-
obiecta nonnulla ſaltem, quae huc
ctant, connotare.

XXXIII.

Nimirũ montem iſtum, llibus circumiacentibus iſtentem, quod attinet, omnino eſt, vt ab eius ronide etiam vltra milliaria decem viſu, reno coelo, penetrare & ex aliorum * re-ione ad ipſum Melibocum perſpicere li-it. Circa radices eius in montibus aliis ſitae ſunt arces contigua ſerie, vetuſtiſſi-ae quatuor, *Solmenſis*, quæ auita Solmen-m Comitum ſedes, *Regiomontana*, *Fetz-rgenſis*, & *Gleiburgenſis*, ex quibus vel is e cacumine Dinae conſpectis, oculi bent, quod mirentur naturae opus. on reſpicimus heic varii generis herbas, as mons profert, iam ab aliis deſcriptas, c arbores annoſas, praecipue quernas menſae altitudinis & faginas, quae con-nientiſſimam lignorum materiam hu-anae neceſſitati & maxime architectis imper-

Nonnulla heic ſingularia & montis ipſius altitudo.

* Ita Cunr. DIETERICVS l. c. p. 66.

impertiunt, neque etiam metalla conſid-
ramus, quae hactenus nulla, referen
laudato auctore, produxit, niſi quod a
meridionalis lateris radicem lapides eff
diantur, e quibus optima calx, exſtruen
dis muris apprime prae aliis huius lo
conueniens, conficitur: ſed ea tantum
modo reſpicimus, quae huc maxime ſp
ctant. Nempe ad ipſius montis later
emotiora varii conſpiciuntur lapides, q
vti mirum exhibent texturam: ita qu
que nullum relinquunt dubium, quin int
rior montis conſtitutio eiusmodi perp
tuis lapidum ſeriebus referta ſit, vnde m
do dicto, extrema ſuperficies lutoſa mu
tum prae circumiacentibus montibu
tantum alimenti pro educendis tot herbi
quas, ceu alibi vix obuias, multi eruditiſ
mi viri mirati ſunt, & pro alendis tam a
noſis arboribus, accipiat. Et quanquam
mons nullam arcem, ad circumiacentium
montium modum, ſiſtat: ſunt tamen
qui illas in ſummitatis eius circuitu foſ
ſas aliquot profundiſſimas ac clariſſi
mas pro ruderibus, antiquis retro ſeculi
extructi ibidem caſtri, habent, e quibu
Catti Romanorum aliorumque hoſtium

vim

m & incurſiones repreſſiſſent. Verum
im vero ex lapidibus adiacentibus, qui
des admodum ſunt, nihil tale colligere
et, ſed illos potius ex illorum numero
ſe credo, qui montem ipſum conſti-
unt, nec vnquam architectorum ma-
m experti ſunt. Quod autem foſſae
ae tres quaſi gradatim poſitae, a Roma-
s demum, qui debellatis Cattis praeſidiū
c ſuum contra iſtorum impetum for-
ſis collocarunt, exinde iudico, quod
ae ad eundem fere modum para-
adpareant, quo hodie contra ho-
um inſultus, ductus illos vulgo *die Li-
en, Abſchnitte*, formamus, & hinc inde
montis radices & alibi inueniantur Ro-
anorum nummi; quorum ibidem re-
rtorum, nonnullos mihi nuper demum
nnemo exhibuit. Antequam vero di-
m, quid de monte ipſo vlterius ſentiam,
n poſſum non iudicare, quod exhala-
nes eius valde notabiles ſint, quas co-
inus & ſic accuratius inſequenti die
tuitus ſum, quia ob cauſſas §. XXXII. di-
as, in pago Rodheimenſi pernoctare
portebat: illae enim exſurgebant quaſi
lumnae, ad modum fumi denſiſſimi e

cami-

camino exſurgentis&in atmoſphaera ſi
inde nebulam formabant. Nec etia
iſtae exhalationum columnae inter arb
res mlutum turbatae adparebant, 1
probe inuicem diſtingui poterant. Qua
etiam ob cauſam notaui arborem, cir
quam perpetuus ad horam ferme nona
antemeridianam exſurgebat fumus, ear
que amico cuidam indicaui, vt eande
notaret diebus aliis, an ſimilem forta
exhalationum columnam exhibeat? Q
de ille mox ſcripſit: *Den Baum habe we*
in die Augen gefaſt, auch alles ſo, und f
noch merckſamer befunden, als in dero G
genwart &c. &c. Id quod ſane certiſſim
indicio eſt, quod exhalationes non v
gos exitus, nec incertam ideo interius
ment viam, ſed qua ſemel ire conſueu
runt, protinus exire. Hinc ſunt perpetu
humiditates, &, vbi vulgo fides haben
eſt, in ſummitate locorum olim viſ
ſunt aquae ſtagnantes, quarum veſtig
tantum hodie monſtrantur, & verſ
medium ad radices montis vbiuis font
ac riuulis ſcaturientes complures ex
ſtunt: qui, vt vt exiguae notae ſint, id ta
men demonſtrant, quod hactenus d

mon

ontibus elatioribus & iſtorum ſcaturi-
nibus, riuulis ac fluminibus dictum eſt.
ovt etiam e meridionali montis latere
ofluit Bibera, *die Bieberbach*, quae per
llem aliquot molas agitando decurrit,
utas ſiue forellos, fundulos & cancros
odit, & non procul a Gieſſa in Lanum
nnem exit. Nec porro difficile erit ex
ſeruatione hac altitudinem montis, no-
bilem omnino, cognoſcere, quo certius
n aliunde conſtat, mercurium in emi-
ntioribus locis deprimi, & contra in
agis depreſſis attolli. Idipſum qui-
m heic locorum ſaepius tentaui; &
aeciſe in obſeruatorio noſtro publico
itudo = 80. ped. Geometr. diffe-
ntiam mercurialem dat = 1 gran. dict.
u hanc non ſolum tempore ſereno no-
ni, ſed & pluuioſo & praeſertim die il-
X. Octobr. anno 1713, vbi inter maxi-
a, quod alias raro fit circa iſtud anni
mpus, tonitrua & pluuias deprehendi

		' '' '''
ercuriũ	hor. X. antemer. inf.	= 30, 1, 6
	ſuperius	= 30 — 6
	hor. V. poſtmer. infra	= 30, 1, 2
	ſuperius	= 30 — 2

N quem

quem diem ideo heic adſcripſi, qu
pluuioſus ſcintillantibus fulgetris cu
ſubſequente nocte fere totus exiſteb
Quodſi nunc crebrior obſeruatio dat d
ferentiam mercurialis lapſus = 1. gr:
$= 10^{\prime\prime\prime}$. in altitudine = 80. pedum = 8. c
cempedarum; ſequitur per proport. r
gulam, quod ſupra inuenta differen
mercurialis prolapſus $1^{\prime}, 3^{\prime\prime}, 3^{\prime\prime\prime} = 153^{\prime\prime\prime}$.det
titudinem perpendicularem a Lani in
alueo reputatam = 1224. pedum geom
tricorum = 122. decempedarum inſim
cum 4.ped.quae ſane notabilis admodu
eſt. Vt autem de maiori huius obſeru
tionis meae certitudine conſtet, &,
tanta omnino prouenire debeat altitud
adhuc clarius euadat, ſciendum eſt D
DV HAMEL * inueniſſe ad radice
montis cuiusdam altitudinem mercu
$= 26^{\prime}, 4^{\prime\prime}$. ad altitudinem perpendiculare
= 150. hexapedarum $25^{\prime}$, in vertice mo

* Conf. Phyſ. Gener, tract, 2, diſſert, 5. ca
9. pag. 201.

is ad altitudinem = 500. hexapedarum
' //
3, 2. Eodem modo Dn. DE LA HIRE
uenit in monte de Cleret dicto prope
elonem 350. ſexpedas alto, Mercurium
eprimi duobus digitis & ſex lineis ſeu
artibus duodecimis, denuo referente Ha-
elio; id quod probe notandum eſt vel
eo, quia diuiſionem exhibent tantum
digitis & lineis duodecimis, quas ego
pra vocaui grana & haec inſuper ſubdi-
ſi in 10. lineolas. Quod ſi nunc 500
exapedae, ſ. quod idem eſt 3000 pedes
int iam laudato obſeruatori digitos 3, &
orum 2. partes duodecimas, ſiue quod
em eſt (iuxta noſtram diuiſionem, vbi
dem digitum diuiſimus in 12. grana, &
orum vnum in 10. lineolas) 380 lineo-
s pro altitudinum dictarum differentia;
nc porro ita argumentari licebit: 380.
neolae dant Hamelio 3000. altitudi-
s pedes, quid nobis dabit noſtra inuenta
fferentia = 153 lineolarum? tunc rite
ſtituto calculo, iterum redibit montis
ſtri Dinae altitudo = 1207. pedum =
o. decempedarū cum pedibus adhuc $7\frac{340}{380}$
quod ſane parum in tanta magnitudi-

ne differt a priori noſtro calculo, v
non aeque conſtet, qualis digitus
Hamelio adhibitus ſit, nec, in tantum ſu
diuiſus, qualem praeciſe rationem hab
ad noſtrum. Praeterea ex inuerſo proce
Dn. Hamelii conſtat, quod minimas pa
ticulas parum curauerit, quas tamen
praeſenti omni cura obſeruari cura
Nec exinde porro latere poteſt, quale
& quantam Lani alueus & inſimul Gie
noſtra, optima Muſarum ſedes, hab
ſituationis rationem reſpectu dictoru
§. XXXII. obſeruationis locorum e
pagi *Rodheim* & aliarum adiacentium v
ſus occidens fluuii noſtri latus regionu
Quam ſane rationem ſatis depreſſam, ſ
quis haud facile perſuadeat, perinde
& illud; quod laudatus WINCKE
MANNVS habet de Bibera: *bevor*
unter Heuchelheym in die Löhn fleuſt, tre
er 12. Mühlen, deſſen gantzer Abfall, pu
ab illo loco, vbi prima mola, a ſcaturig
ne Biberae diſtans, extructa eſt, *in*
172. *Werckſchuh ſich erſtreket:* verum
antea dicta probe reſpicimus, vix vllu
remanebit dubium.

XXXI

XXXIV.

Pergendum nunc eſt ad
:erũ Lani fluminis latus,
i inter alias regiones et-
:n Laubacenſis comita-
s adiacet, qui & quoad
rtem, de qua maxi-
: ſermo eſt, notabilioresque circum-
:ntias huc maxime facientes omni, qua
:tuit cura, in praeſenti Tab. II. determi-
:tus proſtat. De huius igitur regione, quã
:rito ad imitationem PLINII *amnicam*
:cemus * dicendum eſt: 1. quod mul-
; admodum habeat fontes & ſcaturi-
:nes, indeque verſus omnes mundi pla-
: profluentes amnes ac flumina ſatis
:ebrata; & quia iſtorum nonnulla in
:num noſtrum exeunt, alia aliis no-
:bilioribus iunguntur fluminibus; ideo
: ſermo erit de regionis iſtius indubia
:uatione, reſpectu aliorum circumia-
:ntium locorum perquam emota & alta:
:c 3. dubii quicquam reſtabit de iis, quae
:ctenus dicta ſunt de effluuiis & ſubter-

De fluminum & aquarũ comitatus Laubacenſis ſcaturiginibus in genere.

 raneis

* Ita enim *Inſulam amnicam* vocat lib. III cap. 25.

raneis exhalationibus, quod ſcilicet i
praeſenti quammaxime loco cum ſingu
lari & heic vix explicabili efficacia ad
mitti debeant. Quod igitur primum at
tinet, inter amnes iſtos mox conſpectu
noſtro exhibentur illi verſus ſeptentrio
nem pergentes. Habet autem ille, que
vocant *die Ohm-Bach*, non procul ab ha
regione diſtantem ſcaturiginem, inte
peramoena vireta & prata in valle vo
cata, *das heilig Blut*, quae paulo ſupra pa
gum inde vocatum *Ober-Ohm*, exiſtit
provt amicus heic locorum degens
ita ſcribit: *das Waſſer die Ohm genan*
hat ihren Urſprung in einem Wieſz Grun
über Ober-Ohmen, d.i. über dem Dorff
welches ſo genannt wird nach der Ohm
es iſt in einer Wieſe, die da in einem Tha
das heilige Blut genant. Kurtz: es liege
zwiſchen Ober-Ohmen und dem ander
Dorff, welches Seyberten-roth genant wir
von dieſen Orten gehet ſie weiter dur
ein Dorff, welches die Nieder-Ohm heiſſe
&c. &c. Dein' fluentum hoc fines Lau
bacenſes lambit ſupra pagum *Isdorſs*, a
que amniculis adaugetur, ex illis copio
profluentibus, praecipue illo, quem v

ca

nt *die Sayne* oder *Seene*. Hic ad villam
tershayn ſub numero 1. oritur, vallem-
ae tranſit ampliorem, quae ideo ex an-
qua incolarum diuiſione triplicem ad-
llationem nacta eſt, vt ſcilicet ab initio
cetur *der Ober-Seener Grund*, in me-
o *der Baum-Kircher Grund*, & tan-
em *der Creutz-Grund*. Habet inſuper
nnis iſte varia, quae huc ſpectant, &
idem num. 1. & 4. tres piſcinas, in
ibus piſces, praeſertim vero ſuauiſſimi
ſtus truttae ſ. varioli, *Forellen* aluuntur.
ec non ſubinde viuaciſſimos e monti-
s nemoroſis, hinc inde exiſtentibus, fon-
s ſcaturientes obſeruamus; vti quidẽ ſub
m. 3. *der Molcken-Born*, ſic dictus ab al-
cante colore, quem procul dubio a ter-
ſigillata iſtius coloris heic creſcente
VII, vel ab alia minera habet, vt & num. 5.
r Hühner-Born vulgo *beym Eſels-träp-
s*, quia heic in praegrandi lapide con-
citur foramen aſini pedem referens;
rro ex monte vlteriori profluit num. 6.
r Kimel-Born. Dein' molae heic tres no-
ntur, quarum prima audit, *die Baum-Kir-
er Mühl*, num. 7. altera num. 8. *die Creutz-
rner Mühl, auch die Sterb-Katze genant*,
N 4 & ter-

& tertia *die Freyenſeener Mühle* num. 1c quae vel ſolae de egregio aquarum pre lapſu teſtantur, vbi & vallis aliud accip nomen, *der Freyenſeener Grund.* Adſun paſſim heic minerae ferreae, ceu quiden iſtarum fodinae punctulis craſſioribus no tatae num. 9. teſtantur, de quibus infr capite III[tio] adhuc ſermo erit, & num. 1 *in dem Ried genant*, vnde duplicis colo ris, *eine ſchloſſe weiſſe und eine gelbe Ar wilde,* terra ſigillata inſimul cum ferre minera eruitur. Vbi & amnis iſte augetu ad locum, ſatis notabilem, *Freyenſeen* di ctum, adhuc alio exinde veniente a pag *Alenhayn*, qui & amniculo nomen *de Alenhayner Bach* dedit, moxque poſt la cum num. 12. priori iungitur, vt etian ponte opus habeat num. 14. Supra quem tamen vlterius augetur ab aqua pagos i los *Klein-Eichen* & *Lartenbach* interfluen te, & ſic *die Flut-Bach* dicta. Quae aqua omnes cum *Ohma* ſupra pagum *Flenſum gen* coniunguntur & ſubinde adauctae verſus ſeptentrionem tendunt, donec in Lanum, flumen noſtrum exeunt. Quod t nunc ab hac ſeptentrionali plaga pergen dum eſt verſus meridionalem, illi oppoſi-

tam

m; tunc denuo offendimus aeque no-
biles amnes, fontes: &, quia itidem ex
hac regione ortum ducunt, tanto heic
otabiliores exiſtunt. Eſt autem primus,
uem dicunt *die Horloff*, de cuius nomine
origine variae, nonnunquam falſae a
riptoribus & amnicolis circumferuntur
piniones. Nos igitur in praeſenti ex cer-
ſſimis rationibus notamus, quod, ceu
deliniatione patet, amnis admodum
rtuoſus ſit, nec non ab initio brachia, vt
loquar, habeat hinc inde protenſa. His
ndem coniunctis, alueus, vtvt multi-
ex & tortuoſus, conſtituitur. Antequam
ro alueum ipſum intueamur, neceſſe eſt,
eius brachia reſpiciamus, & illud longius
m. 15. intra montes *den Schorenberg* U,
entzelskopff V, & ſic dictum illum
n Kirchberg lit. nn. profluens, quod
ocant *die Haugsthäler-Bach. Dieſe ent-
bet meinſt aus denen bruchigten Wieſen,
von die Quellen nicht geſehen werden,*
que nomen habet a vallibus, *die Haugs-
äler genant, welche von der Gräntze an
ſz zu Ende des Kirchsberges in denen
ugsthälern ſo genant werden*, num. 16. &
pratenſi hac valle *die Haugs-Wieſe* dicta,

 (in

(vbi notatu digniſſimus adparet ſpa-
tioſus circulus, macer & aridus, in cuiu
ambitu nullum foenum pratenſe, vti in-
tra atque extra hunc circuli ambitum ſo-
let, excreſcit,) alteri brachio nectitur. Ha-
bet autem brachium hocce fontem ſuum
num. 18. *die Mulzau-Quelle*, & a valle infr.
montem *Kirchberg* ſic dicta, quae dein no-
men accipit, *der Ruttershäuſer Grund von
der Ruttershäuſer Kirche, welche noch num.
19. in ihrem betünchten feſten Gemäuer ſte-
het, worauff mancherley Bäume gewachſen
ſeyn. Die Gegend ½. Stunde, oberhalb, und
biſz faſt nach Gunters-Kirchen heiſſe
der Ruttershäuſer Grund*; in qua valle, ſi-
cuti & in hactenus dictis, *prata* ita omn
iure vocantur, quaſi protinus & ſine ma-
gno labore *parata* *: quia foenum ſempe
optimum ac multum proferunt. Nec e-
tiam mirum id eſt, abundant enim valle
perpetuis ac viuaciſſimis fontibus, quo
inter notabiliores in iſto loco ſunt duo
illi limpidiſſimi & largiflui e monte vicino
Kirch-

* Provt VARRO, COLVMELLA & VL-
PIANVS L. 31. D. de verborum ſignific.
vocabulum hoc interpretatur.

ırchbergenſi profluentes, vnus num. 20. r *Keller-Born* & alter *der Brechhanſen-* *rn* num. 21, qui cum pratis atque ſyluis ire ſenſus mouent; quare & iſto diſtri- us integri proſpectu delectare, eumque quentibus mihi exprimere liceat:

Heic gelidi fontes currunt, heic mollia prata!
Et nitidus vitroque magis pellucidus amnis
Cernitur, in ſyluis inter ſpelaea ferarum
Heic cuncti rident & gramina, montes.

ſt enim ille tam gelidus, vnde & nomen abet, vt aeſtiuo tempore prætereuntibus amnicolis vix inde ſine periculo ſitim ſtinguere liceat, quia frigus perferri ne- uit. Iſtos ad alteram torrentis partem cipiunt duo alii fontes, nempe prior no. *der Glas-Hütten-Born*, & huic proximus um. 23. *der Backhanſen-Born*, ita ex anti- ua traditione & vicina quondam officina triaria dicti. Vbi vniuntur duo tor- entis brachia denuo truttarum piſcina iſtit amplior num. 24. & haud procul iſta duo e monte litt. ii. hh fontes ela- bun-

buntur, quorum ille num. 25. vocatur *d*
Au-bach a loco, qui ita vulgo audit; & h
num.26. *der Hermigs-Born*. Et quia fluen
tum iſtud, ceu antea dictum eſt nunc v
no nomine audit *die Haugshäuſer-Bach*: it
in parte vlteriori molendinum habet *d*
GuntersKircherDorf Mühl, quia infra pag
iſtius nominis num. 27. ſitum eſt, quod
pons fluuialis num. 28. excipit. Antequa
vero reliquos fluenti curſus conſuetos i
tueamur, libet nunc tertium reſumere bra
chium, quod initium capit e fonte num
29. dicto *die Einartshäuſer Dorff-Quel*
& lacu num. 30, qui adiacenti molae num
31. inſeruit, cui alius adeſt riuulus ac
fluens num. 32. *die Roth-bach* dictus *en*
ſtehet in bruchigten Wieſen, davon ma
die Quellen nicht gewahr wird, & inte
fontes habet num. 19. *den Köhler-Born*, qu
a carbonariorum reparatione & vſu it
vocatur. Poſteaqnam vero brachiu
iſtud priori poſt exiguum, quem habe
pontē iungitur, e vicino montoſo lucu aa
cui aliquando villa adfuit, & a circumia
cente valle ſic dicta, *der Seelbacher Grun*
fontem habet, qui num. 34, 35. duplicem
lacum tranſit *den Seelbacher Ober- und*
Unter

Jnter-See, & exinde venientem riuum
ecens auctum ab alio num. 36. *die El-
gers-Bach die in einer bruchigten Wieſen
ntſtehet, deſſen Grund und Gegend glei-
hen Nahmen hat* mire adauget, tandemq;
nũ cum hactenus recenſitis flumen con-
tituit, quod ideo nomen demum accipit
ie Horloff. De huius adpellatione & ra-
one ſequentia notaſſe iuuabit, quod ſci-
cet paſſim ad amnem & in pratis vuidis
vliginoſis num. 37. adpareant, & plu-
s fortaſſis ſub vligine perpetua lateant
ntes. Narratur inſuper antiquo tem-
ore in iſto campo pagum huius no-
inis *die Horloff* extitiſſe, vnde nomen
um accepit fluuius deinceps ampliſſi-
as, non minus quam foecundiſſimas
Vetterauiae totius fere planities irrigans.
, quia fluuius non amplius locum habi-
bilem in ditione iſthac ſuo flexuoſo de-
rſu, praeter illos, qui mox ſequentur,
orum incolae tamen antiquorum mo-
retinuerunt prius nomen, attingit; cre-
bile eſt, quod poſteri & ſic cuncti amni-
lae etiam adpellationem iſtam primam
amarint, & quidem ab illo iam indica-
termino: vt vt certum ſit, amnem

a prae-

a praecedentibus fluminibus, riuulis a
fontibus praecipuum ſuum robur acc
pere. Cognoſcitur autem robur iſtu
quam maxime ex mollendinorum tar
intra Laubacenſem comitatum, quam ex
tra illum frequentia, quae ita depinqu
inuicem, notabilem aquarum prolapſu
produnt. Iſtorum prima eſt transamn
num. 38. dicta *die Horloffs-Mühle*, qu
pago olim heic ſito adfuit; altera vocatu
die Hütten Mühl, cui etiam vicina e
num. 39. iſta officina fuſoria, quae nome
der Friederichs-Hütte & aedification
initium §. X. adductum anno CIↃIↃCCV
coepit; vbi & primus, amni iunctus por
ticulus conſpicitur, & mox ſecund
num. 40. haud procul a mola *Kuppe*
burgenſi ſuperiori num. 41. a qua ſ
tertius ponticulus haud multum abe
Dicitur autem *ſuperior mola* ad differe
tiam illius, quae infra pagum cernitur
ponte tertio inuicem diſtinguitur. De r
liquis molendinis extra praefixos limit
iacentibus, dicendum iam non eſt, ſed p
tius, vt egregios circa praeſentem amne
ſalientes fontes ac riuulos reſpiciamu
neceſſe eſt. Vbi poſt illos apertos & v
r

:e latentes, qui praeſenti flumini nomen
ant, notari debemus riuulum num. 42.
e monte prolabentem, cum ſuo fonte a
gis heic creſcentibus dicto, *der Hayn-
uchen-Born, entſpringet zwiſchen dem
ieren- und Eichberge litt. l. m. hat den Nah-
en von einer alten Haynbuche, welche vor
eſem dabey geſtanden*; itemque illum no-
mus *den Friedrichs-Hütten-Born*, a vicina
ficina fuſoria, vt & montibus citeriori-
s amnem, & fontem ſyluae vicinum *den
rn am Wäldgen lit.* w. *neben der Schmeltz
egen*, inſimul cum aliis trans amnem e-
llientibus, vti nempe *der Eichbergs-
rn*, qui a monte huius nominis deriua-
: num. 43. & qui ſic audit, *der Lauter-
rn* num. 44. Hiſce omnibus porro ad-
ctendus eſt *fons Martis* num. 45. *der
rtis-Born*, qui haud procul illabi-
in lacum dictum *die Martis-See*, ſiue
vulgus loquitur, *Mertgis-Born und
rtgis-See, zwiſchen dem rothen Berge
d dem Buchwalde lit. p. q. gelegen, haben
Nahmen von der in ſolchem Grunde, und
f dem anliegenden Rothen Berge befind-
hen rothen Martis-Erden, als darinn am
e und in der Tieffe Eiſen-Stein wäch-
ſet,*

ſet, geleſen und gegraben wird. Secu-
dum quem tractum alius eſt *lacus porc-*
rum, qui heic pinguia habent paſcua, *a*
Sau-Teich dictus num.46.& infra hunc a
huc alius ſed longe maior, quem ideo m
rito *paludem* a valle iſtius nominis *R*
pergenſem vocamus: quia adiacentis pa
rura huc vsque pertingunt, & dehi
ad Fillingenſium agros per ampliora ſp
tia pergunt. Iungitur vero huic lac
maioris lateri ſiniſtro adhuc minor, q
ab vtroque ripâ, quaſi inſula, quadam
ſtinguitur. Quod ſi nunc hiſce enarra
lacubus maioribus & minoribus item
uulis ac fontibus illos addimus, qui in
amnem exiſtunt, vti quidem num. 47. *a*
Ruppertsburger Dorff-Born, & illum in
ſyluam num. 48. *der Born im Wint*
Grunde genannt &c. neceſſe eſt, vt amn
iſtum feliciſſimi ortus, & integrum ca
pum tot fontibus ſcatentem in ſuo ge
re foecundiſſimum vocemus. Praeſert
ferri Minerae circa fluuium ipſum &
locis, quae inde non multum diſtant; di
ſimae ſunt, provt mox infra dicendum
rit. Decurrit inde Horloſſia amnis, va
generis piſcibus ſcatens, per Wetterau
ca

mpos, ceu dictum eſt, ſuoque concito
rſu varia irrorat loca, quae breuitatis
uſſa praetereo; donec inter illa duo, *Ni-
r-und Ober-florſtätt*, quae Niddae, flu-
celebratiſſimi, brachium vnum in-
fluit, ac huic inſimul iungitur. Et ſane
od hoc Niddae brachium attinet, di-
ndum eſt, illud non procul ab eodem
orum Laubacenſium tractu elatiori ex
te ortum trahere, provt quidem alio
o & tempore commonſtrandum erit,
que pariter huic, ſub initio iſtius para-
phi adducto, aſſerto praebere teſtimo-
m.

XXXV.

Wetterae fluuii montium, ſyluarum, minerae ferreae ac terrae ſigillatae, aliarumque rerum huc facientium, deſcriptio.

Vt autem ex pluribus
uc circumſtantiis ve-
tis iſtius eluceat certi-
o, libet vlterius duas
quas mundi plagas re-
ere, & quidem primo
m, quam orientalem
amus; vbi multa di-
da eſſent de *Schwalmo* fluuio l. *Swal-
a*, vti alibi vocatur *, cuius riuuli
O haud

* Conf. WINCKELMAN. l. c. fol. 57.

haud procul a comitatu Laubacenſi e[...]
liunt, & dein ſeptentrionis inter & orien[...]
plagã pergunt. Adſunt alii riuuli, qui pr[...]
ciſe orientalem exinde decurſum ama[...]
verum ne longius a praeſenti loco ab[...]
raſſe cum varie heic oberrantibus ri[...]
videar, libet nunc meridiem verſus o[...]
los ac pedes dirigere. Vbi maxime [...]
currit *Wettera* fluuius, *die Wetter*, cui[...]
merito deſcribendo, ſiue antiquam [...]
mam, * ſiue ortus ac decurſus ratione[...]
praeſertim quoad noſtrum confirm[...]
dum vlterius ac comprobandum aſſ[...]
tum, reſpiciamus, ſine denique reliq[...]
ri[...]

* Conf. Celebratiſſim. Academiae noſ[...]
Cancellarii IO. NIC. HERTII Co[...]
mentationum & Opuſc. Volumen[...]
Tom. I. p. 88, Vbi Diploma Ottonis[...]
Imp. de anno ꟾↄ cc cc LXVI. profert, [...]
quo *pago* illi *Haſſonum*, antiquo mor[...]
vocato, *maiori*, vna cum variis ho[...]
num in Wetterauia exiſtentibus lo[...]
expreſſe aquae, aquarumque dec[...]
ſus, molendina &c. attribuntur; v[...]
vetus *Wettereiba* olim peculiarem & [...]
norem pagum conſtituerit, teſta[...]
BROWERO.

um ad fluuium ipſum occurrentium re-
um vbertatem & foecunditatem conſi-
eremus, vix praeſens diſcurſus breuis
fficit. Quare & dubii calami, quid prius
onat, & certantis mecum de fluminis
lebritate amici verba, vtriusque vo-
reſpicias velim, antequam ipſum eius
ſcriptionem ſuſcipiam:

Suſpice coeleſtes foecundi fluminis ortus!
Dum quo vim pandit, pangere tentat opes.
Mille vias refluens millenis obuiat annis,
Vt ſua vel ſicco patria ſole bibat!
Viſcera diſpiciens maternos prodit amores,
Quo meat haud macra prole beauit agros,
Tot ſparſis riuis diſperſos colligit artus,
Hâcque ſibi curâ, Numen ineſſe docet.

bet igitur celebratiſſim. Wettera
nis verum ſuum ortum num. 49. intra
ntes praealtos & denſiſſimas ſyluas,
ae haud procul, vt ſupra dictum eſt, a
ubacenſium oppido initium ſumunt,

& in perpetua ſerie recens editas fluen
ſcaturigines in ſinu quaſi retinent, don
magis ſuccretae, virtute maiori in max
mos & ſpatioſiſſimos campos erumpan
Syluae ipſae ac montes alent, ceu sup
§. II. dictum, arbores quernas, faginas
liasque, & quidem immenſae quantit
tis & altitudinis, vt ſi vnquam, heic max
me, annoſae quercus & fagi dici merea
tur; quae inſuper annuatim diuina
teruenieute benedictione glandium
getem ſaginandis ſuibus exhibent; n
non ditiſſimam ac facile ſuccreſcente
lignorum prouentum dant humanis v
bus, praeſertim in metallis, quae itiden
montibus eruuntur, praeparandis, exſt
endisque aedificiis. Et ſic montes diu
ſa a diuerſis vſibus nomina nacti ſunt a
tiquitus, & hodienum retinent, ceu lit
rae Tab. II^da^ poſitae, & maiores & min
res, monſtrant. Eſtque prope dictum o
pidum lit. O *der Singes-Wald* vulgo *a*
Viehe-ſtall: quia ad extremitatem eius c
ſtructum adparet ſaginarium, vbi
noctes, tempore opimandi, boues ac p
ci, ſaginae deſtinati, congregantur, qui
heic *nebſt der Vieh-träncke* cuncta
be

ent, quae ad creandas adipes confe-
ant. Huic ſaltûs maioris tractui, quam
roxime adhaeret lit. P *der Kauls Kopff*,
quo robuſtiſſimae arbores §. II. exi-
unt, quarum vnam tantum in tabula n.
4. notatam mirandae craſſitiei adlegare
pet, de qua praeter illa, loco citato a
e ipſo teſte oculari notata, nonnemo
ribit fide dignus: *allhier ſtehet eine
che, welche vor fünff Jahren Man-
s hoch von der Erde im Umkreiſz des
ammes 22. Schuh tick geweſen; welches
mahlen mit der Schnure gemeſſen, und in
e Eiche mit der Axt gehanen worden,
ſz Jahr 1714. iſt beſagte Eiche wieder
meſſen und 25. Schuh im Umkreiſe be-
nden worden, alſo daſz binnen fünff Jah-
n der Stamm 3. Schuh im Umkreiſe ticker
orden* &c. Nec dubium eſt, quin arbor
n, ramoſa admodum & vegeta, adhuc
agis cum annis craſſeſcat. In eodem
oque tractu conſpiciuntur fodinae,
ae ditiſſimas ſuppeditant ferreas mi-
ras, id quod metallurgorum probat re-
io: *dieſe Eiſen-ſteine ſeyn die reichhal-
ſten vor andern, wachſen in weiſen,
b, roth und Brunnen Siegel-Erden Let-*

 ten.

ten. Vbi & probe notandum, quod ill
vlterius referunt: *den Zuwachs dieſe*
Eiſen-Steine kan man in dieſen Grube
gewahr werden, quia id, quod ſupr
dictum eſt ſ. XI, admodum cum ac
huc aliis in iſthac regione fodinis com
probat. Nec praetereundus eſt in par
te iſtius montis ſeptentrionaliori *der ſ*
genannte runde Stein num. 51: eſt enim
lapis octangularis, nec vnquam conſta
vnde huc venerit, & quid olim heic i
ter denſiſſimas arbores meditatae ſint Ac
nides? Ab iſto fere lapide terminos ſu
habet mons dictus *der Ziegenberg* lit. F
qui cum ſylua inde dicta lit. Q *den Wal*
gen am Ziegenberg, vlterius cum mon
vtroque lit. S. S. *den untern und ober*
Wintersberg, lit. T *den Muſzhacke*, lit.
den Schorenberg ampliſſimum comple
ſpatium, nec non ſpatioſam tripicis n
minis vallem, in praecedenti paragrap
nominatam, cum montibus vltra *Sayna*
amnem ſitis, *den Creutzſeener Wald* lit.
& lit. E *den Baum-Kircher Wald* conſ
tuunt. Imo hae vltimae ſyluae cum a
nexis montibus C *im Naſſerwald*, & ve
ſus ſeptentrionem ad vallem illam d
alt

en Heyer Grund, nouam vallem num.11.
ermediam formant, *den Lipper Grund*
ctam, vulgo *der Füllen-Stall und Füllen-*
ryde, *weilen vor dieſem daſelbſt die*
llen Zucht geweſen. Verſus ortum di-
s fluminis ſcaturigines ambit lit. V ſpa-
ſiſſimus ſyluarum ac montium tractus,
Wenſelskopff, lit. Z *der hohe Reihn am*
nſelskopff; qui cum montibus verſus
ridiem,(lit. n.n. *den Kirchberg*, lit. h.h.
Strickberg, lit. i.i. *die Lingel-bach*, lit.
das Buchholtz, lit. l.l. *den hohen Rein*,
m.m. *die Juden-Weyde*, lit. f.f. *das Roth*,
g.g. *den Schifferberg*, & ſic vlterius cum
onte, *der Torenberg*, qui partim Lauba-
nſi territorio lit. e. e. partim *Rödelhei-*
nſi lit. e.e.e. competit;) qui omnes, in-
am, brachia illa fluminis *Horloſſiae*, prae-
llenti paragrapho deſcripta, continent
cum ſuis vallibus deſcribunt. Habet
tem iam ſupra dictus mons *der Wen-*
skopff ad lit. W adhuc aliam adpella-
nem, *der Thoms-büchel*, in quo inſimul
nſpicitur *der Wolffs-Garten*, & eidem
haeret lit. a *der Heintzenberg*; vbi in e-
extremitate Terrae ſigillatae fodina
, *da rothe und braune Siegel-Erde ge-*

 fun-

funden wird. Inter iſtos montes igit
dem Thoms-büchel W, & dicta ſaltuo
loca S. S. T. Z oritur *Wettera* num. 4
quae exigua admodum, mox nemor
ſum locum tangit lit. X dictum, *der Wett*
rauer-Strauch, & toti valli ad montem v
que *den Hintzenberg* lit. a, nomen dat κα
ἐξοχὴν *der Wetterau.* Vbi etiam nu
50. conſpicitur puteus, *der Hartman*
Häuſer Ziehe-Born, und wird dieſe Gegen
der Hartmans-Häuſer Grund genannt, q
hic incipit. A quo, ad alterum flumin
latus parum abeſt primum notabile
lius augmentum dum ex vicina mont
valle, quam ille conſtituit lit. a, pr
fluit *der Heegbrucken-Bach* num. 52; qu
vallis *die Heegbrucken* ita antiquitus voc
tur, & verſus plagam ſiniſtram ſylua
habet, quae cum antea recenſitis maior
bus *den Heintzenberg* ex parte, & *hoh*
Reihn am Wentzelkopff &c. connexus, n
men ex antiquitate accepit, *der Bircke*
weil es ein Bircken-Wald geweſen iſt; je
iſt es Buch-und Eichen-Wald. Ad hui
extremitatem C ſcaturigo riuuli eſt, *d*
Eppels-bach, a quo ſyluae, amoeniſſim
prata *der Eppels-Grund*, & fodinae adpe
lantu

ntur *die Eppels-bach, bey welchen Eiſen-* *einen ſich Waſſer findet, und iſt derſel-* *n Zu und Abwachs ſcheinlich zu ſehen.* tuus iſte ſic alterum augmentum ad- : Wetterae amni & mox tertium e tu lit. P *dem Kauls-Kopff* profluens ri- llus *die Viehe träncke, dahin die Hirten,* *enn ſie in ſolcher Gegend ſeyn, das Viehe* *eiben, um es allda ſauffen zu laſſen.* Sunt tem in confinio prioris ſcaturiginis *der* *pels-bach*, adhuc alii montes ac ſyluae, æ iſtius vallē conſtituunt lit. g *der Eſels-* *pff*, lit. f *der Wein-Gärtners Graben*, lit. e *Merck-bach* & d *der Wallenberg*. Cui priori adhaeret lit. h *der Gonters Kirch-* *Wäldgen*, itemque lit. i ſic dicta ſylua *Eſchenſtruth*, & lit. k *die ſo insgemein* *nannte Tannen, welches doch Kühn-* *ume ſeyn*. Ad huius extremitatem num. fons eſt, *der Steinbacher-Born, allda die* *gend unterhalb gegen Laubach und ober-* *lb gegen Eppelsbach die Stein-bach ge-* *nnt wird.* Vlterius verſus meridiem nterskirchenſi ſyluae adhaeret lit. l *der* *eren*, cui proximus eſt lit. m *der Eich-* *g*, qui minerae ferreae fodinam habet, *Horloff* dictam, haud procul a mola

num. 38. iſtius nominis exiſtentem; quam vel ob ea, quae §. XXIII dicta ſunt maxim notamus, *denn die Eiſen-Steine ſeyn ſehr verwittert*, vti & metalli foſſores teſtan tur perpetuo. Hi ipſi montes cum ali trans Horloſſiam extenſis, huius flumin alueum formant, vt ſunt ad lit. x *die Bie berlohe, nebſt dem Wäldgen vor dem Bie berlohe* lit. w, *der Volpertsberg* lit. aa, *di Bette* lit. bb. & ille tractus, qui a riuul ibidẽ ſcaturiente, nomen *die Seel-bach* tra xit lit. cc; nec non cum adnexis locis mon toſis lit. u *der Hube*, lit. t *der Bolderkopff* a que cum aliis lit. s *die Lintzen Gräben*, con ſtituunt ſic dictum peramplum ſpatiu lit. z, praeter arbores varie lapidibu exuberans, vnde etiam vocatur *der Stein büchel, darinnen ein guter Stein-bruc uf deſſen Höhe und Büchel befindlich iſt* in cuius medio eſt lit. y *der Glas-Hack* Ante iſtos montes verſus occidente plagam in ipſis Laubacenſibus termin lit. r conſpicitur mons ille *der Riegelber* quem Horloſſia flumen ex parte vna ci cumdat, tandemque meridiem verſu montoſis antea dictis locis adhaeret li dd *das Wäldgen*. Vt autem ad Wettera

reue

ıertamur, & quidem ad locum *die*
:in bach, vnde digreſſi ſumus; vbi
ctus amnis nunc maiori vi e montium
u exit Laubacoque oppido fit propior.
imo igitur loco num. 55. notari me-
ur fodina terrae ſigillatae illa §. VIII.
IX. inde a multis annis celebrata &
nctulo craſſiori notata, ad latus montis
ı Siegel-Erdenberg, allda die Siegel-Erde
denen Klüfften des Stein Gebürges ge-
ıden und mühesam erlanget wird. Nec
ıetereundus eſt fons olim percelebris
welchem vorzeiten das Waſſer zur
ffſtatt geführet, und daraus gebrauet
rden; a quo non multum diſtat recens
rae ſigillatae fonticulus vulgo *der*
rrſchafftliche Born num. 56. dictus,
il er jetzt durch Röhren in das Schloſz,
rrſchafftl. Brau-hauſz, Wäyſen-Hauſz,
d den Luſt-Garten geführet wird; de
ibus euolui meretur doctiſſimus B.
oct. *Geilfuſii* de Terra ſig. tractatus, in-
adnexus, & eius praeſertim caput vl-
num. E regione amnis in elatiori loco,
ı ſ. I. dictum, eſt Laubacum,
od antiquum Germanorum adpella-
tionem

tionem habet,& ab amni iſto & frondo
quaſi montibus ac locis,ſi coniecturare l
ceat,illam ex antiquitate ducit:cui inter
& toti regioni proſpera quaeuis prec
mur! Huic verſus orientem iuxta cap.
§. XXVII. plagam adeſt n. 57. Orpha
notrophium illud, quod praeſente
ſcribendi occaſionem dedit, & ann
CIↃIↃCCIV.aedificari coepit eum in finem
vt priuatis vſibus inſeruiret, & non mu
tum poſt an. CIↃIↃCCVIII, vt commun
ac publicum orphanis & egenis aetateq
confectis hominibus exhiberet domic
liũ ſic optimo fine adaptatum eſt;id quo
cum tempore ſuburbana aedificia, qua
iam felici ſucceſſu parantur, circum
dabunt. Huic orphanotrophio vt & I
luſtriſſ. domicilio, quam proxime ade
viridarium inſtructiſſimum, *der Her*
ſchafftl. Luſt-Garten, mit inbefindliche
Seen u. Teichen;quo inſuper referendi ſu
fontes ac ſcaturigines diuerſae, vti qu
dem 1. *der Stadt-Brunnen*, 2. *der Brunn*
zur Waſſer-Kunſt uffs Luſt-Hauſz, 3. *di*
Mühlen-Brunnen die da abgefaſſet ſeyn
die übrigen aber zu denen Seen und Te
che

‑en geführet, als in deren Gegend ſie ent‑
‑ringen, gebrauchet werden. Ferner lie‑
‑ der gantze Luſt‑Baum und Kuchen‑
‑rten uf Martialiſcher Erde, als worin‑
‑n die Eiſen‑Steine biſz zu Tag auswach‑
‑, und gefunden werden. Dahero auch
‑ obgedachte Brunnen der Herrſchafftl.
‑rten Martialiſch und mit Siegel‑Erden‑
‑ifften inpragniret ſeyn. Nec tamen an‑
‑quã denuo ad reliquas ſyluas in ditione
‑ exiſtentes, veniamus, tranſire oportet
‑ri fodinas illas num 58. *die Gom‑bach* a
‑mpis circumiacentibus ita adpellatas;
‑il dieſer Eiſen‑Stein Neſt‑und Nieren‑
‑iſe lieget, hat ungleiche Farben mit de‑
‑ andern, und iſt Leberfarb. His adſunt
‑rſus eandem plagam ſeptentrionalem
‑uarum ac montium tractus, vti quidem
‑lit. L *der Ransberg, von der Wurtzel*
‑on, welche daſelbſt häuffig gegraben
‑rd dictus; cui monti etiam ſylua exigua
‑M *das Ziegel‑HüttenWäldgen genannt,*
‑ſcribitur. Hunc montem excipiunt
in den Thier‑Garten, qui tamen diuerſa
‑inde nacta ſunt nomina a venationis v‑
‑c amoenitatibus, quibus veteres de‑
‑tati ſunt: ſic enim pars illa occidenta‑

lior

lior lit. F vocatur *die Einförſte*, vbi nu
59. conſpicitur fons ob manantem .
bicantis coloris aquam dictus *der M*
cken-Born im Einforſt, (qualem etiam ſ
pra obſeruauimus *in dem Oberſeem*
Grund num. 3.) *allwo auch rudera geſeh*
werden von dem alten Hirſchſprung
itemque lit. G *das Lapper-Thor im Thie*
Garten num 60. *die Eichen-Häuſer-Quel*
nec non in montium confinio ibide
die Thier-Garten See-Quell, quem m
ipſe ſic dictus lacus excipit num. 61,
prope ſiniſtram oppidi plagam fons il
dictus, *der Born in der Obern-Lauba*
num. 62, qui in his campis manans, v
cino lacui nomen impertiuit: num. 6
der Feld See, cui num. 64. mox alius adj
cet a molendino, vrbi viciniori dictus, *d*
Mühlen-See bey der Stadt. Nec non nu
65. *der Stübels-Born hinter dem Her*
ſchafftlichen Gute dieſes Nahmens a
der Geiſz-Wieſe genannt; & ante opp
dum ipſum *die Lohe-Mühle* num. 66.
ſeptentrionali extremitate *des ſo genan*
ten Thier-Gartens, exiſtit mons, *der wil*
Frauenberg, ad quem n. 67. lapis eſt, ob m
gnitudinem & ſingularē rotunditatem n

ta

ndus. Litera N indicat *den ſüſſen Kopff* *Thier-Garten*, vt & lit. K *die Struthe*, i & numero 68. ferri fodinae ita vontur; *der Eiſen-Stein lieget* 11. *biſz* 12. *chter tieff, nebſt dem Waſch-wercke* m. 69. *ſo an die Sayne geht, worinnen* *Lett- und Erdhafften Eiſen-Steine*, *lehe in der Struth gewonnen, gewaſchen* *rden*; num. 70. *das Luſt-Hauſz im* *ier-Garten*, quod aedificium olim cum lo, ponte verſatili & foſſa munitum ; itemque ibidem *der Kunſt-Born ſte-* *in ſeinem Mauer-werck* num. 71. *der* *e Hirſchſprung*. Quod ſi verſus opi plagam orientalem retrocedimus, tioſum lit. N offendimus fagine-n, in quo, fauente coelo, glandes fae colliguntur peroptimae. In altero rum montium confinio num. 72, (quia ſus ſeptentrionem non amplius noir ſylua, praeter illam lit. A dictam *Ilsdorffer Wäldgen*,) denuo emanat s, *der Ziegel-Hütten-Born*, haud procul atis *die Seiffe genannt*, qui a lacu iſtius ninis *des Ziegel-Hütten Teichs*, ita voir, cui adſtat num. 73. lateraria ipſa *Kanſzberge, ſtehet mitten in den beſten*

Zie-

Ziegel-Letten; vt & num. 74. *der Schla*
Müller See, *hat den Nahmen von ein*
Schlag-Mühle, *welche allda geſtanden*
nec non ex parte altera montium fo
alius *die Schleger See-Quell* dictus, exo
tur num. 75, qui nomen ab iſtius nomi
lacu inferius ſtagnante tulit. Supereſt, v
vbi de montibus ſyluis fontibus atq
aliis rebus dicere coepimus, etiam eiu
modi partes, quae inter praeſentem We
teram & Horloffiam adhuc in plaga o
cidentaliori occurrunt ſigillatim perſpi
camus, quas in praecedenti paragrapl
tantum obiter intuiti ſumus. Et ſicu
fontes vtplurimum Horloffiam influu
ita ibidem de iſtis dictum eſt, nec dub
to quin ad hunc amnem inclinatio
ſint montes, quam quidem ad Wett
ram. Sic enim fons num. 45. *der Mart*
Born, cum lacubus ſuis ſupra narratis,
quas omnes infundit in Horloffia
amnem, habetque ad latus dextrum lit
des rothen Bergs in integro tractu varia
ſed tantum minerae ferreae, fodin
vti quidem illam ſeptentrionaliore
num. 45. *am rothen Berge lit. q. das zeh*
te Glück genannt, *allda guter ſchwartz*

Eiſe

ſen-Stein iſt, davon der beſte 11. *Lachter*
ff, und in denen Grund-Waſſern ſtehet.
i maximopere notandum eſt, quod in
a fodina multa ligna, in ferream mine-
m mutata, inuenta ſint, de quibus in
pite IIItio ſermo erit. Hanc excipiunt
dinae aliae, ad lacum praeciſe ſitae, &
le vocatae *der Martgis-See*; *denn ſie*
ren inn und unter dem See, allwo in der
en Lachter der Eiſen-Stein Nier-und
ter-weiſe, in der Teiffe der zehnten
hter einſtreichenden Flötzen gefunden
rd, wobey Grund-Waßer befindlich ſeyn.
lta omnino eſſent circa fodinam iſtam
eius mineram notanda, quae infra ta-
n ex parte, inquantum ad praeſentem
tationem faciunt, notare libet, ſi-
i & de monte rubro, qui omni iure
rtialis ſ. mons martis vocari poteſt.
bent autem montis iſtius radices de-
eiusmodi ferri fodinas, quae *Eiſen-*
n-Gruben am rothen Berg audiunt; *und*
der Berg ſelbſten über und über roth,
in- und euſſerlich Martialiſch, wie
n da und dort am Tage nnd in der Teif-
iſen-Steine zu und abwachſend, uf ſol-

 chem

chem geleſen und gegraben werden. Deni que ibidem verſus lacum Ruppersbur genſem conſpiciuntur adhuc aliae fodi nae *am Ruppersburger-See genannt; we ſie nahe daran liegen, und die Grund-Waſ ſere des Sees ſolchen vielfältig hinterlic ſeyn und abhalten, den Eiſen-Stein zu er langen.* Ad latus ſiniſtrum tractum hu fontibus, lacubus ac fodinis ditiſſimis re fertum, ambit lit. p faginetum, duplice alam habens; quarum vna vocatur a p go vicino *der Buchwald gegen Rädgens,* altera montem rubrũ tegens, *das Streich Wäldgen, nebſt dem Gerichte* : quae al verſus Wetteram coeunt & in extrem tate habent molendinum duplicatum, *e ne Walck-und Mahl-Mühl* num. 76. In ta tum igitur excreuit fluuius, qui tam ex guum habebat ortum, vt nunc praet dicta, etiam inſtructiora admittat m lendina, imo extra fines laudatae com tatus partis frequentiſſima; & id quide ob tot & tam frequentes e montibus fe omnibus promanantes fontes. Et quia reginone ſitus eſt pagus *Wetterfelda*, c ius in antiquiſſimis litteris mentio fit,

dic

catur, teſtante Winckelmanno*, *Wet-ra villa ſuper fluuium Wettera & Wette-uiae* ſaepe accidit, vt pagus ob confluen-m vndam in magno periculo ſit. Interea rtiſſimum eſt, quod ipſe pagus, qui iti-m molã habet, adſtructam amni *die Lau-r* cum Wettera fluuio mox coeunti, in-nomen antiquitus acceperit & in ſimul ampis *dem frey-offenen Felde; allwo auch er Wetter-Feld num. 77. veſtigia von ei-m Eiſen-Hammer geſehen werden, wel-r vorzeiten an der Lauter geſtanden.* um. 78. adparet pons Wetterae iunctus quidem ſecundus, vt & ille, qui viam rſus Grumbergam pandit, *und zwar r die Lauter, allwo auch das Hammer-hr num. 79. worbey die Wetter und Lau-zuſammen kommen, und in den Ham-r-Graben geführet werden, an den Ham-r-Teich num. 80. biſz zum Eiſen-Ham-r num. 81. mit dem untergelegenen Gaſt-fe beyde zum Eiſernen Ancker genannt,* 1708. *erbauet, an der Heſſen Brücke* m. 82, *welche den Nahmen hat von der*

 Land-

* l. c. fol. 20.

Land-Straſſe die aus Heſſen über dieſe Brü-cke nach Franckfurt gehet. Eſt autem pons iſte valde notabilis, quam tamen in praeſentiarum deſcribere longum fore: Huic ponti proxime adeſt molendinum *die Heſſen Brücken-Mühle*, vt & fons num. 83. *der Brücken Wieſen-Born*, *weil es entſpringt auf der Wieſe dieſes Nahmens*, num. 84. *der Fluth Graben der Wetter durch welchen das Waſſer gehet, welches über das Hammer-Wehr fället.* Inf. haec omnia tandem notanda eſt ſylu non adeo magna lit. O *das Törnuſz-wä-gen*, in qua praeter lapicidinas perop-mas inſuper notandus eſt fons num. 8 *die Törnus-Qvelle.* Quis igitur hac comitatus ſuperioris parte vtilit-tem & amoenitatem vel ex vegetabilib in ſyluis ac montibus ſupra §. I. obit tantum deſcriptam, & nunc plenius d pictam, non percipit? Ecquis praeter al rum rerum vtilitatem, non ex minera um regno ſolum illud naturae donu puta TERRAM SIGILLATAM, pr aliis ampliſſimis regionibus huic loco d uinitus conceſſam, non miratur per tus? Quare & te, beneuole Lector,

doct

octiſſimos ſcriptores mitto, qui Terram
gillatam, & in ſpecie Laubacenſem, ex-
oſuerunt plenius, vti olim Doctiſſimus
. GEILFVSIVS fecit in peculiari tracta-
, quem infra adnexum & latinitate do-
tum habes. Potuiſſem adhuc aliud
riptum tibi communicare, in quo ano-
mus quidam Medicus adhuc pluribus
rrae ſigillatae Laubacenſis, quam Pa-
ceam vocat, virtutes ſingulares expo-
t, ſed nundinae inſtantes impediuerunt,
o minus egregius tractatus hic ſecun-
s exprimi litteris potuerit. Vnicum eſt
od te rogo, vt reuertamur vna, & diſpi-
mus, an forſan omiſſum quid ſit cir-
terrae ſigillatae locum deſcriptum? nec
limur, eſt enim primus pons lapideus
m. 86, quem ire, & tandem tranſire o-
tet Laubacenſes ciues omnes, det mo-
Deus feliciter! itemque ad latus dex-
m num. 87. *der Creutz-Born*, & ad ean-
n plagam coemeterium publicum,
od ita reſpicit illam Terrae ſigillatae
inã num. 55, ſuperius laudatum & nun-
am ſatis laudandum diuinum donum.
are non poſſum non huic plagae ſe-
ntia adſcribere:

Ortus quicquid habet, finem time
ibimus omnes,
Ibimus: eſt modicum, quod Pan
cea refert.
En vegetos montes, qui cuncta ſalu
lubria ſpirant!
Quid tandem ſyluae? mors ſu
quemque manet.
Fertilis eſt herbis & vernans vbe
campus;
Sed quoſuis natos ad ſua clauſt
vocat.
Praeterit heic flumen, tellus medic
mine plena
Adiacet, at morti vix medica
ſapit.
Certior adſeritur mons, lignum, Vu
nera CHRISTI
Queis tibi fons vitae fortior e
nequit.

XXXVI.

De elatioris regionis iſtius effluuiis, iſtorumque in terras & aquas virtute ſingulari.

Nec tamen vlteri
heic Wetterae flumi
alueum proſequi libe
qui vndas ſuas exiguo ſ
nitu per amoeniſſimos
fructiferos campos labe
t

es tandem in Niddam amnem exone-
at, & quidem ad *Aſſenhemium*, in medio
re Wetterauiae ditionis ſitum. A quo
ſo haud procul loco etiam Horloffia
nni huic ſuas vndas tradit; quas tamen
aturigines omnes, cum illis a Lano flu-
io exceptis, ex vno Comitatus Lauba-
enſis tractu veniſſe hactenuus obſerua-
imus. Vt ideo vel exinde cognoſcen-
a ſit certitudo illius adſerti, quod in §.
XXIV. nobis ſecundo loco demon-
randum propoſuimus; eſſe ſcilicet iſtam
gionem, qua de ſermo eſt, reſpectu
rcumiacentium regionum, admodum
motam ac praealtam per §. XXII. Id
uod etiam per obſeruationes Baroſcopi-
as vlterius confirmare poſſem: nam ſu-
eriori anno, d. 31. menſis Octobr. cum
odem inſtrumento §. XXXII. deſcripto,
lle experimentum ſumpſit rerum iſta-
im gnarus quidam amicus in monte
o elatiori, Grünbergam inter & Lau-
acum ſito, *den Hietzberg* dicto, & in-
enit ad eius radices mercurii altitudi-
em = 31′. 9″. & in ſummitate montis
am = 30′, 6″; vt ideo differentia ae-

 qualis

qualis fuerit $13'''=15''$. Vnde facile altitud
habetur, inſtituto iuxta proportione
indicatam calculo $=120$, quae parum
ab illa, quam in Dinae monte $=124$. c
ratius obſeruaui abludit, vtvt non i
praeſenti obſeruatione ſumma adhibit
videatur ἀκρίβεια. Dicat tamen quis fo
taſſis: montem iſtum, *der Hietzberg*, rel
quis in vicino comitatu Laubacenſi ex
ſtentibus, elatiorem eſſe; ſed responde
quod, ſi vel ex nudo intuitu coniicer
liceat, heic aeque magnos, ſaltim non mu
to minores montes complures compar
re. Et, ſi dicere oporteat, quod inde veriſſ
mum eſt: ipſae dictae montis radices lo
ge elatiores ſunt, quam illae quide
Almae noſtrae vrbis, quas ita vocare l
ceat. Nimirum eodem die 31. Octobr
1714, vtvt de hora prioris obſeruation
non conſtiterit, quod tamen facile al
occaſione conſtare poſſet, in Baroſcopi
muſaeo meo obſeruationibus quotidia
nis addicto, inueni altitudinem mercur
$=31', 11''\frac{1}{2}$ fere, vt ideo differentia ſit $=1'\frac{1}{2}$
quae poſt calculum dat altitudinem $=2$
fere

re, quibus dicti montis ad Grunber-
m radices cum vicinis Laubacenſi-
s elatiores ſunt, quam Gieſſa noſtra;
d haec obiter notaſſe ſufficiat: quia non
iuis ſummam, vti dixi, diligentiam, in
c obſeruatione adhibitam, promittere
ſſum, praeſertim ob tempeſtatem in-
ato die minus commodam. Nec etiam
ce vlterius inhaerere libet, quia iam ex
tea recenſitis de fluminum originibus
de, vt ex riuo illo, *die Wieſeck*, dicto, qui
iſtis oris profluit ac prope Gieſſam La-
fluminι iungitur, certo certius eſt id,
od ſupra adſerui. Ecquis igitur de tertio
dubitet? eſſe ſcilicet ἀναθυμιάσεις, quas
o verbo cum metallicis *die Witterung*,
switterungen §. XXIII. vocaui, heic prae
s locis notabiliores §. XXIX. Adſunt
uper omnia, quae ſupra admiſi requi-
partim illas transmittentia, vti lapides,
rae *Geſteine*, hinc lapicidinae &c. par-
exhalationes excipientia, quo ſpectat
d praeter morem profundiſſime per-
s limoſum ſtratum, de quo in prae-
denti paragrapho num. 68. 69. di-
m fuit. Hinc illa ſpecifica exhalatio
erna §§. XII. XXIV. cum effectibus

P 5 ſpecia-

ſpecialiſſimis §. XXIIX. Hinc illa f
reae minerae abundantiſſima generat
§. XII. deſcripta. Et quanquam mineri
iſtae non intra petroſam terram, *niema*
len in feſten Gebirge lateant; nihilom
nus tamen illud, quod hactenus adſert
mus locum habet, & tanto firmius i
tra limoſam minusque rimoſam terran
quam lapides alias conſtituunt, retin
poſſunt, ac impediri illa ex abyſſo &
liunde venientia ſemina, quo minus
ſublunarem regionem exire valeant. E
quis igitur regionum iſtarum conſtitut
nem non ex diluuiana aeſtimabit ruin
illamque ex earum numero eſſe dice
quae montes varios *antedilnuianos* H
buerit §. XXIX, qui dein in diluuio ip
tantam limoſam & tam profundam ſup
ficiem, modo ibidem dicto, contraxer
vnde hodie tam ſingularis effluuiorum
fluuiorum origo aeſtimanda ſit, e. g. ill
am rothen Berg num. 46. *in der Eppe*
bach, allwo die Eiſen-Steine zu und abwa
ſend erſcheinen num. 53. &c. Hinc ἀ
θυμοσεις illae copioſius eundo terram lim
ſam impraegnant, redeundo deſtruant,
ſic vice verſa nihil eorum omittunt, qu

hoc loco magis, quam in alio quotidie
ſeruant foſſores. Notanter vero dico
noc magis loco, quam in alio: dantur
m heic fodinae, ceu tales in prae-
denti paragrapho indicaui, in qui-
ſ ſuccreſcentia minerae ferreae ad ocu-
patet; dantur & aliae, quae denuo
dentiſſime deſtructas exhibent mine-
, vti quidem illa fodina *die Horloff ge-
nnt, allwo die Eiſen-Steine ſehr verwit-
t ſeyn* &c. Et quia ſic integra regio per-
e, vt & illa verſus Grumbergam im-
egnata eſt virtutibus eiusmodi mar-
ibus ita, vt e. g. mons ruber lit. q
alii tractus *innen und am Tage klare
ſen-Steine zeigen*, qui lapides vocantur
ſe-Steine. Nec inde miramur tantum
am egregium optimae terrae ſigillatae
ouentum, in cuius originem ſpecialiorē
nen non aeque vlterius in praeſenti in-
rere libet, ac licet. Et quoniam terra
llata pro auri ſemine habetur, vt ver-
vtar B. Winckelmanni ſ. IX. allega-
*ein Saame des edelſten Metalls, und An-
gs des Goldes*; ideo non poſſum non re-
ſere, quae obſeruaui in lapidibus fer-
, qui e fodina eruuntur ſupra dicta,
die

die Märtgis-See num. 45. Nimirum exl
bent iſti ſubinde in ſuperficiebus exteri
ribus (illis praeſertim, quae rimas ſup
dictas & meatus effluuiorum reſpiciu
id quod indubie probant elegantiſſi
ductus coloribus varie permixti) egreg
colores aureos, argenteos, nonnunqua
coeruleos atque alios, elegantiſſime p
mixtos partim, partim vt in iride vide
eſt, ſe inuicem mire excipientes. Vt aute
plenius de iis, quae allegato paragrapl
adnexa ſunt, conſtet, vt & de effluu
ipſis, audiamus vlterius metallicorum o
ſeruationes, qui dicunt: *dieſer Grundſte*
cuius profunditatem in praeced. pai
grapho dedimus, *ſtehet in denen Grun*
Waſſern, iſt beflogen mit denen allerſchö
ſten, erdencklichen durchmiſchten Fa
ben, welche an Glantz und Scheine w
die Folien ſehen, wormit die Edelgeſtei
unterleget werden, und welche Farb
durch Kunſt unmöglich ſo ſchöne könn
vorgeſtellt werden, ja es iſt als wann Go
und Silber unter denen ſchönſten Farb
hervor ſchienen, jedoch mit einem groſſe
Unterſchiede, und weit anderſt, als w
ſonſt an denen Schwefel- und Kupfer-Ert
te

bräuchlich und gefunden werden. So
auch weder an dieſen Eiſen-Steinen;
h an dem davon kommenden Eiſen
ht das geringſte Schwefel-kieſigte oder
pfer-hältige, weder im röſten, ſchmel-
n noch in andere Wege zu ſpüren &c.
uae ſane & adhuc aliae circa iſtos lapi-
: inſtitutae obſeruationes, ſi quando
nitius inuicem conferuntur, non ob-
re monſtrant, quod eiusmodi colores
il aliud ſint, quam 🜍 ♂tis, quo aquae,
dictum impedimentum heic illicue
ius, in inferioribus partibus magis
ndant prae aliis, & ſuo vividiſſimo,
orum volatu, (*welcher auch ſich in*
nen klüfftigen Eiſen-Steinen feſt ge-
t, und gradiret,) ſic accretos & fi-
flores ♂tis conſtituunt, qui & flo-
☉lis vocari poſſunt. Nam id alibi
nſtrant chymici, *daſz dergleichen*
lug der ſo ſchönen Farben nichts an-
ſt ſeye, als ein flüchtig ☉; praeſer-
vero ob ita communem veluti ne-
n ♂ & ☉lis, vt nulla metalla magis
cem conſiſtere dicant, quam iſta duo,
etiam dubitum artificibus figant,
🜍 ♂tis praeparatum pro 🜍re ☉lis

 ven-

venditent. Praeterea noto notius e
quod nonnunquam intra ipſam ferrea
mineram verum ☉ inueniatur, & ♂ ip
non raro ☉larem habeat rationem,
ita vtrumque quaſi conſimilem radice
agnoſcat. Et quia eiusmodi flores n
vbiuis aeque adparent, vtvt aquae in
dinarum ferrearum fundis alibi inueni
tur; certiſſimum indicium eſt, quod effl
uia heic locorum, quae haud procu
monte ac fontibus terrae ſigillatae, pra
cipue ſic dictis num.55, abſunt, peculiare
habeant rationem, de qua fortaſſis
lia diſſerendi occurret occaſio. Qu
nunc de effluuiis iſtis, vt & de ipſa Terr
ſigillatae in hiſce oris inuentae, abunda
tia abunde conſtat; neceſſe denique e
aquas etiam eiusdem naturae nempe ♂
vtvt non vbiuis terra ſigillata ♂tem eſſe
tialem referat, ſicque variis virtutib
martis atque aliis imprægnatas eſſe,
quod experientiſſimi ſemper Medici o
ſeruarunt, ceu quidem ex laudati GEI
FVSII tractatione inferius conſt
bit. Vbi inſuper ea de aquis referre
bet, quae auctor anonymus refert in ſ
tractatu ſupra allegato, quem Panacea

Laub

ubacenſem vocare amat, & ego in
ſto mecum habeo, quando cap. III^tio
it: *zuvor iſt bewieſen, daſz dieſe Lau-
ſche Siegel-Erde eben die Kräffte und
rckungen habe, welche ehemahlen von
vornehmſten berühmteſten Medicis, in-
derheit von D. Schrödero bey der Türcki-
n Siegel-Erde ſind in acht genommen
rden, dahero ſie denn trucknet und zu-
men ziehet, ſie widerſtehet dem Gifft
Fäulung, zertheilet das geronnene Ge-
t, treibet die böſen Feuchtigkeiten aus
ch den Schweiſz, ſtärcket das Haupt,
tz und alle Glieder, machet ſchön und
Geblüt, dahero die Leute in der Stadt
bach, als welche des Waſſers, ſo über
e Erde flieſſet, ſich jederzeit bedienen,
emein bey vollkommenen Kräfften zu
em Alter kommen. So ſiehet man auch
ig oder gar keine von der Stadt Lau-
Unterſaſſen, welche mit dem Stein
fftet wären, weil dieſe Medicinaliſche
e, mit welcher faſt alle Waſſer impra-
et ſeyn, den Stein nicht anwachſen
t, welcher Krafft und Tugend halber
nach dieſe Laubachiſche Siegel-Erde
n vor vielen Jahren in hoher Würde
gehal-*

gehalten und in groſſer Menge an fern u.
entlegen Oerter iſt verführet, auch alle.
halben in Apothecken verkauffet we
den &c. Et ob eandem cauſam aqua
quia eiusmodi praecipue martialibus
terrae ſigillatae virtutibus&quibusuis al
impraegnatae ſunt, & putui & cibo de
natae, vrbem verſus deriuantur ceu ſup
dictum eſt; ſed de his vt & loco, in q
minera noſtra inuenta eſt, dixiſſe ha
ſufficiant.

CAPVT III.

SISTENS

SPECIALISSIMAS NONNVLL
OBSERVATIONES CIRCA IPSVM
INDICATVM LIGNVM
INSTITVTAS,
EX QVIBVS EIVSDEM MET
MORPHOSIS IN FERRI MINERAM
CERTO ADSERITVR.

V*Bi poſt* ordinis rationem §. I. | *in trunco* fe praeſentiam c

lor exterior *prodit* §. II. & interior §. III. Politura, *quam massa admittit* §. IV. *vbi praeter* odorem & colorem, ocre gelb *dictū*, *de* noua materiae *speculorū causticorū specie dicitur* §. V. Stridor & *resistentia in mortario* §. VI. ſpecifica *minerae* grauitas §. VII, *eaque in* partibus comminutis *tentata* ſ. VIII.
us grauitatis qualitas *examinanda suscipitur varie* §. IX. *Vbi de* Magnetis virtute, & ur heic locum on *habeat*, §. X. *tiam in* elutriatis & aduſtis particulis, *differitur* §. XI.

Minera oleo vitrioli *tentata* ſ. XII. & aqua forti ſ. XIII.

Ad regulum *inueniendum fit progreſſus*, *vbi ſaltim* partes regulinae *prodierunt* §. XIV. *quae* acum magneticam *trahebant* ſ. XV. & *alia cum ſpiritu vitrioli inſtituta* ſingularia phaenomena *monſtrabant* §. XVI. *eaque* vniuerſae temperiei *ſubterranea atque aliis rebus adplicata ſunt.* ſ. XVII. *Praeſertim* montibus igniuomis

§.XVIII. & tempeſtatibus ſublunaribus §. XIX. *Quoad regulum ipſum* metallariorum conſenſus §. XX.

De ligneae conſtitutionis *in arboribus* ſignaturis *in genere* §.XXI. *vbi in ſpecie ſermo eſt de* radicibus §. XXII. *de* caudice, & *eius* circellis *nucleum ambientibus* §. XXIII. *Vbi de iſtorum* in conſeruandis arboribus *officio* §. XXIV.

De ſignis *praeſentis arboris* ſpecialibus, *quod* fagus
olim *fuerit*
XXV. *Vbi de* n
dis *iſtorumq*
fibris *nucleũ a*
bientibus §.XX
de cortice *lig*
ferrificati.

XXVII. *De que*
iusdem ramo *q*
dam excauato
XXVIII.

Vbi nonnulla de fa
no ligno *ex a*
ſcriptoribus
XXIX. *Idem*
aliis *lignorũ f*
rificatorum
locorum inuen
rum ſpeciebu
XXX. *itemq*
metallicorũ co
ſenſu *quoad*
ctenus recenſit
arboris ſpecien
XXXI.

ſ. I.

Ordinis ratio cum ſubſequẽtium indicatione.

POſteaquam hactenus generales & generaliſſimas obſertiones capite Imo, quas vocare libet, & mox in ſubſequenti ecіales intuiti ſumus; neceſſe eſt, vt ecialiſſimas circa mineram capitis Imi XXVII. illam varie inſtitutas, communemus. Vbi tamen ſub initio beneuom lectorem monere decet, quod omnia capite IIdo de aqua §. XXXIV. ſeqq. de ra ſ. XIV. & eius temperie ſubterra- XVIII. pluribus commonſtrata, huc nnino, tanquam ſpecialia, partem maam referenda ſint: niſi quod vlterio- circa terram & aquam, ob chymici adatus atque temporis, huic negotio pendendi, defectum, indicata citato lo- experimenta ſumere huicque tractani adnectere, haud potui. Sunt tamen aec ita comparata, vt vel ex vnico experimento, quo ex communi, heic orum ouii terra ac limo facillime ferin coquitur, eadem facillitate colligi

vel etiam alia commodiori occaſio-
ne exhiberi queant. Interea aliis haec
lia, quibus plus otii, quam mihi, in offi
publico conſtituto, ſuppedunt, remi
& in praeſentiarum omnino ſufficere
to illud primum demonſtraſſe, quod
fronte tractationis promiſi; nimirum ſ
ſtantiam iſtam, qua de iam ſermo eſt,
uera olim *extitiſſe lignum*, huicque *ve*
ferri particulas ineſſe, manente ligno,
conſentientibus Actorum Lipſienſium
Anglicorum Dnn. Collectoribus.

II.

De ferri praeſentia teſtatur color.

Antequam vero il
prius commonſtrem,
cet hoc poſterius ac
mere, & ita via praepoſtera incedere
magis neceſſaria, vel ideo, vt totam ſall
rem, provt inuenta & examinata eſt, c
ſideremus. Nimirum, quae prima e
minandi occaſio fuit, iam capite IIdo
dicaui & cum illa varias circa maſſam h
tam proprias, quam aliorum experien
ſimorum virorum meditationes: n
igitur quaenam vlterioris examinis
fuerint, recenſendum eſt. Vbi ante om

:colore ſubnigro, minerae huic inexi-
nte, ſermo eſſe debet, qui vere ferrugi-
ıs eſt, & natali huius loci minerae fer-
e ita accedit, vt ne ouo ouum ſimilius
eatur. Nam frequentiſſima heic mar-
minera eſt per cap. II. §.XII, & quidem
a terram, quam metallici vocant *die*
mm-Erde, quae ad petroſum vsque
tum vbicunque occurrit, ac pergit,
auf die unten liegenden Felſen; nun-
m vero minera iſta in ipſis petroſis lo-
eſt, *in dem Geſteine*, quae ita proprie
antur a metallicolis, quia etiam terra
s *die Tamm-Erde* ab ipſis *das Gebirge*
atur: in quibus alibi occurrit *Quertz*,
the &c. Praeterea inueniuntur lapi-
iſti *Eiſen-Steine Flotz-Nieren und Ne-*
-weiſe, *theils vereintzelt am Tage*,
ils vortſtreichend in der Teiffe, *alſo daſz*
am Tage, *Leſe-Steine*, *die andern aber*
uben-Steine genennet werden; & qui-
n ita, vt minerae ferreae, ceu ibidem
tum eſt, creſcant *zwiſchen und mitten*
eſagten mancherley Leimen- Lett- und
gel-Erden, *dergeſtalt*, *daſz weder im han-*
dē, *noch anderſt Geſteine iſt*. Porro nota-
ebet, *daſz in den ienigen Gruben*, *worin-*
Q 3 *nen*

nen Waſſer befindlich, dieſe Eiſen Stein am reicheſten, mächtigſten und edelſte ſeyn; imo aquae iſtae (*nebſ einem weiſen gelben, rothen oder braunen Ort Lett- un Siegel-Erden*) metallicolis certa ac praec pua laboris haud fruſtranei indicia prae bent. Provt vero omnia iſthaec cum ipſ terra & loco conueniunt, in quo praeſen maſſa inuenta eſt: ita & huic nonnull in partibus tam firmiter adhaeret miner vt difficulter & vix abſque ligni ipſius fra ctura diſſoluatur. Poteſt tamen minera iſt & lignum, quam facillime inuicem diſtin gui, &, vbi ſoli cortici adhaeret, cum iſthac eadem facilitate a ligno diſſolui vtvt color vtriusque ſubſtantiae vnu idemque ſit.

III.

Non ſolum externus ſed & internus quam maxime color eſt.

Eſt etiam color iſte fer rugineus non in ſola ex terna ligni ſuperficie, ſe ad interiores quoque, & intimas partes pertingit; quae, quo cen tius ligni nucleum monſtrant, eo mag iſtae colore reſplendent, & vbi obliquiu franguntur, magis nigricant. Vt ideo iux

ſuperius indicata, certo certius ſit,ſub-
ranearum exhalationum operationes,
ı & ferreas mineras heic locorum, *die*
ſen-Steine in ihrem Wachthum in man-
rley Letten, erſtlich gelblicht und
fflicht, welche Strieffen nach und nach
ickel, fetter u. härtlichter werden &c.
accretione diuerſos colores referre di-
ſolidiores partes & qualescunque ſiue
rtiales ſiue alias ſecum ferentes virtu-
inferne ſurgentes, multo copioſius
ipere, ſicque dein' felicius retinere.
m reliquae partes minus ſolidae. Ad-
t enim eiusmodi fruſta, quae in illis
tibus cortici proxime lignorum ad-
rentibus & ſic mollioribus, flauam &
oſam materiam (*als ein Mulm*) com-
nſtrant; imo intra circellos, quos
ıos vocant eadem nonnunquam obſer-
ur, de quibus & aliis rebus infra ſpe-
lius dicendum erit.

IV.

Politura, quam admittit maſſa & odor.

Adhaerent equidem
ta praecedentia non
o trunco huic mine-
ferreae,quæ,vti iam dixi,facile admo-
m, & inſuper in eo quam facillime di-

ſtinguuntur, vt ad leues interdum malli
pulſus, perinde vt lapides alibi frangan-
tur in partes minimas, remanente vel in-
tegra trunci ſubſtantia, vel, quod ſaepius
fit, iuxta longitudinem diſſiliente. Quo-
ties vero accidit, vt fruſta integra obli-
quius ſecundum ſpiſſitudinem frangan-
tur, tunc miram exhibent faciem &, ad-
hibita lima ſtatim, vt naturale ferrum, re-
ſplendent. Hinc etiam polituram admit-
tant elegantiſſimam, praeſertim verſus
interiores partes & illas, quae radicem
conſtituiſſe dicuntur; perinde vt ferrum,
niſi quod illae, ob praeſentem adhuc he-
terogeneam materiam, ſplendorem paul-
ſper temperent. Habeo autem mecum
nonnulla fruſta, quae adeo dura ſunt
harte und ſpröte, vt tandem confracta
nonniſi feſtucas acutiſſimas, ad vitrorum
confractorum modum, reddant. Id quod
ſane in huius loci ferrea minera non acci-
dit, quae facile in partes minimas eſt diſ-
ſolubilis §. II. *gruſicht*, *ſo daſz ſie wie eine
gekochte Lunge zerbrochen werden kann*,
quam etiam minerae noſtrae adhaerentem
ſubinde inueni. Interea color iſte ſub-
niger tam elegans adparet, vt adhibita
poli-

litura ſplendorem eodem modo edat,
o ſpeculum fere ex ferro, ſiue ex alia
teria paratum, obiectorum antepo-
rum ſpecies referat, radiosque ſolares,
os alibi nimia nigredo deglutire quaſi,
ex opticis regulis conſtat, vel inaequa-
r ſaltim reflectere ſolet, copioſe re-
ſtat. Nec iſtos multum impediunt cir-
li, quos ceu pluribus infra indicandum,
ios vulgo vocant, & politura, iuxta
ſitudinem maſſae inſtituta, apprime
adit. An vero eiusmodi fruſta, ſecun-
n longitudinem diffracta, parili ratione
endorem edant, vlterius tentaui; at-
men non adeo felici ſucceſſu? Nam me-
m habebam fruſtum aliquod maius,
am quidem fig. VI, refert, cui itidem
ltum ex natali adhaerebat minera in
atque illud ſpecillo, quo alias lapidarii
riſſimos lapides cedere ſolent, pro fu-
a politura tractare coepi, aſt fruſtra;
a ita ne minimum exinde grumulum
trumento, vel obliquius adplicato, ſe-
are valui; ſed potius ex illaeſa maſſa
llientes ſcintillulas obſeruaui, itemque
rtis mineram ex nuda mallei contuſ-
ne circumcirca modo dicto deciden-
Q 5 tem,

tem, ſpecillumque, vtvt ex optimo cha-
lybe paratum, penitus deprauatum re-
ſumſi. Hinc, reparato ſpecillo, corpus iſtud
duriſſimum ſecundum longitudinem,
quam vbiuis dicti circellorum ductus a-
pertiſſime monſtrant, ex vna illius extre-
mitate B B findere tentaui; vbi ſtatim
vel ad leuem mallei percuſſionem diſſilie-
bat & nouam ſimul pandebat faciem:
puta annuli dicti ex vna parte prorſus de-
nudabant nucleum B B & C C, integra
manente, *als eine hole Röhre*, parte reliqua
fig. VII. Poſſunt etiam circa nucleum
circelli bene diſſolui cum ſubtiliſſimis &
variis ſpiculis ad digiti plus minusve lon-
gitudinem, quae nudis & ſic melius ar-
matis oculis, dictum colorem plane ex-
hibent. Et quia ob adhaerentem mine-
ram in C C. fiſſura non penitus ad alteram
vsque extremitatem pergebat, mox cir-
cumcirca in fractura ipſa adparebant ſpi-
culae minimae, *kleine länglichte Zäſer-
gen, nicht anderſt, als an einem dürren
zerbrochenen Holtze zu ſehen, da allerwe-
gen kleine Spitzen hervor ragen*, quae in
figura equidem non ita diſtincte expreſ-
ſae ſunt.

V. Vt-

V.

Vbi praeter odorem & colorem noua materiae ſpeculorum cauſticorum ſpecies notatur.

Vtvt autem in prae-
:i fruſto finem ſic pro-
ïitum obtinere quoad
ituram haud potui:ni-
ominus in eo fui, vt
m experirer in alio,
od latitudinis $2\frac{1}{2}$. fere digitorum erat,
eu in fig. VI. videre eſt, nucleum cum
cellis paſſim obuiis & parum peregri-
minerae adhaerentis habebat, ſicque
ciorem promittebat polituram. Et
a nuper Illuſtriſſimus Comes Dn.
IDERICVS ERNESTVS itidem ta-
ruſtum, praeſertim ad ſpiſſitudinem
amque politum, gratioſiſſime exhi-
at, (quod tamen haud multum floreni
usdam excedebat magnitudinem &
iper per medium ob nimiam dubio
ocul gracilitatem diffractum erat); nec
a ex eiusdem gratioſiſſima relatione
ni conſtabat, quod tale expolitum mi-
ae fruſtum dignum reputatum ſit ſi-
l cum alio rudiori, intra technophy-
um Caeſareum, quod Viennae cele-
tur, conſeruari: ideo in id intentius
ubui, vt eandem polituram tentarem.

Qua-

Quare truncum in lapide primum co
terere, & in tympano, quo alias vitra p
rare ſolemus, tornare cœpi, & tandem p
multas difficultates in iſto figuram conc
uam comparaui. Vbi tamen praeter d
ritiem, in omni vitro maiorem, mirat
ſum inter illam vehementiorem ad lap
dem arenoſum frictionem, odorem, *ein*
ſtarc-kertzigten Geruch, & colorem, q
ochra, ocre, *Acker-oder Berg-gelb* voc
tur, & quod praecipuum eſt, ſingulare
radios ſolares excipiendi virtutem eo
demque ad vſtionis punctum reflecten
pro tam exiguo inſtrumento ſat notabil
Vt exinde ideo nouum ſpeculorum ca
ſticorum genus illis adnumerandum v
niat, quae in citata diſputatione deſcrip
& hoc quidem tanto magis mirabil
quo certius ex his dictis & dicendis adhu
aliis elucet, quod maſſa haec lignea t
circellis conſpicua & petrificata & ferr
ficata ſit. Vt autem debita cum nouo ho
ce ſpeculo cauſtica experimenta caperen
pro maiori commoditate ipſi aliquod p
damentum adplicare volui; ſed quo
doleo, tanta infelicitate, vt mox in plur
partes ipſum confringerem ſpeculum, n

vide

derem, vnde tuto componerem. Habeo
men adhuc aliud fruſtum, vtvt non adeo
lſſum, quod priorem reddet ſpem, & ad
fortaſſis, quae ſuſpicor, experimenta
m pandet.

VI.

His atque aliis, quae vix verbis ac figuris expri-, quam oculis percipi ſſunt, praecognitis, ipſam maſſam exa-nare, & quidem mortarii ſubſidio s annulorum e nucleo reſilientes par-ulas, itemque alias in notabili copia ad uros vſus conterere ac comminuere lui. Vbi particulae, quà minores, ſem-r inter comminuendum cum notabili idore & reſiſtentia ad longitudinem ngebantur, perinde vt antea in maio-us partibus obſeruaui, & qua minimae, nilominus ſpicularum oblongiorum rmas oculis exhibebant armatis. Et anquam phaenomenon iſtud ſub ini- parum vtilitatis promittere videbatur; ia tamen non eiusmodi ſtridorem, mul- minus talem particularum minima-m fracturam in aliis ferri mineris, & ne idem in illa e. g. e territorio Naſſouienſi de-

Stridor & reſiſtentia in mortario.

deſumpta, ſatis alias ferri diuite, dep
hendi: ideo nouum mihi ſaltem ar
mentum dedit, vt certior de ſingu
prae illa minera martis abundantia fac
vlteriores, ad reliquas probas ſuſcipienc
progreſſus facerem.

VII.

Specifica grauitas.

Nimirum iſthaec m
ſae comminutio anſ
dedit inſtituendi porro examen iſtius
inueniendi grauitatem, quam haec p
illa dicti ferri minera habeat. Sicuti
ro olim, vtvt in partibus vtriusque maſ
admodum exiguis, expertus ſum, quod
aequilibrium redacta grauitas, quoad
triusque materiae quantitatem longe
uerſa extiterit: ita iam maiores port
nes adſumſi, puta librae cuiusdam dim
dium praeciſe ex vtraque minera, moxq
maiorem, vti ſperabam, acquiſiui certit
dinem. Hic enim ſtatim vel nudis ocu
minor cognoſcebatur ferrificatae maſſ
ſubſtantia, quam quae in altera, quantur
uis eiusdem quantitatis minerae ferre
adparebat, ſicque certo certius diuerſa
diuerſae conſtitutionis qualitatem edoc
bat. Qua de porro, vt certior eſſen

vaſcu

ſculum quoddam vitreum adhibui, ad
rtam menſuram aquae plenum, inque
c iminiſi prius mineram ferream, mox-
e illam ferrificatam alteram; vtram-
e tandem tanta reſumſi differentia, vt
hanc aqua profundius, quam ad illam,
mpe integrum fere digitum conſide-
. Ne autem quis in aqua, corpora ſic
ile madidante, iſtius fortaſſis phaeno-
eni cauſſam haerere putet; id ipſum
n ſolum tentaui ſaepius, ſed & aquae
o arenam, qua in comparandis horo-
iis vtimur, adhibui & eandem vbiuis in-
ni differentiam. Et vt iſtam quoque de-
rem, prorſus contrariam viam ingreſ-
ſum: nempe ferrificatae minerae por-
nem in dicto vitro exiſtentiam arena
pleui, ac terminum probe notaui; exin-
modo minera extracta, oppleui alte-
n; atque iſtam toties extractam dimi-
, donec arena vel etiam aqua ſuperfu-
llum praeciſe in vitro terminum, antea
tatum attingeret. Vbi denique diffe-
ntiam qua ferrea minera ad aequilibri-
minor erat facta, deprehendi IV ℥.
æ ſane differentia in his portionibus ſat
abilis eſt, nihilque certius prodit, quã

in

in noſtra, prae illa ſat notoria minera ſi
gularem & ditiſſimam ferri, ſic grauit
tis, inexiſtentiam, ceu hanc quidem
tea ſuſpicatus eram, & mox infra co
monſtraturus ſum.

VIII.

Eaque in maſſae partibus comminutis tentata.

Et quanquam haec
lia primitus nonniſi p
babilitatem aliquam, i
ta ea, quae Acta Lipſien
l. c. habent, parere videantur: ſunt tam
quae ita maioris roboris argument
ſuppeditant; nec ideo obliuioni trad
da, ſed potius penitius rimanda ſunt. N
heic omnino valet, in minimis haer
ſemper maxima, nec minus in chymici
liisque rebus homines peccare, qui ſolu
modo maiora & difficillima curant,
contra quae leuiora videntur, prorſus n
gligunt: quia vero haec, teſtante Veru
mio, ad illa viam ſternunt, mirum n
eſt, ſi vix vlli milleſimo adire Corinthu
liceat. Nimirum denuo aequales
triusque maſſae, in mortario antea co
tritae, portiones in aquam immerſi,
ita per diluitionem in diuerſis vitris vt

q

:e a terreis partibus liberaretur; vbi
in ſine iucunditate maſſae noſtrae par-
ulas celerius, quam minerae ferreae,
ndum petentes conſpexi, vtvt heic
nper maior odor terreus nares com-
oueret, quam ibidem: mox vero deſ-
ſus poſt abluitionem crebriorem, &
or fere aequalis deprehenſus fuit. Nec
nen negari poteſt, quod demum *poſt*
eriorem minerae ferreae abluitio-
n, ceu iam alibi indicatum eſt, celerius
trâ hac deſcenderint; vbi ſcilicet ſatis
urgatae fuerunt a ſuis copioſius ad-
rentibus impuritatibus terreis, vtvt,
oluta diluitione, haec noſtra minera
illo extiterit maior. Et hoc quidem
dubio ob minus copioſas, maſſae in-
rentes, impuritates, itemque ob ratio-
in praecedenti paragrapho indica-
; vbi & in maiori quantitate neceſſa-
differentia debebat notabilior eſſe,
m quidem heic in portionibus longe
oribus. Illud vero phaenomenon,
d ferreaeminerae particulas, demum
crebriorem diluitionem in deſcenſu
riores exhibebat, quam ferrificatas,
de eſſe puto; quod iſtarum particu-
R lae

lae minores omnes ad ligni exſiccati m-
dum, *nach dürrem Holtz-Art*, in feſtuc
minimas diffractae fuerint, & minim
eandem adhuc ſemper oculis armatis e
hibuerint formam: vt iſtas ideo aquae f
cilius & diutius ſuſtinere valuerint, qua
quidem illas ferreae minerae particula
nunc citius a maſſa ſua terrea liberat
Latet itaque cauſſa ſaltim in diuerſa,
ita loquar, matrice ferreitatem contine
te, quae tanquam terrea & limoſa, n
poteſt non in ferrea minera facilius p
diluitionem amoueri, quam in noſtra m
nera, quae matricem ligneam, ſicque f
mius cohaerentem, cumque ſucco f
reo, particulas minimas ambiente ac p
netrante, prorſus confirmatam hab
Et hoc quidem non ſolum ex eo pat
quod partes maſſae iſtius ferrificat
poſt crebriores in mortario contuſſion
ſpicularum rationem cum ſupra dic
colore ferrugineo ſeruent, ſed &, n
tabiliter maius, poſt iteratam vtri
que minerae diluitionem, in vitro ſp
tium, perinde vt antea §. VII. dictu
eſt, retineant. Imo idipſum poſtea n
ſimplici vice cum & ſine aqua in no
nul

llis notabilioribus miratus ſum fruſtu-
in puluiſculum minimum contritis,
inueni talismodi longiores ſemper
ulas poſt microſcopii vſum. Qui vero
vt particulae illae cap. II. §. XV. ferreae
no excoctae, & dein' per melioris
ae microſcopium viſae, itidem eius-
di ſpicularum formam retinuerint,
mitto, aliisque diiudicandum relin-
; ſufficiat tantum heic & in praece-
ibus indicaſſe, quantum licuit, graui-
n ſpecificam ex interiori minerae
ie conſtitutione quam maxime com-
ſtratam.

IX.

Huius in minera grauitatis examinanda eſt qualitas.

onſiderata igitur mi-
e iſtius grauitate ſpe-
, mox pergendum
ad eius examinan-
qualitatem ipſam: non enim illa
ufficit, ſed etiam qualis heic ſit, re-
debet. Debet autem qualitas eo-
ſe modo habere, quo antea dicta
itas minerae. Et quia heic maxi-
partem ferrum ſubeſſe coniectura-
ideo & varias probas reſumſi. Et

 qui-

quidem, vbicunque alias ferrum exiſt
illud acum magneticam conuenienter a
plicatam, mouere dicitur: nec non fe
particulae, ſpiritu vitrioli debite admixt
calorem & ebullitionem edunt, ſal conſ
tuunt, vitriolum, quod in aëre ſubſiſte
viride adparet. Inſuper aqua fortis, fer
adfuſa, permagnam cum calore intent
ri efferueſcentiam efficit. Et ipſum f
rum in igne liquatum emittit ſcintill
hoc etiam optimae notae, vel acido a
mixtum, vel aëri humidiori, vel eti
aquae expoſitum ob ſupra in §. XVI. ca
tis II^{di} datam rationem, facillime adm
tit rubiginem ſ. crocum, vel tandem an
monio mixtum & colliquatum praeci
tat regulinas partes. Has atque eiusm
di alias, ab artificibus praeſcriptas, hal
mus rationes, quibus ferreas mineras,
ipſum ferrum examinamus, & maxi
ob iſtius diuerſiſſimam conſtitutionem
bonitatem, qua de ſupra dixi & forta
plura dicenda haberem, niſi praeſens i
pediret tractatio. Sufficiat tantum
praeſenti maſſa haſce qualitatis cogn
ſcendae vias tentaſſe, licet ne iſtae quid
nominatae omnes in recenſendo ordi

1

ce etiam in quantum vel quantitati, vel
am inueniendae bonitati, quam exin-
paratum ferrum prae altero agnoſcit,
odeſſe queant, obſeruatae ſint: tale e-
n ſuſcipere negotium & operoſum &
ioſum ſatis eſſet. Interea, quod ſpe-
n, prudens rerum naturalium aeſti-
itor ex recenſitis cognoſcet, qualis &
anta inſit praeſenti maſſae bonitas, nec
quo feret animo, vbi non ſemper alio-
n vias & ordinem, nec etiam loquen-
formulas obſeruaui, vel obſeruare vo-
quia rem, provt tentaui, ſucceſſiue
ſcripſi.

X.

Cur magnetis vis heic locum non habeat?

Provt vero magnetis
ba vulgaris admodum
& nota: ita hanc ſta-
ſub initio ad manus
ſi. Et ſic maſſam hancce eiusdem-
grumulos, praeſertim illos, qui fer-
m ſuccum egregie prae aliis monſtra-
t, & nonniſi merum fere ferrum re-
bant, magnete optimae notae ten-
varie; ſed, vt omnia ingenue fatear,
ceſſu fruſtraneo: quia ne minima et-
in particulis minimis in mortario

§. IV. contritis, ſentiretur magnetis v
Et id ipſum quoque eſt, cur multi eo a
acti, ſibi aliisq; perſuadere voluerunt, n
lam heic martis praeſentiam ſentiri,
quia ipſam ligni formam negare potu
runt minime, ſaltim de metamorph
ipſa ſubdubitare viſi ſunt. Sic enim
ter illos nuper demum magni nomi
vir ad me ſcripſit: „ Circa lignum in n
„ neram ferri mutatum, amicus quida
„ adhibito magnete experimentum in
„ tuere voluit, quod tamen non proceſ
At vero ego tale quid nunquam mira
ſum in minera nondum a natali ſuo ♁
purgata, qualem noſtram omnino voca
oportet. Et ſicuti experimentum h
vix in vlla minera ferrea, etiam ferri di
ſima, quam ſupra §. VII. laudaui, pro
dit; ita & in noſtra talis euentus mi
non erit, nec in eiusmodi mineris exa
nandis, vbi ſulphur obtinet, acus magn
tica aptiorem habebit locum, quam in
gnis probandis & hominibus.

XI.

Etiam in elutriatis & adustis particulis.

Ne autem quis putet
ſolum in rudiori mine
non procedere, mox v

e elutriatas particulas, vulgo *zu Schlich*
zogen, & denuo exſiccatas magneti ad-
bui, ſed, quod certum eſt, ne minimam
arum miculam emotam cognoui. Quia
ro ad liberandum 🜍ur docimaſtae v-
onem, *das Röſten*, alias ſuadent, eandem
rro ſuſcepi, nec id omiſi curae, quod
usmodi operationes alibi requirunt. Ve-
m poſt notabilem 🜍ris ſeceſſum, quem
praegraui odore iudicare ſolemus, nec
inus cautam aduſtionis continuatio-
m, nihil minus, quam magnetis virtu-
m, vel etiam acus magneticae alteratio-
m deprehendi. Ecquis igitur non vi-
r, id denuo eſſe vel ex 🜍re nondum
nitus eiecto, vel ex ratione vim magne-
am impediente alia, quam ſupra §.
VI. capitis II^{di} indicaui. Accedit, mi-
ram per vſtionem & ſic multo minus
r aquam, matricem ſuam, quae alias
rra eſt, nec heic ligneam maſſam & for-
am §. VII. microſcopio examinatam,
nitus exuiſſe; quare & magneti longe
am recludendam eſſe viam, quam infra
mmonſtraturus ſum, putaui.

XII.

m oleo vi-

Et quamuis magnetis vis

 nul-

trioli inſtituta probatio.

nullum heic locum inu niat, nec etiã ob ration ſat claras poſſit: non illa tamen ideo po tio adducta deſerenda eſt, quod ſcilic veriſſime minerae huic inſit mars, ſed p tius vlterioribus adſtruenda eſt rationibu Ad alteram nempe probationis modu cum oleo vitrioli melioris notae inſtit endum, progreſſus ſum. Vbi ſtatim ma ſae, pauliſper in dicto mortario comm nutae, adfuſum oleum, aqua, vti nece eſt, antea dilutum, edebat calorem, & m cum iſthoc ebullitionem notabilem, n non halitum valde odoriferum. Dico, ipſum in *nuda maſſa* eueniſſe, provt ſci cet e terra eruta, & *pauliſper* tantum co minuta erat: nam in particulis adm dum paruis non adeo ſenſibilis erat ebu litio, nec etiam tamdiu, quam antea du rans, ob cauſam facile cognoſcibile Idem quoque in elutriatis particulis, qu aeque erant comminutae, obſeruaui, M eiusdem ponderis mineram ferream, a tea §. VIII. adhibitam, eodem modo tr ctaui; ſed quod mecum adſtantes mira ſunt, notabilem hanc inter & noſtram no taui & caloris & ebullitionis differentiam

vty

-re minera illa optimae notae ac bonita-
-ſit. Vnde denuo noſtram mineram
-ge martis ditiorem, quam quidem no-
-n illam ferream ſuſpicabar, imo ditiſſi-
-un. Nec tamen id vice ſimplici, ſed
-erſimode in diuerſis fruſtis atque in
-rum praeſentia, qui alibi proceſſus
-micos penitius callebant, felici ſucceſ-
-epetii. Vt ideo nunc ex praeſenti ex-
-imento maſſam hanc nonſolum pedri-
-tam, ſed & cum Ill. LEIBNIZIO fer-
-atam vocare omnino liceat. Quem-
-nodum nunc aliunde conſtat, quod
-aturae martis in aqua poſt deferueſ-
-tiam guſtus organa mire commoue-
-ac mulceant: ita & aquae parum mi-
-i amoenitate ſolent, praedicto modo
-ſtatae, & nouum ferreitatis, minerae
-rae in exiſtentis, argumentum dare,
-quod tamen in praeſenti vrgere non
-r.

XIII.

-asdem porro particu- -am ferreae minerae, -m maſſae dictae cum aqua forti tenta- -bi vbiuis ſenſibilis efferueſcentia, ſed aeque magna & vbiuis cum illa qui-

Aqua forti tentata.

 dem

dem in praedicata olei vitrioli proba
ſtituta, aequalis adparebat: nec tam
iſthaec ideo prorſus negligenda fuit.
trum vero vtrumque hoc cauſſae in aq
forti lateat, & ab eius forſan imbecilli
te ſit? an e re alia eueniat? id aliis di
mendum relinquo. Interea addo, qu
vbi ſupra §.IX.illius probae cum aqua fo
ti inſtituendae mentio facta eſt, etia
ſermo ibidem fuerit de ferro tant
ipſo, quo in aqua fortis permagnam cu
calore intentiori efferueſcentiam effici
non vero in genere de ferri minera,
qua tamen heic ſolummodo proba, &
ra inſtituta eſt. Id ipſum quoque in m
iori quantitate tentaui; ſed nullibi ta
tum caloris gradum, quam quidem
praecedenti examine deprehendi: & q
idem ſemper in ferrea minera vidi, tam
certior factus ſum, quod vera cauſſa
lateat in noſtra minera. Quantum
etiam haec talia ſufficiant, pro certa he
♂tis praeſentia adſtruenda; quia iſtha
omnino ipſi peritiores, ceu dictum eſt,
rum chymicarum admittunt: non tam
in hiſce acquieſcere volui, ſed potius
reliqua examinum genera properaui.

XI

XIV.

Properaui nimirum ad ſum inueniendum re- llum, vel aliud quicquam ſaltim in an- ceſſum huic non abſimile; vnde tan- m certiſſime conſtet, quid de colore & is indiciis, minerae noſtrae inexiſtenti- s, ſtatuendum ſit? Nimirum cunctis s praemiſſis, quae alibi ad eiusmodi gotia, ſuadentibus ita rerum minerali- n experientiſſimis viris, praeſertim ex & ☽ ad futurum fluorem requiruntur, ıdem in crucibulo inueni, ſeparatis ſco- s, eiusmodi partes, quae ſcopo propoſi- reſpondebant, vt vt non ſatis perfectas; oniam nimia curioſitas me adigebat, ignem iuſto citius remouerem. Quia ro ſcoriae ſummitati crucibuli firmi- adhaerebant, & adhuc firmius infe- res partes, *gleichſam überall durchlö- rt*, crucibulum integrum deſtruere ortebat. Vbi ſtatim in fundo vel nudis ılis adparebant regulinae partes quae- e. Quod vero eiusmodi partes ſubinde perſae haerebant, id vel ex dicta cauſſa putaui, vel ex alia etiam, quam hac in ſagacioribus conſiderandam relinquo.

Partes regulinae inuentae.

XV.

XV.

Quae acum magneticam trahunt.

Mox hunc ipſum proce ſum iterare volui, licet maximam partem, quae d ſiderabantur, me inueniſſe, & quae reſtab bant in regulo ipſo inueniendo iam al hac in arte magis verſatis committenc eſſe putarem. Etenim particulae iſtae cum magneticam melioris notae adprim trahebant, id quod in rudiori minera, v etiam elutriata & aduſta antea ex cau ſis adductis, nullo modo efficere potu Et quamuis dici vix poſſit, quam effic in haſce partes extiterit ⊕ vitrioli vis; n hilominus ad vlterius illas indagand ſequentem adhibuimus methodum. Ma ſam in puluerem groſſum redactam poſtmodum torrefactam ſali tartari fi commiſcuimus, ignique contumaci ventoſo mediante nouo crucibulo imp ſuimus, quo poſtmodum liquefacta co fuſorio infuſa fuit. Inter transfunde dum pyramidem calefactam ſeuoque i litam malleo concuſſimus: quo facto r gulus martis in fundo inuentus eſt, m diante malleo a ſcoriis ſeparatus.

XV

XVI.

Et alia cum ſpiritu vitrioli inſtituta phaenomena.

Sicuti vero ex hactenus mmonſtratis abunde nſtat, quod minerae ſtrae ferri omnino ra- & natura inſit: ita nunc quidem or poſtularet, vt indubiis aeque obſerua- nibus eiusdem maſſae ſubſtantiam li- , tantam metamorphoſin paſſi, de- onſtrem. Verum enim vero neceſſe eſt, ante, quam id ipſum praeſtem, non- la ſingularia phaenomena circa par- iſtas regulinas §. XIV. obſeruata, refe- n. Nimirum in eo eram, vt ante publi- ionem hanc denuo maioris certitudi- cauſa nonnulla experimenta cum ☍ piritu vitrioli melioris notae inſtituta, aliorum praeſentia reſumerem. Vbi er quascunque iſtas operationes vitrum quod anguſtioris orificii & capacitatis guae caſu, neſcio quo, comprehendi icque praeter morem partes reguli- , quas conſeruatas habebam, indidi; ex poſt ſpiritus vitrioli, aqua pauliſper mmixti, momentanea ac vehementiſſi- ſentiebatur ebullitio. Hinc vitri ori- um digito comprimere coepi, ſed mi- ro ſuc-

ro ſucceſſu : tantae enim efficaciae er.
ebullitionis vis, vt digitum firmiter com
preſſum emoueret vehementius, & parti
culas etiam craſſiores lapideas nonnulla
crucibuli §. XIV. partibus firmiter adhae
rentes cum aqua exſpueret adeo, vt facie
& veſtimenta nonſolum, ſed & pariete
notabiliter inde diſtantes, conſperſi eran
Et procul dubio ipſum vitrum diſruptum
fuiſſet, niſi illud inconſuetam habuiſſe
craſſitiem. Praeterea totum conclaue
ſat amplum, oppleuit graueolendus odor
& quia digitum amplius orificio vitri ad
mouere vix audebam, inter ipſas aquas
e fundo praeſertim circa craſſiores cruci
bulo partes adhaerentes olim particulas
continue eſurgentes obſeruaui & fumo
quaſi: perinde vt ſupra Cap. II. §. XXXII
ad montem Dinae notaui, vbi ex vno lo
co & ad vnam arborem fere perpetuae
humorum, inſtar fumorum eſurgentium
columnae extabant. Idem quoque cum
eiusmodi adhuc anguſtioris & longioris
colli vitro tentaui, & quidem primo ad
hibita dicta ferrea minera, dein noſtra
maſſa, ſed rudiori; & ideo quoque nec tan-
tum vbiuis efferueſcentiae effectum nota-
ui,

, nec etiam aliud quicquam eorum, ae hactenus cum ſingulari admiratione uitus eram, adinueni. Vnde hoc ſaltim gnoui, quod multum ſitum ſit in cuuis adhibitae partis conueniente protione. Quare & de experimento reis ſumendo cogitare coepi, & quidem, vt vas vitreum adhiberetur maius, amen minoris contractiorisque colli & icii, itemque maior ſpiritus vitrioli & quarum partium quantitas, ita tamen vitreum vas adhuc notabile ſpatium eret a materia liberum. Ex partibus ulinis vix alias habui, quam illas §. . craſſioribus crucibuli fruſtis adhaeces, quae itidem permagnam edebant llitionem & odorem, vt idixi, maxim. Et quia vix digitum orificio am-s admouere audens, ſcire interea vel, quid ſibi tantus odor velit poſt ebulnem tantam, loco digiti admoui canm ceream; vbi mox flammam eſurtem cum fragore maximo, illo fero ni ex bombarda manuaria maiorem ſine ſtupore cognoui. Incendebat n flamma illa vaporem, totamque vaitrei partem explebat vacuam, &

cum

cum momentaneo impetu fulminan
per ipſius vitri orificium erumpebat,m
tasque e fundo ſimul in altum emouel
particulas illas e crucibulo craſſiores, ta
ta cum vehementia, vt extemplo canc
lae flammam diſcutiendo extingueret,
tegro tamen vitro manente. Huius m
orificio candelam, denuo accenſam,
moui: ſed inſuper nihil adnotaui, qu
flammulas fulgureas, ad vitri vsque fu
dum deſcendentes & inde quaſi, vt in fl
guratione ſolet, nunc iterum magis nu
minus pro virium ratione procul dub
& decremento eſurgentes.

XVII.

Eaque vniuerſae temperiei ſubterraneae & aliis adplicata rebus.

Id ipſum poſtea cu
limatura martis ſaep
cum vitri ruptura in m
le fruſta, vbi ſcilicet re
ſtendi vix expanſione m
nor fiebat, expertus ſum, itemque ferri
ſtomomatis ſquamis *Hammerſchlag*; qu
tamen nullibi flammam edebant, vtvt v
hementiſſimam ebullitionem cum not
bili nonnunquam ſquamarum emotio
coniunctam. Quibus ita conſideratis n

poſſu

lſſum non ea , quae ſuperius cap. II de
gularibus exhalationum operationibus,
as *Auswitterungen* vocant , adducta
it,in memoriam vocare & nunc in prae-
iti tam euidenti experimento colluſtra-
quae ibidē fortaſſis videbantur duriora.
icunque enim in terra latent eiusmodi
teriae ac minerarum ſpecies, quas ha-
nus recenſuimus & aliae,hiſce non ab-
iles; ibi, ob perpetuum inferne ſufflan-
ı quaſi abyſſi calorem, exhalationes
e debent reliquas ſuccedentes mine-
, alterare , adaugere, ſucceſſiue ſoli-
e,& ſic cunctos ibidem recenſitos effe-
,imo plures alios,quos ignoramus ad-
,efficere: praeſertim cum aliunde con-
quod ditiſſimae minerae in aquaſis lo-
xiſtant. Quo omni omnino iure etiam
ſtant illa , quae cap. II. §. XXI pro-
, vt & montes illi altiſſimi §. XXII,
nter alios, parum minores vel aeque
nos circumiacentes, ſoli perpetuo
ant , fontes ac ſcaturigines maxi-
um nonnunquam fluminum edunt
&c. Et ſicuti per eiusmodi exha-
nes mire augeri poſſunt minerae: ita
n vel per remiſſionem vel iſtarum po-

S tius

tius intentionem iterum poſſunt deſtru
perforari & comburi penitus, quemadmo
dum in illa operatione, quam ſupra §
XXVI. cap. II. *Auswitterung, Ausbränd*
vocauimus, videre eſt. Nam terrarum
ſtrata inter alia & iſtud praeſtant, vt calo
res ſubterraneos contineant § XIX; quo
ſi autem ſemel vel per acquiſitas vias eſu
gunt vehementius, vel alia augentur ra
tione, tunc non poteſt non iſtorum vis in
tenti admodum, perinde vt flamma, pe
ſiphones in apicem redacta apud aur
fabros, vel etiam radii ſolares ad foci pun
ctulum coacti, qui ignem non ſolum inte
dunt, incredibili ratione quaeuis obiect
antepoſita, vel duriſſima, ceu ſunt ligna
metalla & lapides, partim deſtruunt, pa
tim in aliam fere ſubſtantiae formam pe
mutant. Ecquid inde mirum, ſi tales l
pides & minerae deinceps in terrarum ſin
reperiantur excauatae, exeſae?

XVIII.

Praeſertim montibus igniuomis.

Accedit caloris vis, qu
eiusmodi tandem exhal
tiones dicto modo accen
di poſſunt, & intra flam̃abilia iſta, vbicun
qu

-e exiſtant copioſius, (ceu ſunt ſulphur,
-rum, ſal ammoniacum, imo ipſae fer-
-e minerae, bitumen foſſile &c.) quam
illime debent, vt horrendas interdum
mmas excitent, lapides candentes cap.
§. XXVII. atque alia exſpuant, & qui-
n ſecundum noſtrum ſupra §. XVI.
icatum experimentum. Quam in rem
egie mentem ſuam Celeb. BAYLE ita
erit: iuxta balnea Bathenſia in pro-
ncia Sommerſet in Anglia eruitur cre-
e albae quaedam ſpecies, cuius ſi fru-
im in aquam frigidam iniiciatur, ex-
cata ingenti ebullitione illam adeo ca-
facit, vt in ea ouum ad duritiem
qui poſſit. In ea terra procul dubio
n ſecus ac in calce continentur alca-
& acida, quae torpida iacent & ine-
a, quia ſunt terreis particulis ita im-
cita, vt nequeant in ſe mutuo agere,
quae, cum primum in aqua ſunt ſolu-
& agitata, ſtatim fermentationis mo-
n ſuſcipiunt, & in tota aqua feruo-
: inducunt. Ex hoc experimento de-
itur, ignes ſubterraneos non eſſe ne-
arios, vt e terra erumpant aquae ca-
e, cum ſint terrae diuerſi generis,

 „quae

„quae humeſcere, quin incaleſcant, v
„calx ab aquae effuſione incaleſcit. No
„abſimilis efferueſcentia excitatur in a
„qua, in quam iniiciuntur terrae halit
„bus acrioribus & particulis metallic
„turgidae, quas ideo adpellant recremen
„ta metallica, cuiusmodi eſt Cobaltum
Hinc & alibi laudatus vir pergit: „ cu
„itaque in terrae ſinu contineantur la
„pides aut terrea corpora calci ſimilia, ii
„que facile poſſit ſulphur aut bitume
„adiungi & permiſceri, quid vetat, fac
„poſt pluuias in illas miſturas ſtillicid
„eas incendi, ſi potiſſimum aëri pate
„via, qua neceſſarium affluat incenſion
„incitamentum? imo in locis vndiqu
„ita concluſis, vt nullum eſſe poſſit cu
„aëre commercium, ſi nitri aliquid a
„ſit, fiet incenſio, & effracto carce
„aperietur aëri aditus, cuius appulſu f
„uebitur in poſterum flamma ſine nit
&c. Etiam apprime conſentit Cele
HOFFMANNVS,* quando in terrae v
ceribus ſulphur cum bitumine foſſili, n
nc

* In Actis Erudit. Lipſ. ann. cIↃIↃCCIX.

in cum martialibus mineris commix-
m,& praeterea in magnos cumulos col-
ſtum eſſe dicit, ad quae mineralia ſi a-
a accedit, tunc acidum vitrioli, quod
ſulphure eſt, ſoluitur, & actione ſua in
ram bituminoſam & ſulphureas mar-
les mineras, efficit non modo calorem
enſiſſimum, ſed ſi & terra eſt poroſa &
ficiens aëris quantitas accedit, luculen-
flamma producitur. Et haec omnia,
eſertim illa, quae noſtrum §. XVI.
icauit experimentum, nunc cum
rae motibus, montibus igniuomis
. II. §. XXVII, qui hoc praeſertim an-
maximopere ſuum, vi cap. II. §. XIX.
XXIV, furorem monſtrare incipiunt,
m iſtorũ furore ipſo, tanto melius con-
iunt, quo certius eſt, eiusmodi mon-
vti Veſuuius atque Aetna, inter alia,
m multas alere materias martiales, eas-
nque certo tempore exſpuere. Prove
nirum, vt Acta Eruditorum teſtantur,
Veſuuio Bernard. CONNOR refert,
ideae naturae materiam, *ferreis* prae-
mis *particulis grauidam*, e barathro eius
tempore eiectam fuiſſe, & lauda-

 tus

tus BAYLIVS * ex GASSENDO dic
ante medium ſuperioris ſeculi e forna
bus Aetnae fluxiſſe torrentem *candent*
materiae metallicae, qui ad duo triaue m
lia paſſuũ ſic decurrit, vt latitudinem c
tinuerit paſſuum circiter 500, miſto fluc
ex ſulphure, ſale, plumbo, ferro & aliis 1
bus. Et ſicuti momentaneus in experime
to noſtro eſt ebullitionis & flammae i
petus: ita mirum non eſt, ſi ad eiusmodi
ca propemodum infelicia habitantes, al
que multis praeuiis indiciis, ſaepius fur
ſta quaeuis patiantur.

XIX.

In tempeſtatibus ſublunaribus.

Quia porro in adduc
noſtro experimento cu
ſolo vitriolo, aqua tinct
& particulis regulinis illis inſtituto, pra
ter flammam fulguream, cum frago
ſingulari coniunctam, itemque lapillos
tiſſime ad notabilem diſtantiam emoto
inſuper odorem graueolentem obſeru
ui: ideo & dubium nullum reſtare videtu
qu

* In Inſtit. Phyſ. T. 2. part. 1. 3. ſect. 1.

in ſublunares exinde tempeſtates mi-
m in modum alterari debeant cap. II. §.
XIV, imo in tantum non raro, vt etiam
xta eiusdem capitis §. XXIII. peſtiferae
adant atmoſphaerae, praeſertim inferio-
s, partes. Quid? quod ipſius fulguris effe-
us mirabiles inde cognoſci poſſe, ex me-
o dicimus; attamen hos ipſos in praeſen-
rum, ne longius a ſcopo aberraſſe vide-
nur, praeterire libet.

XX.

Quoad regulum ipſum metallariorum conſenſus.

Vt ideo ad regulum no-
um antea quaeſitum
uertamur, neceſſe eſt,
pre ſemel nobis recepto,
etallariorum conſenſum adferre; ne de
quae praecipua eſt, dubitare quis in-
piat. Quare ſic maſſam varie tentatam
conſideratam, etiam aliorum curae
mm ſi, & quidem talium virorum, qui,
i dixi, rerum metallicarum notitia,
ud vulgari, iſtarumque examinanda-
m adparatu inſtructi erant. Poſtea-
am igitur ſuſceperunt minerae exa-
en, mox iſtam tantae bonitatis inuene-
nt, vt etiam, ſubducto calculo, vnus

eius Cent. ſuppeditauerit lib. 50. A
iam alibi monui, quod diuerſimode in
praegnatae ſint trunci partes, ita, vt non
nullae mineram ferream, puriori ferr
non abſimilem, in quantitate maxima ad
haerentem monſtrent, *nicht anders, a*
wäre es angegoſſen oder angeſchmaltzen
dabey merckwürdig, daſz dieſer Angu
allzeit am Ende der Stücken nach Art de
ausrennenden Safftes, der aus dem Stam
dringet, angelauffen: niemahls ſiehet ma
diſz ſo deutlich an der einen Seiten, als w
an deren Enden. Eſt autem in hoc vltim
caſu ſuccus iſte ferrugineus tam firmite
adhaerens, vt absque ruptura maſſae vi
inde liberari queat. Contra alia poſſide
fruſta, quae vix aliud quicquam, quan
ipſum lignum referunt, nec ex ferrea mi
nera aliquid habent in ſuis extremitati
bus; & adhuc alia, quae ex ramulis te
nuioribus metamorphoſin paſſa, ob alca
lum minus fixum, penitus excauata exi
ſtunt, ceu infra commonſtrandum eri
Adſunt porro nonnulla fruſta, quae vt
radicibus propinquiora, magis fixa, prope
modum purum ferrum exhibent; id quo
vel ex ea cauſſa adduxi, vt conſtet, quomo
do

in inſtituto examine quoad diuerſa iſta
ſtra regulas ipſe diuerſus extiterit,
nc & ipſi metallitarum rerum explora-
es ita ſcribunt: *aus beykommender Pro-
ſt zu erſehen, daſz das allem Kennzei-
n nach warhaffte Roth-Büchen-Holtz
l gedachter Lett-Erde geworden -- Die-
robe befindet ſich in dem röſten, ſchmel-
n und probieren nach, als warhafftig
n-Stein, der Centner 50. ℔ rohes Eiſen
end* &c. Accedit quoque, ligna ipſa
natur li & diuerſa, quam habent,
ſtitutione, diuerſimode cap. I. §. XXV,
raegnata, nec ideo eandem ſemper &
uis ferri menſuram dare oportere. Et
denuo ex metallicorum relatione ad-
: monſtrauit enim mihi nonnemo
aliquod tempus egregiam quandam
betula ita impraegnatam partem,
m ob egregiam iſtius generis ligni ex-
ſionem & cauſas alias omni pretio ca-
em habuit, inſimul referens, iſtius ſpe-
lignum ita comparatum eſſe, vt, in-
ito calculo, 1. Cent. tantum 38. libras
Solent etiam centum librae ſ. vſua-
Centenarius minerae ferreae heic
rum obuiae, diuerſam puri fer-

ri qualitatem alias exhibere iuxta
quentem relationem : *wegen der Eiſ*
ſtein-Probe dienet: daſz die hieſigen Eiſ
Steine insgemein auch different am Ha
ſeyn, als deren der Centner von 30, 50. b
70. ℔, je nachdem man den Eiſen-St
pur oder impur zur Probe nimbt, durch
Banck aber circa 40. ℔ rohes Eiſen bi
Vt ideo ligna iſta optimae minerae, fer
ſucco impraegnatae, eandem ration
habeant, & optimi ferri regulum de
quem partim mecum habeo, partim v
Illuſtri olim Dom. LEIBNIZIO cum a
notabilioribus, huc ſpectantibus, tra
miſi.

XXI.

De ligneae in arboribus conſtitutionis ſignaturis in genere.

Vt tandem ad prius
lud §. I. & praecipuu
quod dubium videatu
deueniam, vbi nimiru
iuxta caput I^mum^ demo
ſtrandum reſtat, maſſam hactenus p
poſitam, verum aliquando lignum exti
ſe; & ſic demum poſt tantas ſubterrane
temperiei ſuccique ferrei penetration
& impraegnationem, immutatam fui
adeo, vt nihil praeter externas ſignatur

qu

ns alibi cuilibet ligni ſpeciei adſignare
et natura, veluti externam formam re-
uerit. Antequam vero id praeſtem,
genere extra dubium poſitum eſſe arbi-
r, quod praeſertim arbores e terra, ad
nium creaturarum modum, quae ſub
ndi exordium *ſolum augmentum, ipſas*
ionum vitalium capaces reddens, reci-
nt *, creſcant, & ſuccreſcant: hinc,
vt ſingularum fert aetas, iſtarum par-
antea ſuccoſae & molles, mox durio-
ac duriſſimae adparebunt. Quomo-
cunque autem hoc ipſum fiat, in prae-
ti rimandum non eſt, ſed reſpicienda
tius exinde veniens forma ſpecifica, qua
ſemper arborum ſpecies conſtituitur,
b altera ſecernitur. Natura enim ex
nita Dei ſapientia tot & tam diuerſiſ-
as profert arborum ſpecies, vt iſta-
n vera, quoad mirabiles ſtructuras &
ctus, cognitio aeque difficilis ſit, quam
tot animalia pernoſſe. Interea ta-
men,

Vt celeb. quondam ille Gallorum Mathematicus & Medicus, Dn. PERRAVLT loquitur in libelli ingenioſiſſ. *Eſſais de Phyſique* dicti, praefatione.

men, quod illorum ſtructuras & corp-
ra, vt ita loquar, elegantiſſima attin-
itidem certis, perinde vt animalium c-
pora, partibus abſoluuntur ac membr-
quae denuo naturalium curioſi ob diu-
ſas functiones diuerſimode diſtinguu-
vt modo radicis, caudicis, corticis, ram-
rum, nodorum, ſurculorum, florum
fructuum, modo aliarum partium, q-
vlterius indicare heic non expedit, nor-
ne veniant. Nec tamen ſermo eſſe deb-
de arboribus, ſed de lignis, quomodo v-
iſtorum ſpecies ab altero diſtingui poſ-
& quidem quoad priores indicatas p-
tes. Ecquis vero quercum, ex altiſſim-
defixam radicibus, non a pinneis diſt-
guere valet lignis? ecquis quernum
dit & faginum truncum, & vel ex iſt-
rum corticibus, interioribus fibraru-
ductibus, rimulis perpetuis & areolis, qu-
ſi inuicem reſplendeſcentibus, *die Ki-
ſen und Holtz-Spiegeln*, ſi nempe edula-
tur aſſerculi, itemque ex nodis, *die Kn-
ren*, conſideratis, non ſtatim quercum a f-
gineis lignis, vtvt iſta quoque eiusmo-
areolas habeant, accurate diſtinguit? I-
hoc quidem tanto certius ac euidentiu-

qu-

o vulgarius ac frequentius apud nos li-
iſta faginea atque quercica in mani-
habemus. Quibus ita rite conſideratis
ue inuicem collatis, non ſolum infra
ſtabit clariſſime, qualis noſter inuen-
truncus fuerit, ſed &, quod magis eſt,
rum corruet ſententia, qui fortaſſis
urae luſum heic ſibi imaginantur: ſunt
m qui ſtatim, ac primo intuitu ratio-
us deſtitutos ſat palpabilibus ſe vident,
endo philoſophari ſolent & philoſo-
ndo ad naturae abyſſos properant.

XXII.

De radice trunci inuenti ſpecialius.

Vt vero haec omnia pa-
nt, libet partes antea
im indicatas, paulo pe-
us reſpicere. Equidem radices, tan-
m infimas ac primas arborum partes,
d attinet, illae ita comparatae ſunt, vt
nullarum iſtarum ligna, praeſertim
indurata & aduſta, difficulter di-
ſcantur. De inuento itaque noſtro
nco vt dicam, quae res eſt, eius radices
dem ad modum arboris, ab aquae aut
torum impetu proſtratae, neceſſario
ltum debebant exporrigi, ſed nihil eo-
n monſtrant, quae demonſtrare de-
bent.

bent. Adſunt omnino fruſta nonnull
quae radicis permutatam formam men
untur: attamen, ſi verum fatear, nih
vel parum ſaltim radicalis indicii referu
Praeterea ob tantam profunditatem, t
tam facile collabentem, perpetuoque pr
fluentem aquam & cauſas alias §. XXV
capitis I^mi^ indicatas, integer truncus v
erui, & ſic minus ab adſtantibus cognot
radix potuit. Interim iam nominata fr
ſta tantae ſoliditatis ſunt, *ſo ſpröt a*
ſpringend, vt nulli vitro hoc in caſu cedan
vtvt polituram illam, vix tanta elega
tia & modo, quo §. IV. deſcripta eſt, a
mittant. Et ne quis forſan ex hac circun
ſtantia terram hanc pro ferrea miner
heic locorum obuia & vi capitis II^di^ a
modum frequenti, habeat, ſciendum e
quod nullibi in praedicta maſſa inuenia
tur foramina aut rimulae, quales vtplu
mum minera ferrea habet per §. IV. hui
capitis. An vero illis territorii ſtrigis A
fig. II. adnumeranda ſit praeſens maſſ
praeſertim ſolidioribus illis ac ſpiſſior
bus, quae ibidem ſubinde proſtant? i
non diſputo, hoc ſaltim notans, quod i
[illegible]modi arboribus, quales ego hei
ſuſp

iicot, radices per nimium temporis, moriam hominum excedentis, deflu- n ita induratae ac impraegnatae di- ſcantur, vt vix eodem, quo nunc ex trunco modo i. e. certiſſimo, conſti- o ligni cognoſcenda ſit.

XXIII.

De caudice & eius circellis nucleum ambientibus.

ii igitur caudicem ſ. cum ligni noſtri re- mus, ex quo ſingula fruſta, quae vidi, de- pta ſunt, haec ligni ſubſtantiam eius- que texturam ſpecificam tam accura- onſtrant, vt ille plus quam ligneus di- lus ſit, qui modo contrarium adſere- idear. Ne etiam ea repetam, quae . IV. & ſubſequentibus notaui de in- is fruſtis & iſtorum minoribus parti- ſecundum ſemper longitudinem fra- vt in lignis torritis ſolet: libet ſigil- n intueri truncum ipſum quoad cipuas partes. Quem in finem non- a fruſta figuris exprimi curaui, an ve- mnia ita potuerint? non aeque di- praeſertim cum in minori forma de- ta ſint, quam re ipſa exiſtunt. Nimi- rum

rum in fig. IIX. clariſſime adparent c
ctus illi fibrarum, quae non ſolum op
me ſeparari inuicem poſſunt, vti ad fig
ram VI. & VII. indicaui, ſed & circell
referunt parallelos cum centro C, qui
obliquius ſecantur, vt in fig. IIX, diam
trum A B accipiunt maiorem, quam E
& ſic ouales fiunt, non aliter vt in
gno fieri ſolet. Poſſumus inſuper iſt
annulos & circellos feliciter inuicem
parare, ceu in figuris videre eſt, totumq
denudare pulpam ſ. nucleum, qui & ex
rioribus partibus durior exiſtit; vbi ſim
illud notatu dignum ocurrit, quod fibr
& capillamenta lignea inter fructuras,
Fäſergen und Zäſergen, interdum adp
reant. Quae omnia ſane infallibili in
cio ſunt, quod luſus naturae, qualem al
naturalium curioſi experti ſunt, vel etia
minerarũ ſoliditatem tandem nanciſce
tium accrementum, quo de in capite II
dictum fuit, heic nullum locum inueni
Accedit annulorum iſtorum ſubtilita
quae ibidem nunquam obſeruatur, o
tam notabilem admittunt ſeparati
nem.

XXII

XXIV.

Equidem ex vulgi opi-
ne conſtat, eiusmodi
arum ductus & circel-
totidem arboris deno-
annos, *die Jahr-Wachs*, ita, vt ſic quo-
t anno in ſuccreſcente arbore nouus
ſtituatur annulus; ſed referenda huc
ito ſunt, quae ſupra laudatus autor *
xperientia refert: *es machet mancher
ul, oder Jahr-Wachs zum öfftern zwey
drey und mehrere Jahre aus, nachdem
ch ausdehnet, und viel weiſſes in ſich
gedachter Circul aber ſiehet gegen das
re Holtz etwas röthlicht aus, und
ärter und feſter* &c. Debet etiam
cationi annulorum iſtorum multum
buere locus natalis & ſituatio. Prae-
, ductus iſtos fibrarum tam frequen-
ſubtiles eſſe, vt ad vnius vix digiti
dinem A B fig. IX. ſaepius vltra 50
erari queant, quid ſi vlterius liceat?
e iſti potius pro ligni matricibus &
nutritii ductibus habendi ſunt. Neu-

De iſtorum in conſeruandis arboribus officio.

T tiquam

* Dominus de CARLOWIZ l, c, p. 37.

tiquam enim in ea vulgi perſuaſione fi
ac ſi arbores ſuccum ſuum & ſic nutrime
tum omne, per ſolos illos liberiores cor
cem inter & truncum meatus ac ligame
ta &c. e terra educant. Praeſertim v
denudata arboris pars ſtatim ab aeſtu v
aliunde rigorem accipiat, ne, quae interi
eſurgere debent, virtutes evaporare p
nitus queant. Quandoquidem ipſe a
no CIↃIↃCCXII ob aeſtum ſat notabili, p
integros duos menſes Iulium & Iuniu
obſeruaui prunum Damaſcenam opti
foliis florentem, ex quanam, neſci
malitia? a radice ad ramos vſque pe
tus denudatam, quam, adhuc folia ale
tem, tandem ex animi dolore eru
paſſus ſum. Eiusmodi etiam in vlt
exemplum legiſſe nemini, vbi circa ve
initium an. CIↃIↃCCIIX. itidem a rad
vſque ad ramos denudata arbor per in
gram aeſtatē folia monſtraſſe dicebatu

XXV.

Praeſens arbor fagus fuit.

Quod ſi reliquas in h
fig. IX, quae omnino a
pl

---

*, Conf. Hiſtoire de l'Academie Royale
Sciences Année CIↃIↃCCIX.

ir eſſe debebat, partes reſpicimus, ſcien-
n eſt, ibidem fibras exteriores ab inte-
ibus non ſolum ſoliditate differre, ſed
olore; quemadmodum hoc omne iti-
ı obſeruamus in arboribus praeſertim
nis, quas *Rothbüchen* vocant. Nec
ex exigua hac trunci parte conſtat,
ique ex ipſis annulis, quod arbor olim
nagna fuerit, itemque maximam fa-
am adaequauerit. Vbi inſimul in men-
veniunt, quae amicus quidem re-
, ſe nempe ingens aliquando fruſtum
anu habuiſſe, idque ex incuria inde
apſum, mox per mediam longitudi-
fiſſum ſuſtuliſſe; quo adſpecto, mi-
; nonſolum eſt fiſſuram, de qua ſupra
. ſed integram quoque maſſae textu-
Hanc mihi patrem transmiſit ad-
xis litteris: aut coecus non vidit, aut
nquam lignum faginũ vidit, qui heic
iſſe fagum negat. Adſunt enim di-
coloris & amplitudinis fibrillae, a-
illae, *die Buchholtz-Spiegel*, quae ſi
ſper atteruntur, mire reſpendent,
s ſemper ambientes, de quibus po-
& ſic multa alia. Antequam vero
tibus iſtis recedam, adhuc aliud fru-

 ſtum

ſtum in mentem venit & manus, in fig
quanta potuit cura depictum, in quo
nuli in A videntur rimulis perpetuis ſe
rati a natura ipſa, quia ita fuerunt ſtat
ac e terra erutum eſt fruſtum. Vbi in
rimulas non ſolum videre eſt rubigo,
Mulm, kleine Splittergen, §. VI; ſed eti
in iſtarum fine B, quia ſucceſſiue con
huntur iterum, multum adhaeret ferr
materiae, ſiue, vt ita loquar, ſucci ferr
der jenige Anguſz, de quo §. XX. ſer
fuit. Vnde ſane non incongruum eſt
tuere, virtutes ferreas tranſiiſſe iſtas fib
non alio modo, quam quo alias ſuc
nutritius tranſire ſolet in praecedenti
ragrapho adductos ligni canales.

XXVI.

De nodis iſtorumque fibris ambientibus.

Habet inſuper lign
iſtud petrificatum ac
rificatum ſuos nod
Knorren und Knoten, ceu videre eſt in
IX, quos iuſto ordine ambiunt fib
B I K. Non autem nodi iſti ſunt ex eor
numero, quos terra heic locorum in
lutum generare videtur in fig. IV,
a b tegit A B, illi intra maſſam ſuam in
di

atur, ne in partibus exterioribus
areant: ſed potius ita comparati ſunt
ignis DE fig. IX, vt etiam in par-
oſtica, & ſic per integrum fruſti ſpiſ-
dinem protuberantiam monſtrent.
em in finem aliquod fruſtum diſſolui,
ti antea dixi, vbiuis fibrarum ambitũ
aui. Huc etiam ſpectat in fig. XI. par-
ila, quae elegantiſſime pariterac ditiſſi-
ſucco ferreo impraegnata eſt; quam
purgarem, mox decidentem obſerua-
artem illam prominentiorem ABC,
e & videre eſt in fig. XII. Adeſt autem
us ligneus cum ſtrigis ambientibus &
tate E, vbi itidem natura, quae alibi
perationibus ſuis viam rectam amat,
ntra nodum ipſum incuruatas partes
ruxiſſe videtur.

XXVII.

De cortice ligni ferrificati.

De cortice multa in
lium proferri poſſent,
nondum conſtaret de lignea iſtius
ſae natura. Valet alias quod in pro-
bio eſt: *aliud latet, quod non conſpici-
in cortice*, ſed inuerſa ratione, hic ma-
e valet, quod ſcilicet latens nunc tan-

to perfectius in cortice conſpiciatur, c
verius vel diuerſorum fruſtorum, ex v
erutorum loco, cortices frequen
res conueniunt. Nimirum cortex mu
adhuc fruſtis adhaeret, & apprime re
heic fagi texturam. Optandum m
eſſet, antiquorum more * huic f
cortici adſcriptum olim fuiſſe iſtar
arborum tempus & alia, ſic fortaſſis r
iori certitudine exinde legere potui
mus iſtarum fata, quam quae nunc c
ligere oportet. Interea tamen quia n
heic fruſtra ponitur, multo minus effir
tur; ideo pro iſto naturae dono par
ſummo rerum Directori ac Domino g
tias exſoluere oportet. Adhaeret aut
cortex toti maſſae modo firmius, *als*
Anſchuſz von Eiſen-Minern, modo prof
rubiginem *ein Eiſen-Ruſt oder Mulm*,
dictum eſt, & ne ſic quidem facile ſepa
ri

* Sic enim Virgilius de Mopſo canit Ecl
Imo in hac viridi nuper quae cortici fag
Carmina deſcripſi, & modulans alte
notaui
Experiar, tu deinde iubeto certet Amynt
Conf. Propertius lib. I. Eleg. 23.

ioteſt: id quod ab illa exuſtione capitē
§.XXVI. eſſe, nullus dubito. Interdum
egra adparet cortex, & hinc inde
eter ſignaturas ſuas naturales, *wie ſonſt
einem dürren Buchbaume zu ſehen*,
bet nigricantem, & inferius verſus
ium ferrificatum, micantem ſtrigam,
*en ſchwartz-feſten und gläntzenden
en-Strieffen*; quae tamen vtvt ſubtilis
modum ſit, vel nudis oculis ab ipſo li-
o diſtingui poteſt. Habeo enim me-
n eiusmodi corticis fruſtum ſat ma-
im, quod ſi in menſam proiicitur, ad
dem, quo nummos probamus, modum
a fracturae periculum ſonum edit, &
n ſolum eleganter reſpendet, ſed & ob
em quam ſtriga dicta habet, ad vitri ra-
nem vnguem corradere in digitis ſo-
Contra illae partes, quae exuſtionem
ſae ſunt, vbi adhuc integrae cum mi-
ſcopio melioris notae conſpiciuntur,
lulis quaſi firmius inhaerentibus, &
aminulis in ſuperficie ſcatent, & con-
ae ſubinde minores exhibent globu-
: id quod denuo ab illa exhalationum
terranearum operatione eſſe, nemo
ile negabit.

XXVIII.

Deque eiusdé ramo quodam penitus excauato.

Reſtat tandem figu
XIII. Tabulae Imae, qu
fruſtum aliquod indic
ramuli arboris ferrific
plane egregium; vel ideo, quia vnico o
tutu in hocce adparent ea omnia, qu
hactenus partim de lignea maſſae noſtr
ſubſtantia, quod illa nimirum adh
ibidem ſentiatur, dixi, partim qu
exinde luce meridiana ſunt clariora
omnia, quae de metallorum generati
ne, ſuccreſcentia & decreſcentia, *von de*
Zu- und Abwachs der Metallen, in praec
denti capite praemiſi & inſimul ſemp
metallicorum conſenſu quoad ſalte
praeſentem regionem comprobaui. Qu
igitur primum concernit, curatius an
omnia notaſſe iuuabit, fruſtum hoc
longitudinis eſſe 4. ſpiſſitudinis 1½ digit
rum, & in vtraque extremitate ſup
cap. I, §. XXVII. indicatum illum foſſ
rum impetum varie monſtrare; quia
trinque diminutum eſt. Hinc etiam no
nemo mihi oſtendit aliud eiusdem ratio
nis fruſtum, quod eandem ſpiſſitudinem
fibrarumque ductus habens, quas arbo

rur

m venas vocant, ſ. pectines, poſt ad-
ıcationem debitam ad oculos monſtra-
:, iſta fruſta olim naturali nexu co-
eſiſſe, ſicque vnum arboris ramum
nſtituiſſe. Adparet autem in vtroque
uitas, vt tota figura canaliculum refe-
penitus, de induſtria fere excaua-
m. Et quidem in illo depicto, iſthaec
uitas ita comparata eſt, vt in vna extre-
tate A ampliorem habeat diametrum,
am in altera B, quae vtique ſic rami an-
. naturalis cuiusdam arboris rationem
nibet, nec obſcure innuit eiusdem di-
:ſam ſpiſſitudinem, quam rami habere
bent. Quod cauitatem ipſam, & eius
iem attinet, ſciendum eſt, illam quoad
:am interiorem ſuperficiem circum-
ica exhibere allegatos ac varie de-
iptos fibrillarum ac venarum ductus
pectiones tam egregie & perfecte, vt
nil natura vel omiſiſſe olim in conſti-
:nda arboris ſubſtantia, vel abſtuliſſe
deatur in transmutatione ipſa, quod
n aeque de veritate vtraque teſtari
eat. Notum inſuper eſt, praeſertim
;orum ramulos eiusdem ſpiſſitudinis,
alem hoc loco deſcripſi, ductus non

 ſem-

ſemper directe pergentes ſiſtere, vel o
nodoſam ſubinde occurrentem aliqua
partem, vel ob alias cauſas; idem ſa
in ipſa hac cauitate obſeruo. Adſu
enim ſubinde nodoſae partes, hasque ci
cumdantes ſicque minus directe perge
tes nonnunquam fibrillarum ductus
venae, quae ſeparari inuicem quam com
modiſſime poſſunt, & plane miram vbiu
exhibent faciem. Interea, quod praec
puum eſt, totus ramus excauatus & ex
ſus quaſi eſt, vt, ceu dictum, penitus can
lem monſtret, vbi ſemper per fibras mo
lior facileque inter digitos friabilis, flau
nimirum & lutoſa materia (*als ein Mulm*
tranſit, & id quidem eodem modo, quer
§. III. huius capitis indicaui. Quod ex
ternam iſtius canalis ſuperficiem concer
nit, dicendum eſt, illam circumcirca am
bire cruſtam quandam optimae ferrea
minerae ferruginei coloris, quae craſſi
tiem habet 5. vel 6. linearum ſpiſſam, ſub
inde albicantibus arenulis circumfluxi
& ductibus ſpiralibus in ſuperficie elatio
ribus ſuperbientem. Quantumuis vero
in ſchematiſmo omnes iſtae partes expreſ
ſae haud ſunt, nec potuerunt exprimi, de
ben

ent tamen maximopere notari vel ob
llam cauitatem, cuius ſingulae partes
rtiſſimam vbiuis ligni ſubſtantiam, vti
xi, produnt, nec non ſuccreſcentiam
rreae minerae, quam tamen multi
bnegare hactenus viſi ſunt, ad ocu-
s monſtrant ac demonſtrant. Neceſſe
im eſt iſtam mineram demum poſt li-
ni proiectionem circumfluxiſſe & ſuc-
ſſiue hoc ambiiſſe, & quidē iuxta illas in
aecedenti capite & alibi commonſtra-
s ſurgentes ac varie agentes martis vir-
tes, quibus regiones iſtae, provt eui-
entiſſima experimenta circa nudam ter-
m lutoſam cap. II. §. XIV. ſequentibus,
ſtituta docent, mire refertae ſunt. Vbi
inceps poſt conſtitutam & obfirma-
m iſtius ligni cruſtam facile excauatio
mi per ſſ. III. & inprimis VII, huius ca-
tis, fieri cum tempore potuit ac debuit:
aeſertim cum circa ferrificatum iſtum
uncum integrum ſupra obſeruatae ſint
uae, certiſſima ſemper metallicolis
dicia haud fruſtranei laboris, iuxta
. II. huius capitis, exhibentes.

XXIX.

XXIX.

Nonnulla de ſagis ex aliis ſcriptoribus?

Quia itaque ex hact-nus dictis ſatis ſuperqu conſtat, arborem iſta fuiſſe vnam ex fagis, quae ſecundum lon giorem delineationem capite II^do^ inſt tutam, heic locorum in ſuis variis gen ribus ac feliciſſima tellure frequentiſſim creſcunt & ſuccreſcunt, & quidem citiu quam Dominus de CARLOWIZ l. ci indicauit *. Sunt inſuper fagi ac querc ramoſae admodum, vt merito huc qua dret tam quoad arbores ipſas, quam iſta rum radices, quod VIRGILIVS habet:**

Altius ac penitus terrae defigitur ar bos;
Aeſculus inprimis, quae quantum ver tice ad auras
Aethereas, tantum radice in Tartar tendit.

Sunt etiam glandiferae admodum, & glandes ipſae fageae, de quarum vtilitate

PLI

* Part. II. cap. II, §. 32. fol. 301.
** II, Georgic. v. 290.

LINIVS * atque alii multum habent
ire dulces, fortaſſis ob dictam territorii
tionem, animalibus & hominibus quo-
ue perutiles exiſtunt. De vtilitate ſin-
ılari, quam incolae ex faginetis habent
m ſupra dictum eſt. Imo ex hactenus
mmonſtratis nunc facilius cognoſcere
et ea, quae ad lignum fageum ſpectant
his illisue adhibendũ locis e. g. in aëre,
uis, praeſertim vero in exſtruendis na-
bus ; vnde iam ſuo tempore CLAV-
IANVS ** ſcripſit:

Sic qui vecturam longinqua per aequora merces
Mollitur tellure ratem, vitamque procellis
Obiectare parat; fagos metitur & alnos,
Et varium rudibus ſiluis accommodat vſum.

uos verſus itidem ex parte laudatus Dn.
Carlowiz adducit, vbi tamen illa verba,

* Lib. XVI, cap. 6.

** Lib. III. de raptu Proſerp. lib, III, p. m. 529.

ba, quae praemittit huc ſpectant, vt
ſubobſcura ſint: *groſſe ſtarcke Buchen*
wie auch ander Buchen-Holtz laſſe ſich m
groſſem Nutzen in das Waſſer verbauen
und daure für andern Holtz ſehr lange da
innen, es müſſe aber, ſo bald als es gefälle
und noch gantz grün und im Safft ſeye
verbauet werden. Denn wenn es dürre
laſſe ſichs hiezu nicht brauchen, und halt
ſich gar nicht, maſſen, wie ſchon gedacht
ſelbiges im Wetter und in der Lufft, wi
auch in der Erden, ob es gleich ein harte
Holtz ſeye, kein beſtand habe, ſondern ver
derbe, faule und Wurmſtichtig werde &c
Heic ſaltem habemus eius generis lignum
quod diutiſſime intra terram latuit, &
quam facillime, hanc ſemel metamorpho
ſin paſſum, ad finem vsque Vniuerſi mane
re potuiſſet. Sunt etiam notanda, quae il
le de re ruſtica ſcriptor non ruſticus * ha
bet: fagus, inquiens, quanquam fragili
& tenera ac fiſſilis, eadem ſectilibus lami
nibus in tenui flexibilis, capſis ac ſcriniis
ſola

* Conradus HERESBACHIVS lib. II, p. m.
419.

a vtilis eſt, colore non ingrato, maxi-
fida iis, quae teruntur, vt rotarum
bus: fagi cortex magnum veteribus
im praebere ſolitus. Eo enim vaſa vin-
niatoria & corbes meſſoriae fiebant,
non gutti, & vaſa, quibus in ſacris
libabant religionis ergo: vnde Curius
iurabat ſe nihil e praeda attigiſſe,
eter guttum faginum, quo litaret Diis.
rro e fagis praecipue priſco, hoc eſt
o ac frugi illo ſeculo, pocula paraban-
id quod teſtatur paſtor Virgilianus *:

Inſanire libet quoniam tibi pocula, ponam
Fagina, coelatum diuinum opus Alcimedontis.

BVLLVS: ** - - - Nec bella fuerunt
Faginus adſtabat cùm ſcyphus ante dapem.

IDIVS: ***
Terra rubens crater, pocula Fagus erant.

acris etiam peragandis ligneorum po-
culo-

Ecl. III.
** Lib. I. Ecl. 10.
*** V. faſtor.

culorum vſum fuiſſe ſatis comproba
videtur Bonifacius Martyr & Epiſcopu
qui interrogatus; nunquid licitum eſ
ſacerdoti ſacris operaturo etiam ligni
vti poculo? reſpondiſſe fertur: Oli
quidem aureos ſacerdotes: at hodie
cerdotes ligneos aureo poculo litare
Quod egregium effatum ſequenti E
grammate comprehendit M. MON
RIVS.

Quem non ruentis ſeculi terrent vic
Rerumque deuexus ſtatus?
Qui, dum Deorum vaſa placaba
minas
Exciſa ſyluarum iugis,
Vixere puri Praeſules auro magis:
Nunc proh dolor, verſa vice,
Dum lanx Deorum placat iras aure
Ex aureis ſunt lignei.

Quo inſuper ſpectant illa elegantiſſim
verba Malmesburienſis**: Abſtinenti
illius eſt indicium, quod nihil ibi ſicut i
caeteris coenobilis videas fulgurare aur
renitere gemma, micare argento. Na
v

* Steph. GVAZZ. lib. II. de ciuil. conuerſa
** Lib. IV. de Geſtis Anglorum.

Gentilis ait, in ſancto quid facit aurum?
os in ſacratis vaſis parum putamus a-
um, niſi craſſi cruſtam metalli obum-
et honor lapidum, vel topaziorum
mma vel amethyſtorum viola, vel
aragdorum lux herbida, niſi tunicae
erdotales auro ludant, niſi multi colo-
us parietes picturis reniteant, & ſolem
lacunar ſolicitent. At vero illi, ea quae
ma mortales falſo aeſtimant, in ſecun-
habentes, omne ſtudium in ornandis
ribus ponunt, magisque amant ſplen-
as mentes, quam auratas veſtes; ſcien-
, quod benefactorum retributio opti-
eſt, mundâ frui conſcientia. Haec il-
quae vti conueniunt cum D. CHRY-
STOMO *, non, inquiente, aureis
t vaſis Deus, ſed aureis animabus; ita
identer tantum notare volui.

XXX.

Sed recedendum nunc ad ea, quae vlterius hocce capite commonenda mihi propoſui, um ſcilicet praeter hactenus lignorum

Dantur adhuc aliae lignorum heic ferrificatorum ſpecies.

U ſpecies

* Homil. 60. Antioch.

ſpecies adhuc aliae, & quidem in aliis a
huc fodinis inuentae ſint? an vero in ſ
lo recenſito hoc puteo obſeruata ſit m
tamorphoſis? Vbi omnino, ſi verum fate
non poſſum non adſerere, quod ſicuti t
ta regio elatior & coniuncta quam prox
me cum admodum montoſa illa regior
quae *Animontana* dicitur, commun
habet radices: ita quoque communia
lis adſcribere decet fata. Et hoc omn
no conſtat, quod ſubinde eiusmodi
gna eruta ſint, & quidem in illa ſpatic
ſylua ad lit. D. *der Creutzſeener Wal*
quam ſupra narraui, vbi fodina num.
die Creutzſeen genannt, nonnulla lig
ferrificata dedit, quae tamen ob exigua
copiam parum curaſſe videntur foſſor
Maioris tamen momenti eſt illa fodi
num. 46. *über dem Martis oder Mertg*
See am rothen Berge gelegen, das Xte Glü
genannt. Celebratur ſupra cap. II.
XXXV. quam maxime iſthaec fodina p
tim ob martis minerae bonitatem, *da*
der beſte Eiſen-Stein ſchwartz im 11
Lachter tieff, und in denen Grund-W
ſern ſtehet, partim vero ob ſingulare
lignorum ferrificatorum heic reper

tu

m copiam, de qua ita referunt metalli
ſſores: *auf dieſer Gruben iſt der meiſte*
oltz-Eiſen-Stein an Rothbüchenem, Weiſz-
ichenem und Bircken-Holtze in der ſieben-
n u. 8ten Lachter gefunden, da die Grube
gefangen worden, als anno 1708. *eben der*
eiland Hochſeel. Herr Graf Reuſz der
te *zu Laubach geweſen, und nebſt des*
rrn Praſidenten Hoch-Gräfl. Excell.
RIDERICO ERNESTO &c.
rſönlich den Augenſchein von der Gru-
n genommen haben; worbey auch dieſe
n Nahmen, das Xte Glück, bekommen,
d dato in gutem Flor geblieben iſt &c.
bemus itaque heic praeter vtriusque
ri ſpeciem adhuc aliam arborem ferri-
atam nempe betulam, quae ob ſupra
.. cap. IIdi laudatum mirabilem cando-
n & tenuitatem multos exhibet vſus.
que vt PLINIVS * loquitur *terribilis*
giſtratuum virgis, nunc quoque pue-
immorigeris & habet duplicem pro
erſa aetate corticem, nempe rubicun-
U 2 dum,

* Lib. XVI. cap. 18.

dum, ſi arbores adhuc teneriores ſun
dein vbi annoſae fiunt, prorſus albican
tem accipiunt cum variis circa caudicem
ductibus parallelis permixtum, cuius inte
tior ſuperficies ob ſingularem tractabil
tatem olim ſcribentibus vſum, vt nun
charta, praebebat, & in volumina com
paginabatur: vnde libris nomina. Vi
ligni eiusdem ferrificatū fruſtum peropt
mum, (de cuius examine vlteriori & pon
deroſite, minori ſcilicet, quam in lignis fa
gorum, iam ſupra dictum fuit,) quod
praeter omnes huic ligni ſpeciei comp
tentes partes, corticem adhuc integram
& illaeſam, referens alburnum cum du
ctibus ac venis, oculis, & nodis ſuis, certiſſ
mam betulae commonſtrabat conſtitu
tionem & inſimul arboris iſtius ante fa
notabilem ſpiſſitudinem. Vt ideo ex ha
ctenus recenſitis non ſolum, id, quod ca
Imo §. XXV. indicaui, ligna iſta ſcilice
ſemper prae aliis magis aptam haben
hanc illamue mutationē adſumendi con
ſtitutionem: ſed etiam ipſa lignorum i
mineram ferri mutatorum veritas pluri
bus in praeſentiarum commonſtrata eſt

XXXI

XXXI.

Nec denique neceſſe ;, in re tam euidenti orum, iuxta methodũ mel heic receptam, nſenſum allegare, qui omnes omnino ctenus recenſitas obſeruationes faten- r & fateri coguntur: quare ad IV^tum nc transeundum eſt caput. Antequam ro id faciam, hoc ſaltim vnicum ad- c moneo, quod lignum iſtud ferrifica- n in igne culinari, etiam vehementiori, llibi flammam concipiat, nec etiam hactenus adductas rationes & circum- ntias queat. Et vt certior eſſem hac in adſumſi nonnullas partes, & quidem es, quae minimũ ferri ſucci, ſed puram ni formam, excepto colore ferrugineo, erebant, easque diutius eiusmodi igne vrgere coepi, vt plus vna vice canden- adparerent; aſt nihil minus, quam mmam vidi, nec etiam per ignem ipſum nſumptae ſunt partes, potius eandem iuis retinuerunt magnitudinem & gra- atem. Idem mox tentaui cum maiori- s partibus, vbi paululũ grauitatis, antea tatae, deceſſit, eadem tamen manente

Itemque metallicorũ conſenſus atque alia.

forma externa. Et quod denique obſ
uaui, circellorum ductus ſ. venae arb
rum, quas & pectines vocant, mire diſte
ti ſunt in igne variasque intra rimulas
bras & capillamenta monſtrarunt, qu
etiam poſt ignis remiſſionem integra
illaeſa ab igne remanſerunt. Haec ad ig
culinarem expertus ſum, vt ſaltim co
ſtet, qualem & quantam metamorpho
paſſa ſit iſta arbor: quales vero ac qua
tos effectus monſtret in hoc ligno ign
ſolaris, mediantibus ſpeculis & vitris ca
ſticis illuſtrioribus collectus, quam qu
dem meis inſtrumentis potui, id in pra
ſentiarum aliis indagandum relinquo.

CAPVT IV

EX

HACTENVS ADDVCTIS

LIGNORVM ISTORVM PROIECTIO-NEM, METALLISATIONEM ATQVE ALIA CONCLVDENS.

VBi poſt ordinis rationem §. I. | Inundationũ ſpecialium habentu

diuer

diuerſae origines *&* ſpecies, *earum-q; prior* exemplis *illuſtrata* §. II. *vbi de arboribus, quas Lanus fluuius monſtrat* §. III. *vt & de* Lapidibus *ſupra monſtratis, iudicium plenius* §. IV.
terior inundatio nū *ſpecies* exemplis *illuſtrata* §. V. *cui* praeſens arborum proiectio *ex certis rationibus adſcribi nequit* §. VI. *id vlterius* confirmatur §. VII.
Nec ex vllo exemplo contrarium *probari poteſt, multo minus ex* praeſentis regionis *aliquo* §. VIII.

Neque etiam praeſens arborū proiectio priori inundationum *ſpeciei adſcribenda eſt* §. IX. *quia* nullum *in hiſtoria legitur de iſta regione* exemplum. *Contrarium potius* ex ſcriptis antiquiſſimis, aquarumque ductibus elucet. §. X. *idem, ex* hydroſtaticis legibus *&* interna territorii conſtitutione *patet* §. XI. *&* circumſtantiis *aliis* §. XII.

Hinc potius arborum iſtarum proiectio ex aquis *&* inferne *&* ſuperne *agentibus ſimul i.e.*

 ex

ex diluuio maximo *deducenda erit* §. XIII.

Nonnulla alia arborum iſtarum fata *in ipſa proiectione* § XIV. *praeſertim* metallilatio, *quae locum*

habet etiam in:
bus minus con
nientibus §. XV
ſic maxime in h
territorio §. XV
Conſenſus *&* *no*
nulla alia §. XV
praeſertim ex d
luuio notanda
XVIII.

---

§. I.

Ordinis ratio.

VIſis itaque ſpecialiſſ
mis quoque circa lign
iſta petrificata & ferrificata circumſtan
tiis, iisdemque probe obſeruatis, ordo tan
dem poſcit, vt, quid de hiſce vlterius ſen
tiendum ſit, quo illa ſcilicet modo hu
proiecta, & vnde tantam mutationem
perpeſſa ſint, adhuc breuibus indicem
Verum vt prius illud conſideremus, ſcien
dum eſt ante omnia, quod ſicuti natu
rae luſus, de quo ſupra dictum eſt, nul
lum heic locum habeat, niſi quis gramina,
montiumque arbores & ſe ipſum ex natu
rae luſu exiſtere imprudens dicere velit:

ita

tanto minus ex determinata cap. II.
ionis iſtius integrae deſcriptione, pa-
it, quod iſta lignorum proiectio nuſ-
m ex ſpeciali quadam aquarum inun-
ione & diluuio facta ſit, ſed ex illo,
od merito vocamus maximum. Vbi
xime finitimorum locorum altitudi-
reſpiciamus, praeſertim Auimontis,
Vogelbergs, cui noſtra regio adnume-
ur a nonnullis, atque aliorum montium
us Haſſiae, quos ſaepius laudatus
INCKELMANNVS * deſcripſit & de
us dicto dicit: *es ſeye ein ſehr kaltes, ho-
und langes Gebürg, ſtreicht erſtlich
n Morgen gegen Abend, und wieder von
ternacht gegen Mittag: alſo daſz es ein
k des Feldberges (bey Philipps-Eck) zu
ſcheinet. Auf dem Vogelberg ſiehet
n wegen der Höhe und Kälte, ſelbigen
: öffters gegen Pfingſten noch Schnee
en.* Quid ſi alias, quas continens haec
montoſa regio ſiſtit, circumſtantias, aſ-
um hoc de diluuio maximo compro-
tes, conſideremus? verum ne longus
U 5 abea-

* l. c. capite VI.

abeamus a ſcopo & noſtra regione, c
de primum dicere coepimus, libet an
nonnullas inundationũ reſpicere circu
ſtantias, quam diluuium maximum ipſu
hoc loco admittendum, conſideremus.

II.

Inundationum diuerſae origines & exempla.

Nimirum vt reru
omnium ſtator & conſ
uator mari & fluminil
ſuos terminos adſignau
quos non transgrediantur, & in iis m
nendum ipſis conſiſtendumque eſt, qu
diu illi placuerit, id quod nec ipſu
oraculum Delphicum, ceu optime co
monſtrauit *Phil.* CAMERARIVS* ign
rauit: ita quoque inundationes, quocu
que veniant nomine, eundem agnoſce
debent auctorem, easdemque leges, prin
tus praeſcriptas. Quae ipſae leges, vt
captum non raro humanum excedunt,
omnino ex diuina ratione, quam ob h
minum malitias habent, excedere debe
nihilominus tamen ſuas admittere p
ſu

* In horis ſubciſiuis cap. LXXXI. cent. I.

: naturales vias,ob infinitam omnium
am adminiſtratoris cap. I. §. II. ſapien-
n, difficulter perſcrutabiles. Interea,
a in maxima inundatione & diluuio
. I. §. IX. duplicem cognouimus aqua-
i viam, nempe & ſuperne & inferne
ntium; neceſſe eſt, vt eandem quoque
ſpecialioribus inundationibus quot-
que in hiſtoria, diuinitus immiſſae,
nerantur, adſeramus. Sunt autem com-
res eiusmodi ſpeciales in certis tan-
n locis maiores & crebriores, quam in
, inundationes, eaeque triſtiſſimae; in
bus ſuperne venientes aquæ ſingulares
nonnunquam diuinos exhibent effe-
s. Quo omnino referenda eſt elegans
la inundatio Nili, quam RVFFINVS *
ſet, quae regnante Theodoſio deſtru-
templo Serapis, in quo Alexandriae
ebatur, accidit. Moris enim erat in
gypto, vt menſura adſcendentis Nili
ninis ad templum Serapis deferretur,
ut ad incrementi aquarum & inun-
ionis autorem. Subuerſo autem eius
ſimu-

* Lib. II. hiſt. Eccleſ. cap. 30.

ſimulacro, igneque conſumpto; omnes ſi-
mul negabant Serapin iniuriae memor
aquas vltra affluentia ſolita largituru
Sed vt oſtenderet Deus non Serapin,
multo erat Nilo poſterior, ſed ſe eſſe,
aquas fluminis temporibus ſuis iube
excreſcere tanta ex eo & deinceps f
inundatio, quantam fuiſſe prius aetas n
la meminerat. Et ideo vlna ipſa, id
aquae menſura, quam πῆχυν vocant,
aquarum Dominum in Eccleſia coe
deferri. Haec geſta vbi religioſo princ
nunciata ſunt, extentis ad coelum palm
cum ingenti fertur exultatione dixiſ
gratias tibi CHRISTE, quod absque
bis illius magnae pernicie tam vetuſt
error extinctus eſt. Sic etiam bienn
poſt Henrici Archiepiſcopi Gneſnen
mortem, mortuus autem eſt anno Chri
1219, denſi atque continentes per tota
aeſtatem imbres ingenti aquarum inu
datione vehementer Poloniam afflixer
plurimos pagos atque vicos euertere, ſ
getes hybernas vaſtavere, vernam ſemen
tem fieri paſſi non ſunt. Conſecuta e
mox hyems acris & aſpera: inde fam
& peſtis, poſtea totum triennium ſaeuien

te

maximam vim iumentorum atque ho-
ıum abſumpſere. * Et haeret adhuc
ɔmnium memoria quantam inunda-
ıem ad Viſtulam accolae perpeſſi ſint
eriori anno, vbi illi deſtructis aedificiis
rſisque locis variis ad iuga montium
quaeuis loca elatiora confugerunt.
am inundationem, provt nouellae
llenſes ex relationibus Warſouienſibus
auerunt, huc omnino ob cauſam infra
noſcendam transferre libet: *zwiſchen
n erſten und andern Auguſt-Monat hat
die Weichſel in der Nacht, nach einem
Nachmittags zuvor gefallenem Platz-
rn allhier ungewöhnlich ergoſſen,
ſind in niedrigen Gegenden viele Ge-
de ruiniret, die Leute in groſſer Gefahr
Lebens geweſen; daher ſich viele mit
em Viehe anders wohin auf die Höhen
en reteriren müſſen: die gantze äuſſer-
Stadt, Szuloc genant, woſelbſt die Nie-
lage an vielem Holtz, Kalck und Saltz
ſich*

* Ita IO. HERBVRTVS de FVLSTIN regni Polonici ſanator in Chron. ſiue Hiſtoriae Polonicae compendioſa deſcript. lib. VI. p. m. 109.

*ſich findet, iſt auch rings ümher beſchw[...] met; imgleichen von der andern Se[...] der Weichſel das Städgen Praag biſz i[...] Helffte bedecket, die Kirche und das [...] ſter der Clariſſen Jungfrauen ſtanden [...] uff 2. Ellen vom Dach unter Waſſer. -- [...] geſtern als den Tag darauff hat man a[...] hand Geträyde- und Saltz-Gefäſe, wie a[...] Floſz und Klaffter-Holtz in groſſer Me[...] imgleichen gantze Bäume mit ihren W[...] tzeln, abgeriſſene Häuſer und Waſ[...] Mühlen, ferner viel Heu und Korn in G[...] ben und Vieh, den Strohm hinunter ſchw[...] men geſehen; auch iſt die Weichſel [...] vielem abgeleſchten Kalck, ſo weis, [...] Milch geworden** * &c. &c. Et quis tand[...] omnes triſtiſſimos e cataractis & ex a[...] quocunque impetu ruentibus aquis en[...] rabit euentus? Quis Hungarica mala [...] periori anno alibi pluribus narrata, H[...] adſcribat omnia? Ecquis lamentabi[...] caſus, quos praecipue homines iuxta f[...] minum maiorum oras & maria dege[...] tes, eorumque habitationes experiunt[...]

* Num. XCVIII. 1713. p. 391.

omnibus terrarum plagis recenſebit
nes? Provt quidem Hollandia & Fri-
eiusmodi calamitates cum maximo
herrimi agri periculo hominumque
ecorum internecione non ſemel ex-
a eſt,& hodienum experitur non raro;
rimis autem an. cIↃCCCCXXI in regione,
Dordracum eſt ſitum, ex ſubita inun-
one maris Rheni, Moſae & Vahalis
erunt plusquam centum millia ho-
um, ſubmerſis aquarum impetu
uaginta duobus pagis.

III.

nterea tamen,ne nihil
ũ omittamus, quae ſu
adducta ſunt,praeſer-
arbores illas,quas cap.
XX. in Lani fluminis alueo atque alibi,
in medio propugnaculi noſtri fundo
eruauimus; potuiſſent quidem ex iis-
n fatis illae ita proiici, ſi modo
eiusmodi triſtiſſimae inundatio-
quod quidem diuina gratiae ſignum
, exhibere poſſent ex antiquis mo-
nentis teſtimonia. Hoc ſaltim certiſſi-
m eſt, quod tales ramoſae arbores non
ad

Vbi de proiectione arborũ, quas Lanus fluuius monſtrat.

ad ſolum dicti fluminis alueum firma
dum, ceu quidem nonnemo nuper pu
bat, vt aquae ita intra iſtum diutius co
tineantur, congeſtae ſint ab incolis. Na
adparent illae non eo, quo in eiusmodi
ſibus modo diſponere ſolemus arbor
ſed potius provt ſolent proiici a vent
rum aquarumque vorticibus ac procell
vbi nunc huc, nunc illuc absque ordi
arborum apices diſtrahuntur. Inſuper
aliis quoque, & non aeque ad fluminis
ueum, eiusmodi reperiuntur arbores, c
ipſe obſeruaui, quod ante annos aliqu
in vrbe cellam quandam fodientes i
ter fodiendum praegrandes & ramo
offenderent arbores, quas tandem
magnitudinem abſcindere oportebat;
quia iſtarum longitudo, ſpiſſitudo atq
durities notabilis admodum erat, prof
cto nonniſi maxima difficultate, ta
dem remouendae erant. Equide
quoad iſtam obſeruationem potuiſſ
quis fortaſſis excipere, praeſentes arbo
res eum in finem a fundatoribus pr
mis vrbis fuiſſe congeſtas, vt lectum v
craticulam conſtituerent, qualem VI

TRV

RVVIVS alibi poſtulat * pro firman-
s ſuperſtruendisque muris atque rebus
is, ne fundamentum vlla ex parte one-
cedat. Praeſertim cum ex vero de ci-
catis noſtrae incrementis primis ceciniſ-
videatur ille diſertiſſim. Phoebi noſtri
tes: **

Quando fere exigua anguſta Pomoe-
ria circo
Tota paludoſo coeno ſubmerſa iace-
bant &c.

vbi agri iſtius prima facies mihi deli-
unda eſſet, non poſſem non locum
m, reſpectu aliorum adiacentium val-
depreſſum, vocare *paludoſum ac planũ,*
amen valde opportunum, quae verba
t M. Steph. RITTERI Grunbergen-
*** ; quibus nihil habeo, quod addam
eter pia mea ac perpetua pro ſalute
X opti-

Libr. III, 3. conf. Monſ. PERRAULT Vitruve reduite en abregé.

** Conr. BACHMANNVS in Acad. Gieſſenam.

*** In Coſmographia Proſometrica lib. IV. p. m. 492. Cum quibus verbis optime conueniunt ciuitatis nomina, quibus

optimae ciuitatis vota! Verum enim v
ro, vbicunque diſpicio, vix talia, vel int
barbaros minus diſpoſitarum arborum
ἑta video, quae inſperatae ruinae facilit
quã vili cuidam firmitati prodeſſe potu
ſent. Hinc potius, ſi conjecturae illae cap
non locum de vniuerſali fato inueniat
dicendum eſt, arbores iſtas ex ſingulari

vocatur *Gieſſa*, quaſi *vom Ergieſſen*, it
Confluentiae, ceu quidem apud nonn
los ſcriptores hanc adpellationem le
Et quanquam illa propugnaculi dem
robur adſumſerit circa an. CIƆIƆX
ab Haſſiae illo Achille PHILIPPO:
hilominus tamen certo certus eſt qu
ſtatim, ac locus ille, perquam cu mo
veteribus, villae exilem ſpeciem ami
moxque accepit communia ciuitat
iura an. CIƆCCCXXV. d. 11. Cal. Sept.
gorum ſpalorem reliquens, etiam pr
aliis ciuitatibus acceperit munitio
quandam ſpeciem vel umbram, fa
ſcilicet comparatione cum moder
munitionum operibus. Sic enim
antiquo Chronico MSto lego ad an
fere 1378.

Dem von Mayntz halff auch Graf Johann
Daſz er die Stadt Gieſſen geWann &c.

ſiue ex aquarum, ſuperne olim demiſ-
rum, inundatione quadam, noſtra hi-
oriarum monumenta excedente, huc
ojectas fuiſſe.

IV.

Vt & de lapidibus ſupra monſtratis iudicium plenius.

Quod porro lapides
p. I. §. XXII. deſcriptos
tinet, non poſſum non
ud adhuc iudicium ad-
re illi, quod ibidem communicaui: *Es
e an demſelbigen Ort, wo dieſe Klum-
n gefunden worden, viel Kieſz, und
eſz-Sand, der alſo Gelegenheit geben, daſz
s durch ſolche ſieferende Waſſer, Kieſz-
äffte an ſich nehmen, mit Kieſz u. Kieſz-
ade, durch Hülffe der Witterung ſich
reinigen, dabey erhärten, und zu der-
ichen Steine vieler Sand- und Kieſz-
inlein werden können, welches ſo wol
Bergen als in Thälern geſchehen kan.
ſandigtes Land iſt, wird gemeiniglich
er ſolchem dergleichen zuſammen ge-
kten Geſteine Tecken-weiſe auch Neſter-
iſe über einander liegend gefunden. Wo-
je tieffer, je feſter, und je höher je mür-
es lieget, jedoch nachdem es mit viel
r wenig klaren Sande vermenget iſt,*

 als

als welcher eine Urſache mit geweſen, daſ ſich der Liquor feſt ſetzen können. Di groſſen Steinlein laſſen ſich meinſt wiede gantz, nemlich von der gantz zuſamme packenden Materie, (ob gleich die groſſe Steine zerſpringen im Ablöſen) davo löſen, weilen der Liquor ſolche Tünne b floſſen hat. Es wird dergleichen Geſtein auch zuweilen in Aeckern und Oertern wo ſonſt wenig Steine unvermuthet, doc ſo und ſo gefunden; Scheinet alſo, daſz d Natur keine Gelegenheit vorbey laſſe, b welcher ſie etwas bewerckſtelligen kan ſolte ſie auch gleich Hinterniſſe wegen Umwege gehen müſſen &c. Parili mod inueniuntur minerae interdum, quaſi l quore quodam ferreo obductae, & quia h non inuenit minores arenoſas partes ſe tantum maiores: ita & ſpatia intermedi longe maiora adimplere debuit, unde & mirum non eſt, ſi ob eius defectum co ſpiciantur in iisdem interſtitia prorſus v cua cap. III. §. IV. Id quod tamen in prae cedentibus lapidibus raro cognoſcitur; a frequentius accidit, vt arenulae & gla reae in notabili copia intra cauitates coa ceruatae & circumfluxae contineantu

qua

uae deinceps poſt contuſiones demum
ofluunt. Hinc & ſupra laudatus de mi-
ıra hac fertea ita pergit: *dergleichen Ge-
ine wird (auch an hieſigen Orten) meinſt
n Tage oder nicht tieff in der Erde ge-
nden, wächſet nicht zugleich, ſondern
ch einander uf und zuſammen, mag ſich
ch wol wieder von der Witterung re-
'viren laſſen, üm dem Waſſer ſeine Kräff-
zu communiciren, und daſz ſolcher Ge-
lt continuirlicher Ab- und Zuwachs blei-
, wie zur Noth noch fernerhin erwie-
n werden könte &c.* Quae ſententia, vti
ım hactenus dictis adprime conuenit;
non poſſum non quoad lapides cita-
; eidem tanto lubentius accedere, prae-
tim ſi ea, quae ibidem cap. I. para-
aphum allegatum ſequentibus, dicta
nt, conferantur.

V.

Poſterior inundationum ſpecies exemplis illuſtrata.

Pergendum nunc eſt
alteram inundationum
eciem, quae vti §. II.
ſtum eſt, originem ha-
: ab aquis interne ſurgentibus, vbi ter-
rumpendo dehiſcit. Vnde ſaepius
uarum torrentes poſt iſtas rupturas

cum ingenti interdum fragore, boatu, te
rae motu, ventorum impetu, aliiſque ho
rendis phaenomenis, quae ab auctorib
ſubinde recenſentur, coniunctis effu
duntur adeo, vt lacus, fluuii, fontes oria
tur, vbi prius nulli fuerunt, itemque int
grae vrbes ac inſulae ſubmerſae lega
tur. Exempla habemus multa apud KIF
CHERVM de lacu putido, loco Euph
miae vrbis, repente enato, apud GA
SENDVM & FVRNERIVM de terr
motu Peruuiano, atque alios ſcriptor
Quo etiam ſpectat ille irae diuinae i
dex perpetuus, euerſio Sodomae & G
morrhae, vbi nunc lacus eſt, quo in l
co antea fuerunt amoeniſſima regna
ciuitates. Parili modo ORTELIVS, H
berniam deſcribens, de lacu Erno m
net *, quod olim fons fuerit, ſed ob i
colarum nefandam cum beſtiis venere
Deo irato, in tantam aquarum diluuie
erupiſſe, vt totum eum tractum cultiſ
mum cum hominibus inundatione ſu
merſerit. Atque in rei geſtae veritate
hod

* In theatro orbis Tab. X.

die ſereno tempore etiamnum tem-
orum turres ſub vndis hinc inde conſpi-
terram, inquit GIRALDVS, tam turpi-
n contra naturam facinorum conſciam,
n tantum primis, ſed cunctis in poſte-
m habitatoribus indignam autor natu-
e indicauit. Hunc lacum inquit CAM-
ENVS * triginta millia paſſ. in longitu-
ne, quindecim in latitudine diffundi;
uis opacis coronatum & adeo piſcoſum
e, vt piſcatores nimiam frequentius
cium copiam, retiumque rupturas po-
s, quam defectus conquerantur.

VI.

Quod igitur duas has, neraliſſime deſcriptas, undationum ſpecies atnet, iſtarumque exem n, non aeque adduci ſſum, vt quoad poſteriorem credam, uas illas, in tanta copia inferne ſurgen-
s, ex ipſa illa, cap. I. § IV deſcripta vni-
rſi abyſſo, traxiſſe originem, vtvt certo

Cui praeſens arborum proiectio ex certis rationibus adſcribi nequit.

 cer-

* In Hibernia.

certius ſit, quod vniuerſa terra ex i[...] abyſſo & communi voragine omn[...] foecunditatis ortum & ſucceſſum, acc[...] dente divina directione, habeat. Eſt eni[...] & ad diuinitus vsque praeſcriptum fine[...] illa abyſſus primitus creata, occluſa & o[...] ſignata quaſi, vt communi creaturaru[...] neceſſitati, praeſertim humanae, ſemp[...] adſit, & eas virtutes aquoſas atque ali[...] quae partim inde à prima creatione h[...] bet, partim aliunde accipit, eo reddet m[...] do, quem cap. II. §. XIIX. & XIX. d[...] ſcripſi breuiter. Vt ideo primo contra t[...] tum abyſſus, ita coordinatae & occluſa[...] finem ac rationem eſſe videatur, ſpeci[...] les exinde inundationes has deriuare; n[...] ſecundo opus eſt, vt, poſt generalem illam atque maximam, ſupra deſcriptam inundationem Deus quotiescunque e[...] iuſtiſſimis cauſis hanc illamque regionem punire vult, ipſam abyſſum i.e. interiorem ac centralem aquarum voraginem adpe[...] riat, quam creaturarum benedictioni, non poenae iſtarum ampliandae inter πρώτ[...] creata olim deſtinauit: adſunt enim, experientia teſte, tot tantaeque aquarum ſubterranearum voragines ſpeciales, iſta-

rum-

mque canales ac meatus, ſubinde ab au-
ribus laudatis adnotati, quis tandem
nes adnotare valebit? vt pro immit-
da huic illiue loco ſpeciali inundatio-
ac ſubmerſione non aeque opus ſit, ſi-
i in diluuio maximo factũ eſt, vt αἱ πη-
γῆς ἀβύσσου rumpantur §. IX. cap. Imi.
vbi tertio in vniuerſali diluuio tantum-
do fontes abyſſi ſufficiebant, neceſſe
, in ſpeciali inundatione ne iſtos qui-
m requiri, multo minus abyſſi ipſius
uptionem, quae ne quidem ibi requi-
atur in diluuio maximo.

VII.

Vndecunque igitur in uuio ſpeciali aqua in- ne ſurgentes deriuen- ſiue ex ipſa abyſſo per illum cap. IIdi XIX. aut etiam §. XXVII. ſeq. indi- um modum, ſiue ex ſubterraneis ſpe- ioribus aquarum voraginibus; qua- n nonnullas ibidem §. XXII. adſerui- s: hoc tamen certiſſimum eſt, quod rum arborum proiectio ex eiusmodi ndatione aquarum, inferne ſurgenti- . nullo modo facta ſit. Debent enim

Id quod vlterius confirmatur.

in eiusmodi triſtiſſimis inundationum c
ſibus terrarum partes per hydroſtatic
leges ſ. XIII. capitis I^mi ex parte prop
ſitas, magis deprimi, quam emoueri; im
plane debent loca iſta e conſpectu am
ueri, id quod nec de iſta prae aliis lo
cis elatiori regione capitis II^di deſcript
nec etiam de vna alteraue eius parte c
gitari quidem poteſt. Interea tamen, n
hoc ex antecedanea territorii deſcripti
ne integra & ex interiori eius conſtituti
ne cap. II^do viſa, negari poteſt, quod diu
ſa ſtrata terreſtria heic locorum adprim
cognoſcibilia, iſtorumq; ſaepius recenſ
effectus originem ſuum a diluuio qu
dam per cap. I. §. XV. omnino habeam

VIII.

Nec vllo exemplo contrarium probari poteſt.

Et quamuis habeam
nonnulla eiuſmodi fat
lia in terrae ſuperficie l
ca, quae incolis ſuis m
mentaneam minantur mortem, aeq
è profundiori telluris ſitu nonnunqua
ſ. XVIII. cap. II^di diuerſas emittunt m
terias, mineras, imo lapides candentes, &
quae ſunt alia: iſtae tamen emiſſiones a
que emotiones quocunque tandem m

min

ne veniant,ita comparatae ſunt,&inun-
iones inde venire nequeant,nec unquã
ud ſcriptores exinde veniſſe legantur.
bent enim eiusmodi effectus,ſiue à ter-
motu,ſiue ab vndis inferne ſurgentibus,
nque ventis atque aliis horrendis phae-
menis §. V. coniuncti, illud commune
aecipue fatum, vt loca, in quibus fiunt
primantur,ſaltim hinc inde manentibus
oris ruderibus. Qualia exempla, prae-
adducta, quamplurima adduci qui-
m poſſent, ſi vlla modo in praeſentia-
m id expoſtulare videretur neceſſitatis
cies. Nec etiam huc referendum erit
d cap. IIdo §.XXVII. prolatum exem-
um, tanquam in aequoris medio viſum,
aeſertim in eiusmodi plaga, quae ab fu-
res ſubterraneos notiſſima alias eſt. Ve-
m tale quid generatim de noſtra regio-
, quieta & ab eiusmodi ſubterraneo
ore per Dei gratiam libera,aliquid effin-
re nihil aliud eſſet,imo plus,quam mon-
um poëticũ triforme effingere. Ad quod
d SERVII ſuper VIRGILII verba*,

- - - flammisque armata chimaera

repo-

* Aen. VI. verſ. 288.

„ reponere decet, quando dicit: reu
„ mons eſt chimaera Lyciae, cuius h
„ die ardet cacumen, iuxta quod ſunt le
„ nes, media autem paſcua ſunt, i
„ vero montis ſerpentibus plena.

IX.

Nec praeſens arborum proiectio ſuperne venientium aquarum inundationi adſcribenda eſt.

Quod ſi nunc arb rum iſtarum proiec adſcribenda non eſt ſp ciali cuidam inundati ni aquarum, vel maxim inferne ſurgentium; tamen conſtat ex antec daneis & ſubſequentibus, quod illa mnino debeat inundationi cuidam a ſcribi: ordo nos monet, ut diſpiciamu an forte proiectio dicta illi §. II. ſpecia inundationi, frequentioribus in terra co tinente exemplis conſpicuae, adſcribe da ſit? Cui omnino fauere videtur no ſolum inundationum iſtiusmodi à cat ractis & aquis, ſuperne quocunque mo do & impetu venientibus, immiſſarur frequentia, ſed etiam integra iſthaec ſy ueſtris & montoſa admodum regio, vb que fontibus ſcatens, ſupra cap. II. deſcr

pt

ı, intra quam torrentes facile nonnun-
am excreſcunt atque loca vicina inun-
re ſolent. Quos inter quam maxime
tandus eſt Wettera amnis ſupra de-
iptus, qui rapitiſſimo, ſub initio prae-
tim, interlabente motu, tempeſtate &
brium vi ſubito, vt WEISSENBERGE-
VS I. V. Licent. Gelhuſanus Syndicus
quitur *, plerumque augeſcit. Ve-
m enim vero haec ligna hactenus ex-
ſita in ipſis collibus ac montibus amnis
us & aliorum alueos formantibus, ma-
nam partem inuenta ſunt, vt ideo mi-
ne ab illis fluviis proiici potuerint, niſi
s ſibi denuo imaginari velle videatur,
vios iſtos prius extitiſſe, quam quidem
ntes: id quod tamen adſerere, con-
ſanae rationis principia & iſtius inte-
e regionis conſtitutionem eſſet.

X.

Dicat vlterius quis in-
dationem è cataractis
; aliis ex alto venien-
m aquis fuiſſe tantam

Nullum tale legitur exemplum de iſthac regione.

fortaſſis

* In Oratione eleganti an. CIↃ IↃLXXX. in Obitum Illuſtr. Comitis, ab Hanau habita, p. m. 23.

fortaſſis, vt & omnes montes ſupergr
ſa fuiſſet, & ſic facilius proieciſſet in
turam memoriam arbores, quam quid
antea illa denegata inundationum ſpec
At vero ejusmodi inundatio ſpecialis,
vt maxima, in nullis quam maxime f
dignis ſcriptoribus legitur. Contrariu
potius ſupra ad cap. II. §. XXXV. al
gata documenta probant, in quibus
preſſe aquarum decurſuum atque al
rum rerum fit mentio, quae ſi probe co
ſiderantur, cumque iis, in praecedenti p
ragrapho adductis, rite conferantur, nu
modo tam enormem inundationem, q
nouos & tam notabiliter altos montes n
uosque per conſequentiam alueos aqu
rum conſtituiſſet, docent.

XI.

Itemque ex hydroſtaticis legibus.

Fingat inſuper quis ſ
tantam ſpecialem in r
gione iſta inundati
nem, quæ & montoſam regionem
ob antiquitatem, omnem inundaſſet i
colarum memoriam: dico, quod ne
hac quidem, vtvt conficta nec vnquam
ab aliis ſcriptoribus depicta, inundation

it

proiectae ſint dictae arbores. Nam in
eriori capite comprobatum eſt, quod
io iſta integra multo elatior ſit regio-
us circumiacentibus, vt vt in his quo-
inueniantur præalti montes, adeo,
ex illa verſus omnes plagas profluant
abiliores amnes ac fluuii; quod ſi nunc
concedatur, ſic vti omnino concedi
et: ſequitur, ſi talis fingatur inundatio,
e arbores iſtas proiicere & ad tantam
. I. §. XXVII. profunditatem recon-
e valuiſſet, quod vniuerſae circum-
a regiones debuiſſent penitus adim-
ri aquis, & montes iſtos cum vicinis
ealtis §. I. undis undequaque tegi, ne
im, ceu in inundationibus videre eſt,
luxiſſent. Quod ſi nunc quam maxi-
, licet tale quid minus concedant hy-
ſtaticae leges cap. I. §. XIV, per eius-
di ſuperne decidentes aquas emotae
ſent graviores terrarũ partes quæcunq;
e ſane per easdem leges heic non po-
ſent formare montes, ſed iſtos potius
loca depreſſiora & magis decliva na-
ali aquarum delapſu conſtituiſſent.
a profecto ratione qui novos montes
aquarum defluxum atque confluxum

forma-

formare ſibi velit in cerebro, is nova m
ſtra ∫. VII. formaſſe dicendus eſt. D
tamen per aquarum defluxum: alia en
ratio eſſet, ſi aquæ cum ventis impet
ſis atque ignibus coniunctae infer
ſurgentes per modum cuniculorum vn
atque alteram emoverint terrarum t
ctum; ſic ex parte ſaltim montoſam p
ſtea conſtituiſſent de qua tamen ratic
ſuperius cognita, in praeſentiarum ſerr
non eſt.

XII.

Et ex interna conſtitutione reliquisque circumſtantiis.

Nec porro iſta arb
rum proiectio ex ejusm
di aquarum, ex alto em
ſarum, furore, vtut ma
mo, ob internam territorii conſtitution
erit; quae ſane ita comparata eſt; c
ex hactenus dictis adparet; vt min
me ejusmodi montium formationer
quam nonniſi per riſum ita recenſere
portet, multo minus arborum iſtaru
proiectionem admittat. Propterea infra
ipſam arborem, dicto modo reconditan
adhuc ad maximam profundiratem pe
tingebat limoſa terra. Imo ſupra illan
arborem ſatis clare praeter alias circun
ſtanti

ntias partim recenſitas, partim heic
icendas teſtatur illa vrnae inuentio
ıp. I. §. XXVII, quod nulla ſaltim ab
o tempore, quo recondita fuit, anti-
iſſimo, inundatio talis locum inueniat.
uemadmodum vero extra dubium eſt,
nam iſtam omnino teſtari de ſepulchra-
oco ſeu potius buſto quodam, in quo
ntilium corpora combuſta & ſepulta
runt: ita minus dubito, quin complu-
eiusmodi vrnae in hacce regione in-
iiri poſſint, ſicque priori veritati adhuc
ius addi pondus.

XIII.

Eſt potius illa arborum proiectio à diluuio maximo.

Quia nunc omnes ha-
nus recenſitae circum-
tiae monſtrant & de-
nſtrant, arborum iſta-
n proiectionem, quae omnem profe-
naturae luſum illudunt, à diluvio &
ndatione quadam habere originem,
n hac nullam è ſpecialibus, ſigillatim
ſideratam, inuentam hactenus eſſe,
e ſufficiens ſit: ideo dicendum eſt tan-
quid certiſſimũ videatur, eſſe ſcilicet
c omnino à diluuio illo & inferne &

ſuperne agentes aquas ſimul committe[illegible]
te, ſiue à diluuio maximo. Et hoc quide[illegible]
tanto magis, quia in nulla hiſtoria tanta [illegible]
quarum & internarum & reliquarum [illegible]
gitur vis, juxta ea, quae ſemel infinita v[illegible]
ritas ſtatim poſt illam, ſupra Cap. I. [illegible]
IX. recenſitam, inundationem vniue[illegible]
ſalem alteri illi omnium hominum pare[illegible]
ti, puta Noacho,* iurando promiſit, qu[illegible]
nullum futurum eſſe debeat diluuiu[illegible]
diſſipans omnem rerram: ideo ſtat il[illegible]
ſumma veritas in hunc usque diem, [illegible]
perſtabit ad vltimam usque illud [illegible]
gravius iudicium Cap. I. §. X, quo coelu[illegible]
& terra ſimul igne peribunt. Interea t[illegible]
men vt illius prioris irae diuinae praeluc[illegible]
homines perpetuam habeant in terra m[illegible]
moriam vel ex ipſis rebus, quas pedib[illegible]
calcant Cap. I. §. XI. imo ex uniue[illegible]
ſa terrae conſtitutione ibidem §. XII; D[illegible]
us ſic vbivis mortalibus adſtantes & ci[illegible]
cumſtates teſtes conſtituit. Vnde debe[illegible]
cognoſcere homines olim reveletam fu[illegible]
ſe iram Dei de cœlo ** ſuper impietate[illegible]

---

* Gen. IX, 11.
** Rom. I, 18.

iniuſtitiam hominum eorum, qui veri-
tem in iniuſtitia detinuerunt, vt ſic tanto
rtius ſibi perſuadeant etiamnum, prout
ipſa creatione mundi, ita & ex ejus de-
uctione, infinitam veritatem §. X. cap.

Nec tamen in praeſentiarum ne-
ſſe erit, vt omnia, quae hactenus de ar-
ribus noſtris adduxi, recens adducam
obationis loca; hoc vnico ſaltim quoad
oiectionis modum notato, fuiſſe omni-
ante iſthoc maximum diluuium mon-
in ſuperficie terrae, quos Cap. II. §.
XIX. antediluuianos vocaui, vel iſtos,
ueſertim in petroſis nimium locis, con-
utos ſtatim, ac internus aquarum
or motu ſuo agere coepit Cap. I. §.
exortos fuiſſe; qui deinceps ad eundem
ne modum, quem §. XXIX. citato ca-
s II. deſcripſi emotas terrarum, in
maxime limoſas & lutoſas, partes at-
zerunt & ſic diuerſa ſuperficiei ſtrata, di-
Cap. I. §. XV. XVI. &c. ratione, faci-
poſt aquarum decurſum formarunt.
m huc ſpeciatim ſpectant quae cir. lo-
de montibus iſtis dixi; quare etiam ni-
reſtare videtur circa iſtam veritatem,
m vt vlteriorem conſenſum metalli-

 corum

corum adducam, qui de praeſenti regio
ſequentia referunt : *Dieſes alles komm*
ſonder Zweiffel mit daher : bey der Sün
fluth iſt beſagtes Holtz , addunt t
men hactenus arborum generibus
ſpeciebus recenſitis quoque populum a
bum, *an ſtehenden Bäumen verſchläm*
met und untergedrücket worden , *we*
cher Schlamm denn der jetzigen Farb
mancherley Leimen und Letten iſt , *w*
cher auch zuſagen in mancherley Fa
ben geblättert auf einander lieget , *w*
ſolcher damahlen nieder geſuncken : Di
ſer kan nun damahlen freylich von jetz
ger Güthe und Schönheit , *Reinigkeit d*
Farben nicht geweſen ſeyn , *ſondern a*
von einem trüben Waſſer nach und nac
ſich abſonderende Erde , *wovon das gr*
be unten , *das leichtere aber nach ſein*
Qualität ſich nach und nach aus einan
der ſetzet. &c. Huc inſuper ſpectan
quae ſupra allegaui verba & ſic repeto
So findet man auch unter dieſen man
cherley Leimen und Letten wilde Gebür
ge und Felſen , *welche vor der Sündflut*
können bloß geſtanden haben , *dergle*
chen auch an theils Orthen zu Tage aus
geben

hen, bey Abſinckung uf ſolchen, wird
er niemahlen Eiſenſtein gefunden. Es
den ſich aber keine dergleichen wilde
lſen-Gebürge über viel gedachter Let-
n-und Eiſenſtein-Erde, woraus ſicher
erkennen iſt, daß beſagte Leimen-Er-
mit der Sundfluth ſich uf die Felſen
etzet, von denen Strömen, an dem ei-
r Orth in mehr Vielheit, als an dem
dern angetrieben worden, und daß
inne allein der Eiſenſtein wachſe,
dann das übrige wilde Felſen-Gebür-
gar keine Arth, wie anderwerts uff
enſtein zu finden, darzu hat &c.

XIV.

Adhuc alia arborum iſtarum fata.

Nec porro neceſſe erit
huc multa de arborum
rum fatis proferre, vbi
eſertim in ineffabili terrarum concuſ-
ne Cap. I, IX. moxque ſubſecuta rerum
nium perturbatione, & aquarum circa
ram ad tot in ſacris deſcriptos dies con-
uatione perpetua, ſibi illa facilius quis
cipiet, quam quidem verbis erprime-
valebit. Hoc tantummodo maioris
ſpicuitatis cauſſa notaſſe adhuc iuuabit,

arbores, praeſertim in elatioribus locis a
montibus exiſtentes, non in proiectior
per §. XVII. ſeqq. cap. Imi aeque inferior
ac infima loca, vtvt maximae antea fue
rint, debuiſſe occupare, ſed tantummod
ita intra varii generis terram conteg
Quascunque nunc terra iſta virtutes &
ſemina vel primitus commixta habuerit
vel cum tempore hinc inde attraxerit, id
ſane ex illo ditiſſimo martialis minera
prouentu cap. II. §. X. hodienum co
gnoſcimus; vbi illa non ſolum in locis e
latioribus ac montibus, calore ſubterraneo
atque aliis effluuiis mediantibus, gignitur
reperitur in venis, ſed etiam ſub ceſpide
ſummo, *wird am Tage getroffen*, vt metal-
larii loquuntur.

XV.

Et metalliſatio, quae etiam obſeruatur alias in locis minus cõuenientibus,

Eſt tamen inter fata
iſta praecipua metalliſa-
tio; vbi quam optime no-
runt veri naturalium re-
rum periti, quod, vti lo-
quuntur cum laudato BECCHERO *,
neceſ-

---

* l. c. p. m. 254.

:eſſum ſit, naturalia etiam principia, in
matrice, nempe ſemine proprio &
eptaculo miſceri, ſed vbi ea conue-
nt, ac quo ambiantur loco, parum re-
at. Vbi & pergit vir omni hac in re
de maior: experientia teſtatur, ſub-
ranea, inprimis metalla, extra mine-
, ſed habitis requiſitis miſceri & pro-
ci. Hiſtoria pueri Sileſiaci cum aureo
ato dente etiamnum in controuerſo
; circa partem anteriorem cerebri,
uſdam metallicolae, ramenta plumbi
enta eſſe, chronicon minerale teſta-
. Quae alia ibidem proſtant exempla,
n mitto, hoc vnicum adhuc notans, nu-
demum Dn. M. Io. Phil. HERTIVM,
torem Nidercleenſem in vicinia, vi-
m ſenem & ob ſingularem fidem & affi-
atem mihi honoratiſſimum retuliſſe,
nte aliquot annos cum liberis ſuis ad
nſam conſediſſe, illisque inter alia de-
ctum aliquod bouis, recens mactati, ca-
t comedendum obtuliſſe. Vbi ſtatim
us natu maior inter cerebri decocti
ſticationem duri quid inconſuetum
tit, quo eiecto ex ore, inuenit in ipſo
cto cerebro purum putum peroptimi

 argen-

argenti granum piſae cuidam aequale
quod non ſolum miratus eſt parens, ſe
& aliis mirandum exhibuit, donoque d
dit fratri ſuo germano Dn. D. Chriſt
phoro HERTIO, vtriusque Domus Ha
ſiacae, vt & Mogunt. aliarumque Archia
tro Experientiſſimo, Excellentiſſimo, qu
idem mihi narrauit.

XVI.

Praeſertim metallifatio locum habebit in loco, de quo heic ſermo eſt.

Quod ſi nunc in eius
modi locis, quae minu
videntur metallorum ge
nerationi conuenire, it
generantur, mirum non
eſt, vbi in huius loci terra limoſa & lutoſa
multa ♂tis ſemina cap. II. natura partim
habet, partim commodiſſime colligit, §
XXII. imo ipſum ♂tem copioſiſſimum
profert, ceu quidem haec omnia pluribus
indicata ſunt; ideo quaecunque olim ac
cepit corpora hiſce virtutibus metallicis,
praeſertim ♂libus, mediantibus exhala-
tionibus, ibidem deſcriptis, circumdat &
impraegnat penitus. Accedit quod re-
cenſita ligna alcalino ſale abundentia, ad

♂tis

tis naturam facile accedentem, ſaltim
non contrariantem conſtitutionem
p. I. §. XXIV. & XXV. habeant. Quod
nunc haec indicato modo terris mar-
libus contecta, & ſic a tempeſtate ſub-
nari (*der Tag-Witterung*) conſeruata
erunt, (ſolet enim iſthaec maxime de-
uere vegetabilia, vti ſupra indicaui,
ae non amplius ſuccum nutritium &
trimentum e terra habent); tunc me-
inte ſubterranea temperie, iam ita ex-
ſita, quae quidem mineras ſuas inter-
m deſtruere ſolet, illa ligna & conſer-
a & indurata fuerunt. Conſtat enim
aliis circumſtantiis, quod iſthaec tem-
ies vegetabilia virtute ſua balſamica
aſi macerata, *gleichſam eingebeitzt und
ſamiret*, ad plura conſeruauerit ſecula,
poſt iſtorum tandem defluxum, petri-
ata hominum reddiderit oculis. In hac
ceratione iſta ligna quieta perdu-
unt & à putredine, perinde vt caro ſa-
macerata: nihil enim magis à putre-
ie ſeruat ac praeſeruat, quam 🜔 mine-
e quemadmodum id ipſum ex multis
yſicorum experimentis conſtat. Nec
m in ſola lignorum ſuperficie haeſit

🜄 acidum, ſed iſtorum interiora, ad mo-
dum fere ſucci nutritii, lente perfluen-
cap. III. §. XXV, & quidem per ductu-
illos, quos ſaepius indicaui inuicem
cum alcalinis ſalibus ibidem ab iis con-
caluerunt, maioremque ſubinde, integr-
manente ligni ſubſtantia, quam lentu-
ille per fluxus minime turbare potuit, ma-
turitatis, quaſi gradum conciliarunt. E-
hoc quidem tanto felicius, quo firmio-
ligni ſubſtantia fuit, illudque perfluens 🜄
intra ſua ligamenta recipere valuit: vbi
contra molliores partes illud acidum
vix continuerunt. Interea tamen qui-
in his mollioribus partibus nihilomi-
nus exterior ſuperficies antea obducta
fuit cruſtra quâdam ferrea: tunc non
potuerunt non interiores partes ve-
hementiori flatu excauari ac perforari,
ceu quidem videre eſt in illo praeceden-
tis capitis §. XXVIII. deſcripto ramo.
Debent enim alibi ſemper virtutes reci-
piendae reſpondere recipientibus; vbi
contra ſi illae fortiores ſunt, tunc non
poſſunt non iſtae turbari ac perturbari.
Sic etiam lentae digeſtiones vel potius
fer-

mentationes, non adeo ſenſibiliter tur-
nt ac perdunt elementa, quam fortio-
. Hinc igitur mirum non eſt, ſi quan-
ligna tantam acquiſiuerunt conſiſten-
m, vt & grauitatem, colorem fer-
im, de quo cap. III. dictum eſt metal-
ım, *des ufs höchſt gradirten* 🜂*ris* ♂
nlich roth-braun, oder braun-ſchwärtz
t &c. provt ſcilicet terrae ratio ma-
minusue pura 🜂 eas virtutes attem-
are ſolet, & ſic metallicas vires in fi-
ri alculi ſpecie conſiſtere fecit; vbi con-
acida illa vis vel vltro abit, *in die ge-*
hte Witterung, vel ignis nonnunquam
tute eiicitur.

XVII.

De aliorum conſenſu.

Quod ſi nunc in iſtam
ram, martialis prouen-
pleniſſimam, proiectae ſunt arbores,
ſic lento tandem modo induratae, nec
rum eſt illas ad noſtram vsque ae-
em remanere per cap. II. potuiſſe,
aeſertim vero cum iam in ſuperiori
III. §. XVI. & XXX. commonſtra-
n ſit, quod arbores iſtae ante proie-
ctio-

ctionem in diluuio maximo annoſae ac
modum fuerint, ſicque deinceps tant
felicius intra terram conſeruari potue
rint. Nec etiam in praeſentiarum vlte
riori opus eſſe videtur aliorum conſenſu
qui de re iſthac plura ſcripſerunt.

XVIII.

Adhuc nonnulla ex diluuio maximo notanda.

His itaque conſiderati non poſſum non adhu corollarii loco adiicere quod vaniſſima omnino illorum ſit ſententia, qui cum Iſaaco PEY RERIO *, VOSSIO ** & aliis, diluuium maximum *vniuerſale* tantum vocan ideo, quod *vniuerſum* genus humanum in vna tantum illo tempore terrarum parte degens ac viuens, Noacho cum ſuis ſeruato, extirpauerit, non vero quod vniuerſam terram, dicto ſuperius modo, inundauerit. Hinc Voſſius cit. loc. inter alia dicit:

* In Syſt. Theol. lib. IV. c. VII. ſeqq.

** In Diſſert. de aetate mundi cap. XII. & alibi in ſuis contra Georg. HORNIVM & alios ſcriptis.

cit: Longe itaque abſunt à veritate,
i exiſtimant Noachi aetate per vniuer-
m orbem propagatos fuiſſe homines,
i ne Syriae & Meſopotamiae fines for-
 excellerant. Vt vero diluuii inunda-
nem vltra orbis habitati terminos pro-
camus, nulla iubet ratio, imo prorſus
ſurdum, dicere, vbi nullae hominum
les, illic etiam viguiſſe effectus poenae,
is hominibus inflictae &c. Cui ſen-
ntiae ex parte favere omnino videtur
uard. STILLINGFLEETVS Wigor-
nſis penes anglos Epiſcopus *. Verum
im vero vti hominum, tum temporis
entium, calculum, quem erudite ini-
ſupra laudatus Dn. D. Io. Guil. BEIE-
S Altorffinus Theologus **, iam repe-
e non libet: ita miranda prorſus eſt
torum virorum audacia, qui infinitam
ientiſſimi vniuerſi directoris ſapien-
m, quae etiam tanto iuſtiſſimae irae
uio futuris hominibus peccatoribus
deſſe volebat, vt & irā ſuam & gratiam
ſen-

In Originibus ſacris lib. III. cap. IV. §. 3.
** loc. cit. p. 18.

ſentirent , ne vllibi dicant cum ſtult
in corde, *non eſt Deus* cap. I, §. II. & X
intra tam exiguos fines includunt. Ade
expreſſum Dei verbum Noacho poſt d
luuium promiſſam, vbi dicit: *ſtatua*
pactum r. eum vobiſcum & nequaquam v
tra inficietur omnis caro aquis diluuii, n
que erit deinceps diluuium, diſſipans omne
TERRAM. Quae verba praeſertim in fon
conſiderata adeo clara ſunt, vt ſente
tiam virorum iſtorum omnino falſiſſ
mam eſſe indicent. Vt nihil dicam c
clariſſimis teſtimoniis, quae ſatis clare, ce
cap. I. §. XI. indicaui, cum noſtro hacte
nus recenſito arboris trunco Vniuerſal
cuiusdam diluuii ſic dicti reſpectu Vn
uerſi globi terraquei, illius cap. I. §. II
ſeqq. creati, teſtantur de iſtius ſumm
perditione & aliis. In praeſenti quiden
diſcurſum meum finio & ex iſto tanden
honoris & memoriae cauſa ſequentia Or
phanotrophio, in cuius fundo praeſens
arbor inuenta eſt, addo:

EN

EN.
VSTO. QVONDAM. GENTILIVM.
LOCVM.
NVNC.
T. DEO. SACRVM. ET. EGENIS.
ORPHANOTROPHIVM.
AB.
ILLVSTRISS. ET. GRATIOSISS.
RIDERICO. ER-
NESTO.
COMITE. IN. SOLMS.
ET. TECKLENBVRG.
IMMORTALIS.
NOMINIS. AC. OMINIS.
DOMINO.
XTRVCTVM. ANNO. SAL. HVM.
CIƆ IƆ CC VIII.
.IMAEVAE.GRATIAE.NEC.CVM.
AEVO. DESINENS.
DIVINI. ET. HVMANI. CVLTVS.
MONVMENTVM.

NE ſpatium aliquod reſtet, lib
illud addere Megaſth. Lib. III. In
ap. Clement. Alex. lib. I. Strom.
Ἅπαντα μέν τοι τὰ περὶ φύσεως εἰρημένα πα
τοῖς ἀρχαίοις, λέγεται καὶ παρὰ τοῖς ἔξω ἑλλ
δος φιλοσοφοῦσι, τὰ μὲν παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς, ὑπὸ τ
Βραχμάνων, τὰ δὲ ἐν τῇ Συρίᾳ ὑπὸ τῶν καλουμ
νων Ἰουδαίων: i. e. *omnia, quae antiquit
de rerum creatione dicta ſunt, etiam apu
eos tradita fuerunt, qui extra Grae
ciam ſunt philoſophati, quales apu
Indos Brachmanes, in Syria vero hi, q
dicuntur Iudaei.* Quem notabilem lo
cum quoque GROTIVS habet in
not. Lib. I. de verit.
Chriſt. relig.

IOAN

OANNIS GOTHO-
FREDI GEILFVSII
DE
PROBATISSIMAE
ET
LAVDE DIGNISSIMAE
TERRAE SIGIL-
LATAE
LAVBACENSIS

*roprietatibus & Virtutibus Be-
zoardicis, iſtarumque proui-
do vſu*

TRACTATIO ET INSTITVTIO
breuis

Latinitate recens donatae.

ILLVSTRISSIMO

COMITI
AC DOMINO,
DN. CAROLO OTTONI,

COMITI SOLMENSI,
DOMINO IN MUNZENBERG,
WILDENFELS ET SONNENWALD &c.

*GRATIOSISSIMO MEO DO-
MINO AC COMITI*

*Hoc qualecunque dedicat & ſub-
iectiſſime offert*

IOAN. GOTHOFREDVS GEILFVSIVS, D.
Poliater Burzbac. vt & diuerſ. S.R.I.
Principum Archiater.

I. N. D. T. O. M.

ANimus non eſt, in praeſenti hac tractatione omnes terrae ſigillatae in Wetterauia creſcentis prope Laubacum, vnde nomen habet, virtutes bezoardicas & rdiales apponere; multo minus, vt nptomata, quae morbis ſubinde ſe cotum inſtar in via proficiſcentibus, adſoint, & non vno ſemper aequalique aenari poſſunt ac debent, modo, multis aleratisque recenſeamus verbis, inuti permittit ratio.

Praeſertim labeſcente hoc aeuo, vbi orbi ſaepius nouas, vix antea cognitas, uas induunt, & ita probant, vt etiam obatas olim curandi vias inuerte-, &, quod inde eſt, experientiſſis non minus ac prudentiſſimos in ar- Medica viros illudere poſſe & cirmuenire, adpareant. Libet itaque praeſentiarum dictae modo terrae illatae egregias & per triginta abhinc

 annos

annos vtiliſſime expertas virtutes, prae-
ſertim in morbis epidemicis, omni omin
laude digniſſimas, humilibus verbis, at ve-
ro argumentis firmiſſimis exponere, adne-
xo ſubinde uſu neceſſario; & id quidem
quam maxime ob communes uſus, &
genos, qui à Pharmacopoliis remotiore
degunt. Sit itaque ſermo,

I. De Globo Terraqueo ipſô, tam
quam matrice omnium, quae ad vitae ca-
ducae conſtitutionem, iſtius conſeruatio-
nem, ſanitatisque deperditae reſtitutio-
nem ſpectant.

II. Hanc conſiderationem excipia
ſolida celebratiſſimae huius Terrae Sigi-
latae deſcriptio, & quidem iuxta quas
uis proprietates, natales praeſertim, v
& diuerſos colores, ac conjecturalem, in
de exaſſurgentibus metallorum, profund
in terra latitantium, exhalationibus, ſola-
ribus, lunaribus, caeterisque metallicis ve-
nientem impraegnationem inſtituta, Mo

III. Sermô erit de prouida terrae i-
ſtius praeparatione, vt & medicamentis
inde, vbi neceſſitas vrget, compoſitis
Ne autem quis heic à vera aberret via, di-
cendum erit

IV.

IV. De vero vſu in morbis con-
gioſis, peſtilentioſis, ceu ſunt Pandemii,
ıdemii, Epidemii, Sporadici, febres
techiales, Cephaliae, Variolae, Mor-
lli, Dyſenteriae, Epilepſia, Lypothy-
a ſ. Eclyſis, nec non Haemorrhagia
ae per nares, os, vrinam, Haemor-
ois; Exulcerationes pulmonum, hepa-
n, renum &c. vt & Faſcina, Philtra,
o externa & patentia mala. Denique

V. De Vtilitatibus aquarum, Ter-
Sigillatae montes transmeantium, at-
e fontium, quorum ſcatebras Illuſtriſ-
nus COMES effodi & recens parari
ſſit Quam intentionem optimam at-
e metam, vtvt non ex omni parte
igiſſe videar, nihilominus B. Lector
n iniquo illam aeſtimabit animo; ſed
tius ſummi Statoris inaeſtimabile di-
abitur artificium, & haec talia, vbi e-
m neceſſitas poſtulat, inde compoſita
edicamenta, grato ſemper accipiet ani-
o, illaque in recenſitis atque aliis cor-
ris humani imbecillitatibus ad diuinum
andatum absque omni contemptu ad-
bebit; probe cogitans, ſummum coe-
rum pariter ac terrarum Monarcham
ob

ob peccata varia homines, mediantibu
terribilibus morbis, ferire ita, vt vel ſu
eo creaturas armet, vel permittat, vt innu
meri & imperſcrutabiles morbi illos inu
dant; adverſus quos tamen ſimul ex in
finita & conſolante ſua gratia fortiſſim
è terra remedia prodire jubet: quorum
ſubſidio, & non amplius miraculoſo mo
do, ſicuti Hiskiam per ficorum empla
ſtrum, Tobiam per incenſi iecoris pi
cis illius fumum, & ligare & ſanar
amat.

PARS I.

De Terra ipſa.

DEus non ſolum globum terreſtrem
cujus peripheria 5400, & ſpiſſitud
1720. ferme milliarium Germanicorum
eſt, ex infinita ſua ſapientia creavit, atqu
illum in medio, absque vllo fulcro immo
bilem, fundavit, ſed & aëre, non ſterili &
effoeto corpore, atque igne, libere pen
dentem, circumdedit & ita miſcuit, v
vna iſtarum rerum alteri cedere, ſpati
umque permittere queat. Hunc inſu
per globum, aqua permixtum atque aëre

cir-

cumdatum , Deus ex immerita bo-
ate hominibus, ceu ditiſſimum pena-
m, pandit, & in hoc agros pro futuris
uariis, aquas, ut ichthyotrophia, con-
entem terram, vt habitacula dent, &
vas, ligna, ſub libero ſuo imperio con-
ſit. Et, quod magis eſt, terra iſthaec
equietis aſtralibus ſpiritibus, illo ma-
è vniverſali macrocoſmico & igne
hereo ſic efficaciſſime impraegnata eſt,
percepto modo non ſolum ad caducae
ae conſtitutionem & durationem, ſed
am ejusdem refectionem, ſanitatisque
nſervationem, veluti fertiliſſima & di-
ima mater, per communem ſummi
toris legem, ſaluberrima germina, in-
meras herbas, tot ac diuerſis fragrantiis
ras, coloribus non minus, quam virtu-
us calefacientibus, refrigerantibus, &
ſingulos caſus, & complexiones ad-
mmodatis, imbecillitatesque homi-
mulcentibus, uberrime proferat. Prae-
ea cuilibet addictus Planeta, veluti pa-
nus, olim obſeruabatur, cujus ope non-
illae progenies Saturninam, aliae Iouia-
m, Martialem, Solarem, Mercurialem
c. nanciſci proprietatem & ſecundum

 ipſos

ipſos planetas, quam maxime in his certis
colligerentur ſignis, efficaciores operatio-
nes non abſque Sympathiae & Antipa-
thiae ſuſpicione habere videbantur & ſi
in ipſis coloribus & odoribus notabilit
diſtinctae, prodeſſe. Dat etiam terra mine-
ralia, valde neceſſaria, uti ſal, nitrum, ſul-
phur, vitriolum, alumen, antimonium
(verum ſolis balſamum) &c. ex quorum
inexhauſta commixtione hinc inde
in Europa egregiae oriuntur ſcaturigines
ſubterraneis virtutibus varie tinctae, quas
Acidulas vocant, majorique ſecuritate
(ſi modo non vlceroſae in viſceribus ſuſpi-
cantur diſpoſitiones,) quam illae aquae ex
limatura Martis, ſpiritu Vitrioli & ſali
paratae, aliique minerales clyſſi, ſi curatiua
indicatione adplicantur. Siquidem Acidu-
lae iſtae omnes ac ſingulas ſub diaphrag-
mate, jecore, ſplene, pancreate latentes ob-
ſtructiones ipſo facto ſoluunt, & à mole-
ſtiis, quae inde proueniunt, variis, non qui-
dem per opinatum illarum calorem &
refrigerationem, ſed potius per alias virtu-
tes innatas minerales liberant, rigidos-
que gypſeos, quin & tartarios humores
efficaciſſime diſſoluunt, ſalia ſylueſtria
domitant, & tandem per ſpiritum Vi-
tri-

nol. martialem non tam ſtomachum, nam reliqua, minus temperata, rque Atoniam infirmata, viſcera, ad nvenientem craſin redigunt. Ejus- odi paſſim in Germania adhibentur a- uae, nuncupatim egregiae Haſſiacae ae in vicinia temperatae, & non minus ficaces in Naſſoviae tractu thermae Bal- nicae & quae ad quoduis temperamen- m & malum accommodatae Empſam bilitant, cum acidula e muro praſili- te calidiori, quae vel ſola perſe, vel jun- im cum thermis intra iſtarum uſum & mpus non aliter, & minori periculo, am acidula alia ab illis, qui frigidas & olliores complexiones habent, imbibi- r; & id quidem quod 1mo ob calo- m haecce acidula non adeo rigida eſt, uti illa Schwalbacenſis & Pirmonta- , nec 2do ſtomacho grauitatem, atta- en majora 3tio anteriori thoracis parti gidiori, adfert commoda, nec minus nique ſpleneticas, diaphragmatis, & ic conterminas, partes aperit, inde- e peccantes humores pro cujusuis mplexione & ratione per aluum, uri- m, maxime vero ſudorem eiicit. In-

ſuper huc ſpectant longe illae therma
lateque celebres in tractus Moguntini a
queRheni confinio ſitae,variae,prout ma
gis nitroſae, ſulphureae, aluminoſae &
Wisbadenſes, quae ſuum calorem non e
ſubterraneo ſulphure, ſed repugnante ha
bent, ſicuti in ſpiritu Vitrioli, ſali tarta
infuſo, efferueſcentia, diſtentione, flam
mis, aduſtione, abunde videre eſt. Ve
rum in genere (1mo ex Balſamica virtute
quam habent, focillant, 2do conſumun
magis ex congeſtione, quam transmiſſio
ne, in habitu corporis collectos humores
& 3tio corroborant quaeuis ad motum de
ſtinata inſtrumenta, niſi ex crebrietate
exiſtant rigida, aut calor actualis potentia
lem inſitum exſuperet, qui tunc facil
conſumitur; denique 4to iſtae thermae
partem majorem ſulphureae, aperiendo
educunt bilioſos & ſalſuginoſos humo-
res, & ſitim illam ex ſalſuginoſis humori-
bus, non vero ex interiori calore ac in-
flammatione ortam, extingunt, ſi quan-
do intra curationis dies aliquot mane in
ipſis thermis ad 1. 2. imo & 3. mod. im-
bibuntur. Oportet antem curationem
ipſam debita praeparatione inſtitui, &
finiri

iri conſtantia, nec ullo modo illam
gligi decet vitae procurationem in
re, cibo & potu, motu & quiete, ſomno
vigiliis, excretis & retentis animi paſ-
nibus conſiſtentem, quemadmodum
mea & aliorum Medicorum inſtitutio-
pluribus videre eſt. Nec tamen in
ce ſuppeditandis quieſcit terra impraе-
ata, ſed ex ditiſſima ſua amplius matri-
unam poſt alteram abundantiam pro-
it, & quidem ex metallis aurum cordi
propriatum, capiti argentum, iecori,
ni, ferrum &c. quorum ope tin-
rae martiales, ☉res & ☽res paran-
r, ut & meus ſic dictus SANGUIS
ARTIS, idemque Bezoardicum Solare,
nare, Martiale &c. quae ſingula cor,
put, jecur & lienem efficacius multò,
am reliqua vegetabilia medicamenta
rroborant, contra ſymptomata peri-
loſa defendunt, & quae bona cunque
iſtunt, conſeruant, quae mala, arcent,
c viscera disrumpi ſinunt. Profert ulte-
s terra pretioſiſſimas gemmas & Cime-
uti Sapphirum, Granatũ, Adamantem
c. ex quibus & aliis lapidibus in veteri
ſtamento pectorale illud, ſecundum
duo-

duodecim Iſraelitarum tribus par-
tum legitur non ſine myſterio, quo
ſcilicet Deus omnium Dominus Iſraelit
aeſtimare tanquam peculium ſuum &
monile pretioſiſſimum ſervare, multoqu
minus velit, quam quis pretioſiores gem
mas ſoleat, abiicere. Denique ditiſſim
iſta matrix nobis exhibet Terram, mu
rum unicornu minerali affinem, quam
uſus vocat Sigillatam, qua de etiam in ſub
ſequentibus partibus tractare brevite
libet.

PARS II.

Quae deſcriptionem Terrae Sigillatae exhibet.

MVltae ac variae Axungiae, Medul-
lae, Margae ſiue Bolares terrae ſi-
gillatae, ab impreſſo ſigillo ſic dictae
varia à ſolo natali pro diuerſitate matri-
cum ſua nomina habent, vixque com-
prehenſibiles operationes & virtutes. Ve-
luti Iapponica, quae Catarrhas, urinae
profluuium, ſanat, quo praeſertim tym-
panites, *die Windſucht*, ſpectat II. Acel-
dema, quae intra 24. horas demortua cor-
pora

ra deſtruit & calcinat. Tertio Da-
aſcena in vulneribus, ſcopetis inflictis,
utaris habetur. Quarto Chia ex Aſia,
ae admodum pura & candida, exter-
m cutem efficit laeuem, candidam &
lde gratam. Quinto Nornwegica, haud
ocul à Berga, regni illius oppido, ob-
, alias Antiſcorbutica audit, quia prae
is in ſcorbuticis morbis prodeſt. Sex-
terra Martialis, quae maxime obſtructos
enſes vel retentiones menſtrui ſanguinis,
e quod idem omnino eſt, amiſſa Cata-
enia ſequiori ſexui reddit & è ſanguine ſa-
ſylveſtria eximit, praecipue tinctura ru-
ii coloris exinde perrorationis ſolaris
ritum parata. Septimo terra Oceana ex
lia, quae tantum pro ſucco expreſſo ha-
ur & pro ſucculata adhibetur. Octa-
Melitaea ex Iaſula Malta. Nono Tur-
a à caracteribus Turcicis; Decimo
genſis, à Striga Sileſiae urbe ſic dicta, &
res aliae, quas in praeſenti praeteri-
& tantummodo Laubacenſem ad Wet-
aviae tractum obviam, breuiter conſi-
rare placet. Iſthaec terra magna in
pia invenitur ad Laubacum, Illuſtriſſi-

mi

mi Comitis ac Domini CAROLI OT
TONIS Comitis Solmenſis Domini i
Munzenberg, Wildenfels & Sonnen
wald &c. Comitis mei ac Domini Gra
tioſiſſimi, ſedem; eſtque oppidum hoc
ce ſex miliaribus à Francofurto, & duo
bus à Gieſa, quinque à Marburgo & Han
novia, totidem horis à Butisbaco di
ſtans, in peramoeno tractu gratiſſim
montibus, agris, collibus ac ſyluis fruct
feris cincto, ſitum, ubi effoditur, & d
venditur. In hanc, quae humanis ocu
lis exilis videtur, terram ſigillatam Lau
bacenſem Deus & natura ſingulares vir
tutes Bezoardicas ita abſcondidit & cir
cumcluſit, vt in ſupra memoratis & ad
huc compluribus morbis, verum exiſta
Antidotum; id quod non tam ex Vitrio
lato, Nitroſo, Aluminoſo aut Sale alio
quorum nullum nempe per deſtillatio
nem aut probationem aliam reperita
quam potius ex halitibus ſeu ſpiritibus vo
latilibus, penetrabilibus admodum & ex
citatiſſimis ortum trahit, partim ſolari
bus, Lunaribus partim, quin & Martia
libus è metallis immaturis; auro, argen
to, ferro &c. in imo, vt ſuſpicor terra

rum

m fundo ebullientibus; qui ab ejusmo-
axungia quaſi irretiuntur, figuntur, al-
antur & exaltantur, vt mox ab Auri
phure calorem rubrum, infuſcum; mox
ulphure argenti glaucum, albidum &
aliis alios colores, & hoc modo vir-
es Cephalicas, Cordiales itemque val-
penetrabiles, reſoluentes, obſtruentes,
nciſcantur. Quarum deinceps, vere
dinalium virtutum ſubſidio reſoluun-
(1.) omnes ac ſingulae tartaricae, ſul-
ureae, ſalinae in genere venoſo ſcoriae,
ntrectabiliter, (2.) efficacius, quam ſu-
i adductae (quibus ſuum tamen relin-
mus pretium) Terrae ſigillatae hu-
res peccantes per vrinam & ſudorem,
non adſpectabili modo, attamen inad-
ctabili, eximunt. (3.) Balſamicam ſalſe-
em intemerate conſervant, nec non
) ob attrahentem pauliſper, terreum,
ciculum, adſtringentemque ſaporem,
ticas conſocias omnes in ſiſtendis ſpu-
ſanguinis, haemorrhagiis per nares &
s, ab interna praeſertim vlceroſa dis-
itione venientibus, ſi modo debita
one adhibeatur, exſuperat: quando-
dem nullus vernaculus morbus eſt, cui
mater-

materna tellus non pariat aptum rem-
dium. Parili ſane modo Deus ſummus, o-
ptimus ſicuti nobis loco penarii & Pha-
macopolii, regiones iſtas clementiſſim
conceſſit & ſimul ditauit, varii generis fr-
ctibus, plantis, muſto, oleo, &c. ex abun-
danti ornauit; ita quodcunque clima ve-
naculis medicamentis efficaciſſimis ben-
dixit: quemadmodum ſcripta authentic
& tam bene fundata, quam infallibilis e-
perientia ipſo facto confirmat, vernacu-
las noſtroque adſuetas climati herba-
ſuccos terreſtres (*Erdſäffte*) & ſic ali-
longe maiores, quam quidem exotica me-
dicamenta pretioſa praeſtare effectu
Quid? quod exoticis ſeminibus & medica-
mentis tutius atque magis fidere liceb-
ſiquando in noſtri climatis obtinente agro-
rum aerisque temperie procreata illiqu
prius, quam adhibeantur, adſueta fue-
rint, experientia teſte; vbi contra qui ſol
exoticis fidunt, ſaepius corpora cauſaria
morbida & valetudinaria inter illos, qu
domeſticis vti ſolent), corporaque robu-
ſta atque vegeta habent, circumferunt
variant enim regiones, variant incolae
variant potulenta & eſculenta.

PAR

PARS III.

...e vera Terrae Sigillatae Laubacenſis praeparatione & inde rite compoſitis medicamentis.

...Oſteaquam, commonſtrata ratione, ...iſta omnino probata terra ſigillata ...lbacenſis poſt deſtillationem, praeci...tionem; & porro alium, huic non ab...llem, laborem Chymicum, ne mini...m vitriolati, nitroſi, aluminoſi ſalis ...*zarth*, ſed tantum bolarem terram re...uit ſolam, & conſequenter ab ad...*tis* & irretitis ſpiritibus volatilibus ...utes ſuas penetrantes, igne mediante, ...modum fumi non ſolum evolantes, & cum tempore auolantes, habet ac ...idet; neceſſe eſt, vt debita cura, le... absque adſumptorum iſtorum ſpi...um iactura tractetur; & non ultra ...lum, ſed pluviali aqua, tempore toni...li, vel rore Maiali ob Sal centrale, ...d in aere eſt; vel decocto quodam ...ordio, Angelica, Biſtorda, (*Natter-*

 Wurtzel)

Wurtzel) viperina tantum leniter a
luatur, & ad pulpam redigatur , qu
dein, non vero ad ſolis radios, ſed ſalti
ad aërem, qui neutiquam ſterile & effe
tum corpus eſt, exſiccetur ſicque quo
vires ex Aſtris adaugeatur. Ex terra iſ
cum aqua pluuiali, vel etiam decocto
lexipharmaco per Reto. ſpiritus, aut poti
Phlegma, leniter elicitur & poſtea ca
ti mortuo rectificatus vini ſpiritus adfu
ditur, denuo transfunditur, (*abgezoge*
ſicque à ſale volatili fixum illud corripit
& cohibetur; porro ex capite mortuo
aliquod ex terra Sigilla, Spiritu Vitrio
vel Nitri vel ſalis, ſingularis liquor
tinctura cordialis paratur, quae in mo
bis Epidemiis cum Diarrhoea, ſ. D
ſenteria coniunctis, egregios effectus pra
ſtat, atque illud viliſſimum Magiſteriu
longe ſuperat. Vtut vero Terra Sigill
ta omni ſe tentamine probet, inque
ipſa egregias monſtret virtutes, nec m
nus in malignis atque ſuſpectis morbis v
rum exiſtat antidotum; nihilominus o
ſymptomata ſibi invicem repugnanti
(*um der Neben wieder einander lau*
fenden Kranckheiten willen,) quae etian

expe

perientiſſimis Medicis imponunt ſub-
le & fallunt, neceſſe eſt, vt hi ſibi inge-
a medicamenta compoſita omni com-
rent ſtudio, ſeque, neceſſitate vrgente,
ntra occurrentes mutationes praemu-
nt. Et inter iſta compoſita, eſt clyſſus
rae ſigillatae, qui non raro laudabiles
ibet effectus, veluti eſt illa ante annos
quot inuenta percelebrata tinctura Be-
rdica, quae cum Spiritu Vini prae-
ata, in nimia ebullitione ſanguinis,
cum tartari ſpiritu, in malignitatibus
deſt. Debet itaque non absque omni
rimine adhiberi; vel etiam alia, exin-
ompoſita, proſtant medicamenta, quo-
nonnulla iamiam vel ideo nominare
r, quia natura, vnicâ medicinâ, cui
tempore aſſueſcit, vinciri haud pa-
r. ſic

Rec. Vnicorn. mineral.
♁rae ſigill. Laubac.
Cornu ceru. ſiue Balſam.
Calcin.
Pulueris è chelis an. ℥ß.
Antimonii Diaphor. an. ʒii.
um decocto alexiphormaco viperino
globuli.

S.

Globuli Bezoardici.

Rec. Vnicorn. mineral.
C. C. Solaris.
Lapid. Bezoard. Orient.
Alcool Margaritarum Orien-
talium.
Antimon. Diaphoretici. ʒI.
Terrae Sigill. Laubacenſis.
Confect. alkerm. compl.
de hiacyntho an. ʒ

Cum gelatina Viperarum Italicaru
fiant globuli.

S.

Bezoardici globuli confortantes, q
& praeſeruationi & curationi inſeruium

Rec. Pulu. è chelis Pannon.
Terrae ſigill. an. ʒI.
Confect. Alkerm. compl.
Theriacae And. an ʒß.
Miſc.

Cum Syrupo acetoſitatis citri & contra
ieruae compoſito.

S.

Commixta Theriaca in epidemiis
granſſatibus morbis, mane *eine Meſſe*
Spitz

...tze voll, & in curatione 2. Quint. in
...iloſtragmate Diaphoretico adhibenda.

Rec. ⊖lis margaritarum.
Corall. rubro. an. ʒii.
Theriacae incitratae ℥ii.
Conſ. ſcordii,
Calendulae,
Flor. bugloſſ. an. ℥i.
Extr. Contraier. torment. an. ʒj.
Terrae ſigill. Laubacenſis ℥i.
Oſſ. de corde ceru.
Flor. ♀ris an ʒii.
☉olei deſtillat. Citri
Camphorae,
macis an. gr. Vii. M.
S.

Bezoardica Mixtura confortans.

Rec. Spir. terrae ſigill. ℔iß.
Tincturae Bezoard. Vitriolatae ℥iii.
Electuarii alkermes compl.
de hiacynth. an. ʒiß. Miſc.

Digere triduum, & tandem ex vitreo ...ano aequali ignis gradu deſtilla. S. Be...rdicus terrae ſigillatae Spiritus ad 1. ...nt cum aqua ſudorifera poſt 8. horas ...ebribus ardentibus adhibendus.

PARS IV.

De Terra Sigillatae vſu ratio-nali in ſingulis ſupra dictis morbis.

QUia in peſte, tenebras perambulan-te, petechialibus, aliisque arden-tibus ac malignis febribus nulla peculia-ria proſtant remedia, & ideo, vt analo-gice loquar, ad arſenicale, auripigmen-tale & antimoniale venenum recurren-dum, oportet inſimul cum antea ad-ductis ex terra ſigillata compoſitis, clyſ-ſo, ſpiritu, globulis diaphoreticis & ad-huc pluribus ſine mora, inſtante periculo fideles aegrotis manus praeberi, ipſisque poſt. 8. ſemper horas in viribus oppreſ-ſis, non vero languidis, ejusmodi libera-liter porrigi medicamenta, utut etiam aegrotantes ſudore manare (*hefftig ſchwitzen*) appareant: nihilominus vt continuetur, iſtaque malignitate adorta natura, intellige robuſta, ſtimulis quaſi excitetur, medicamenta efficacia in ma-jori quantitate propinentur, ſicque malo efficaci-

cacius reſiſtatur oportet. Cum enim
no 1486. in Anglia febris ardens ſudo-
ra (*das Schwitzfieber*) admodum, tem-
re praeſertim autumnali, graſſaretur,
vix centeſimus inde valeſceret, mox
gium, Brabantiam, Friſiam, Daniam,
rwegiam, perambulauit, tunc paucis-
i ex morbo iſto ſurrexerunt, qui Ori-
ale Bezoar in exigua doſi ſumebant:
ntra plures euaſerunt ſani, qui dictum
zoar. ad 40. imo 60. gran. conuenien-
us hauriebant vehiculis. In naturis
ro molliotibus viribusque facile reſo-
bilibus, infantibus, qui facile ex hauri-
tur; ſenibus, in quibus Balſamum na-
rale deficit, adducta ſudorifera medi-
menta cum diſcretione debita adhibe-
nisque perpetuo confortantia & reſtau-
ntia admiſceri, magiſque convenientia
dorifera ſecundū tempora, initium, au-
nentum, vigorem & declinationem
ſumi condecet. Siquidem alia me-
camenta in morborum initio eligenda
nt, alia in augmento, alia in declina-
one: quandoquidem nonnulla pauli-
er contrahunt, vt terra ſigillata, hia-
nthus, ſpecies, *roth Gifft-Pulver*;

 alia

alia penetrant, ceu Bezoar, acetum; al
focillantem habent proprietatem vti P
taſitis, (*Peſtilentz-Wurtzel*) angelic
& ſimilia, quae tantum in declination
permittuntur. In quibus omnibus &
ſibi & aliis male conſulunt, qui Acade
mica ſcientia deſtituti, ſic miſere in prae
paratione medica & applicatione ver
ſantur, vel falſis medicamentis nocent
etiam ſine diſcrimine ſalia volatilia non
minus temerarie applicant, quam certe
certius eſt, haec talia in fluida ſanguini
compage nimios calores, ſalibus cauſtici
errores imo in augmento & ſtatu exitia
lem ac triſtem habent exitum: ſic atro
ciſſimum facinus, temerare corpus hu
manum, perpetuae animae demicilium.
Eſt itaque ante omnia in dictis, graſſanti-
bus morbis peſtilentialibus, in fontem eo-
rum ac cauſam inquirendum, probeque
diſtinguendum. Etenim Endemii mor-
bi ex malis humoribus, è terra ſurgenti-
bus, proueniunt; Epidemii ex inordina-
tis aeris mutationibus, Sporatici, ex putri
apparatu proprio, diu collecto, inua-
dunt & deſaeuiunt: hinc omnino quam
maxima vrget neceſſitas, vt diuerſae in-

 ſtitu-

ituantur curationes. Prae omnibus
ero debita obſeruantia in ſporaticis mor-
s cacochymiam, cauſam reſpicere, &
um humorum apparatum in prima for-
n corporis regione exiſtentem, ex-
ellere lenioribus emeticis (*mit einer linden Spey - Artzney*) vbi vomendi
ſiderium adeſt; aut, ſi de inteſtinis cer-
or quis eſt, per proximiorem viam emit-
re oportet: contra autem, quotiescun-
ue humores pravi per corpus & ſangui-
m diſperſi obſervantur, neceſſe eſt, vt
i ſufficientibus èoque maxime reſpici-
tibus, purganti. eiiciantur; quod ſi
ro contumaces, aut nimis putridi ſen-
ntur humores, tunc aqua mea Gentia-
, itemque mea Eſſentia catholica
porrigi, & ulteriori putredo abarceri
teſt: in reliquis vero epidemiis &
orbis chronicis malignis, haec ſub-
ipta tinctura applicaſſe iuuabit:

℞. Extract. l. a. Croci, rutae
elenii an. ℥ß.
Diaſcord. ℥j.
elect. de ouo ℥ß.
ſpec. diambr. ʒij.
ſpiritus terrae Sigillatae

Corn. ceru. an. ℥iij.
mixt. ſimplic. ℥iiß.
extrahetur tinctura

S.

tinctura.

In morbillis & variolis omnes dogmatici Medici quoad hancce percelebrem terram, praeſertim in nimio fervore & humorum tenuitate, nimirum nimiae ſanguinis acrioris & ſubtilioris ebullitionis, conſentiunt, quod illa non in exigua doſi, & quidem in iuſculo lenticulato (*Linzen - Brühe*) porrigi debeat & repeti; nec heic cum praecipitantibus, Corallis, cancrorum oculis praefeſtinare liceat, priusquam vernaculis remediis (*eigenthümliche Mitteln*, vbi tamen ſaepius committuntur errores) inſtituta ſit expulſio. Praeter iſta expellentia media ſequentes terrae ſigillatae ſpecies renoventur crebrius & quocunque triduo, inque ordinario potu ſuſpenſae adhibeantur.

℞. Rad. ſcorz.
acetoſae an. ℥j.
raſur. C. cerui
alcis an. ℨij.

Flor.

Flor. aquilegiae
Trinitatis an. m. j.
Terrae ſigill. Laubac. ℥j.
incide S.
Terrae ſigillatae ſpecies.

In Epilepticis & ſpaſmodicis ſympto-
atibus,(variolarum & morbillorum non
ro prodromis), itemque in magna ſan-
inis ebullitione ex probata hac terra,
cumſpecta venaeſectione praemiſſa,
n minus egregium peti poteſt ſolamen;
are & illa à ʒß ad ʒj cum aqua florum
ae,primulae veris, fumariae & ſimilium
pius adhibenda & appropriatae terrae
illatae ſpecies in potu ordinario infun-
ndae ſunt; ex radice primulae veris
minis, taroxaci, viſc. quern. coryl. flor.
ae, aquilegiae, terr. ſigillat. &c.

Serinas deſtillationes ſeu catarrhos,
quibus per fauces labor & vlceroſa diſ-
ſitio pulmonum, quid? quod ipſa
ipneumonia exſpectanda venit, iſthaec
ra cum hordei decocti cremore aut iu-
arum ſucco inſtillata, ſolet incraſſare.
idas vero deſtillationes terra haec ſum-
cum oculis cancri, matre perlarum
. efficaciter edulcorat, & ſic quoque
con-

contra omnem haemoptoicam paſſionem, narium, vrinae, nec minus haemorrhoides cum eſſentia millefolii & travmatica ſumpta, ſiſtit, vt & grumeſcentiam & coagulationem ſanguinis adhibita cum ſequenti tinctura,

℞. Rad. tormentill.
rubiae tinctorum aa. ℥j.
flor. bellid. minor.
hyperic. aa. ʒij.
aceti q. ſ. extrahe tincturam
addatur
Spiritus terrae ſigillat. ℥ij.
Syrupi cerefolii ℥j.

in tempore diſſoluit & conſequenter apoſtemata & abſceſſus praecauet, etiam in orgaſmo ſanguinis acrioris & feruidioris, praemiſſa in ſtatu plethorico, vbi opus eſt, venaeſectione in brachio euacuandi, in pedum vno refellendi fine, ſic prodeſt.

In languore, lipothymia, modo non ex humorum crudorum copia, aut flatibus hyſtericis proueniant, imo quoque in melancholia, anguſtiis praecordialibus, ex obſtructionibus lienis ſaepe oriundis, terra iſthaec ſingulare remedium praebet,

it, ſumpta cum aqua è tiphis ceruorum,
it ſequenti, quotiesque opus eſt,

℞. Aq. cordial. temp. ſax. ℥iij.
Tinct. hyperici compoſ. ℥j.
Spirit. terrae ſigill. ℥ij.
Man. chr. perlat. q. ſ.

In dyſenteriis, praeponderata prius il-
rum cauſſa & origine, ſi malignae ſint,
nc absque purgatione praemiſſa ad ter-
m hanc, & praeſertim ad ſequentes ſpe-
es recurrendum:

℞. Terrae ſigill. ʒij.
Corn. cerui ſolar.
ſpec. de hiacynth. an. ʒj.

bi vero putres, acuti & arrodentes hu-
ores, praeſentis mali autores exi-
int, tunc cum aliquo commodiori
nabarbarino praecaute ordiendum eſt,
uctis hiſce ſine exagitatione humoribus,
tox pededentim adſtringentia ad manus
mmenda; qui humores alias incaute ſup-
reſſi & retenti apoſtemata, arthriticos
olores, quin & gangrenam & varia in
rtibus nobilior. luctuoſa dramata lu-
ere poſſunt. Quem in finem maiori
m praecautione & promotione eius-
odi ſpecies pro potu ordinario per in-
tegrum

tegrum curationis tempus, cum modera-
mine continuandae vel aqua bene cha-
lybeata, quae habet vim attenuandi de-
tergendi, tam ex ſplene, quam ex veni
meſaraicis humores aduſtos; vi adſtri-
ctoria ventriculum roborandi; altera-
trice in hypochondriis ex obſtructioni
introductam emendandi. Species in po-
tu ſunt ſequ. raſur. corn. ceru. Corn. ceru.
vſtum, lignum Santal. rubr. Braſilienſe
rad. filipendulae, plantag. ſanguiſorb. bi-
ſtort. flor. granal. Galeopſ. lyſimachiae
bacc. Myrt. exſiccat. Terra ſigillata Lau-
bac. Hiſce interne cum debita praecau-
tione adhibitis, externa remedia ſuccur-
rere debent, nec minus cataplaſmata ex
Terra ſigillata rob. ſambucci, theriaca
vnguento lunariae, ol. myrtillor. maſti-
chino, vel Empl. diaphoenic. adplicata
iuuant.

In morbis à faſcino & Philtris &c. pa-
rili ratione ex iſta omni laude digniſſima
terra multum ſolaminis leuaminisque ex-
ſpectandum eſt, quando ſcilicet in illis
cum herbis ſaturninis ſiue eſſentia hype-
rici, eſſentia baccarum paradis, ſiue de-
cocto pyrolae mynſ. &c. porrigitur, & in-

ſuper

per loca dolorifica cum vnguento Car-
lhteri, vel etiam balſamo hyperici Ra-
nſteinii illiniuntur; in hiſce autem cum
ſturtio aquatico, & aqua caſtitatis ad-
betur.

Denique externum Terrae ſigillatae,
um quod attinet, prodeſt omnino illa
quibusuis inflammationibus, eryſipe-
e, exanthematibus cutis & pruritu
. exſiccat etiam ſordida fluentia longo
mpore vlcera admodum; vbi iſthaec
era verbi gratia cum Terra Sigillata, ſe-
enti modo praeparata, lauantur, lin-
llis probe tinctis ſuperimpoſitis; quo
m modo in oculos, inflammatione
ippitudine laborantes, inſtillatur.

Rec. Vitrioli albi ℥i.
Salis Armoniaci ʒii.
Terrae Sigillatae ℥iiß.
Cretae albae ℥i.

ındatur in aq. communis menſuris dua-
, in vaſe bene munito, agitetur & ad-
ur camphorae uncia una vel in ſe-
ntem modum,

Rec. Lithargyrii Solaris ℥iß.
Olibani ʒii.
Acet. ℔i ℥ix.

Aqua

Aqua plantag. ʒvii.
Perſicariae ℥ß.
Coq. ad tertiae partis conſumpt. Colat.
adde Onis
Ceruſſae
Terrae ſigillatae
Sulphuris aa. ʒiß.
Mumiae transmarinae ʒi.
Olei tartari per deliquium ℥iß.
iterum coque & cola.

Praecipue ſi commoda emplaſtra, (quorum unicum modo nominare libet) heic in ſubſidium vocantur, & ſic prius balſamia ſanguinis ſalſedo & viſcera per atoniam turbata, ad conuenientem & meliorem ſtatum redacta fuerunt:

Rec. Ol. olivarum ℥xii.
Terebint. ℥vi.
Cerae ℥iiii.
Ceruſſae lithargyrii aa ℥ii.
Terrae ſigillat. ℥i.
Virid. aeris.
Camphorae.
Olei petrae aa ℥ß.
fiat
Emplaſtrum.

PARS

PARS V.

De virtute & effectu nuperrime effoſſi & inſtaurati terrae ſigillatae fontes.

NOn ſolum celebratae iſti, ſic breui ac ſimplici ratione deſcriptae, Terrae medicae, ſed etiam aquis inde promanantibus, fontibusque prope Laubacum ſcaturientibus, ſimiles omnino, vtut non neque magnae virtutes & operationes adſcribi poſſunt; & ante omnia gratioſa men- agnoſci debent, quod etiam communes quae mirandae exiſtant Dei operae, quibus remotis, nulla creatura conſiſtere, viuere ac cōmoveri queat. Siquidem aquae non ſolum quotidiano vſui inſeruiunt, ſed etiam in nimio aeſtu ſitim & languorem extinguunt, itemque in ardentibus febribus, cum moderamine hauſtae, refocillant, & calori praeter naturali reſiſtunt, quousque nulla in viſceribus, & vaſis meſeraicis obſtructio, nec ipſum genus nervoſum debile eſt: nam alias in ejusmodi obſtructionibus retentiones aquae, largius hauſtae, tumores aliaeque difficiliores, ra morte expiandae ſubſequuntur moleſtiae. Porro ſolent eiusmodi communes aquae, ut opera omnium creaturarum Domini, ex ſingulari decreto ob cer-

tas nobisque occultas cauſas, tam efficā-
ces reddi, vt illae, non tamen ſine omn
omnibus diſcrimine, ſaluberrimas virtu
tes & operationes, modo ad ſalutarem fi
nem adhibeantur, ſuppeditent. Velut
tale exemplum II. Regum caput V. mon
ſtrat, vbi nempe ſimpliciſſima Jordani
aqua, illius Naëmanni lepram, id quo
nec ante illum, nec poſt vllibi factum, leg
mus, ſanauit; & ſimiliter Carolus V. Im
perator Heilbrunnae quondam à ſimplic
aquarum illarum vſu ſanus receſſit, quem
admodum in lapide Teutonicae ibi
dem domus legitur. Breuiter: Deus qui
bus bene vult, illis omnia, etiam mini
na, debent eſſe ſalutaria, è contrario quo
ob peccata quamcunque dehiſcentia be
nedictionem, odit, illis & vel ſaluberrim
medicamina debent eſſe nocifera. Secun
do etiam ex naturalibus cauſis accedun
mirabiles quibusdam fontibus virtutes, &
quidem ob mineralia & metalla in prim
adhuc exiſtentia generatione, quae per
manare ſolent ſcaturiginum aquae. Terti
à nonnullis ſat clare probatur, quod aqua
medicae è vero ſale centrali (anima te
rae, vt vocatur, ſale Hermetico, inaequa
liter tantummodo ſalis culinaris bonita

ter

em ſuperante), vtilitates ſuas ac virtu-
es, quaſi è terrarum abyſſo, deducant,
quae dein' in agris nigricantibus, atris
pinguioribus & pratis abundantius infi-
ae ac retentae, quieſcunt; quo inſuper
t, vt eiusmodi agri maiorem fertilita-
em habeant, quam quidem alii, in qui-
us centralia iſta ſalia vel deficiunt, vel
tiam certo modo extracta, obſeruantur.
Quae a veritate haud alienae ſententiae,
ec minus probabiles, nullo modo nega-
, ſed potius infallibilibus confirmari
oſſunt argumentis: ita quoque con-
at Laubacenſem Gratioſiſſimi Domini,
Domini Caroli Ottonis, Comitis Solmen-
s, Domini in Münzenberg, Wildenfels
c Sonnenwald &c. Comitis ac Domini
nei Gratioſiſſimi, indultu gratioſo repa-
tum, claris aquis ſcatentem, fonticulum,
ui ab immemorabilibus inde annis de-
olatus, inque vili & exili pretio habitus,
cuit, eiusmodi habere vias ac vires; vt
ermanando terras ſigillatas, quae per
tegrum iſtum montem in maxima
opia glebatim diſperſae iacent: ea-
um etiam proprietates ac virtutes ſecum
ahat, ſibique adpropriet; ſicque his
ediantibus virtutibus penetrabilibus

 ad

ad conſeruandam ſanitatem magis fa ciat atque proſit, quam aliae aquae, qua nihil de iſtiusmodi virtutibus partici pant. Nec minus exinde cocta, vel pe ebullitionem in vinorum doliis deprauа ta cereuiſia, vbi non, vt aquae ipſae, in conuenienti tempore, nimia abundan tia, nec in aeſtu nimia hauriatur ſubito, ſed ad ne ceſſitatem imbibatur, virtutes iſtas habebit, vt tai tareas ſcorias eiiciat, coagulationes ac concre tiones calculorum impediat, morbos contagic ſos febresque ardentes maiori ſecuritate arcea Multa & magnifica, quae fecit ſapientiſſim omnia: impleta terra bonis tuis, imo mirand opera Naturae in terrae viſceribus, ſpecioſiſſi- me ludentis!

Nonnulla emendanda.

PAg. 7. linea 10. antiquarum p. 10. l. 12. inter necionem p. 37. l. 15. craſſiorum p. 56. l. 10. m ram exhibent p. 58. l. 19. reperitur p. 89. l. 13. cor texi p. 95. l. 12. cæmentitiis. p. 109. l. 12. craſſitien de p. 111. ſeqq. *vid. praefat.* p. 112. l. 15. *deeſt ſom* p. 126. l. 17. 26. formam p. 156. l. 12. impetuoſ motu l. 22. *deeſt*: augerent: 165. l. 15. cortices. 170. l. 19. *deeſt* agant p. 172. CONNOR p. 19 l. 8. poſitae ſint. p. 203. l. 13. *deeſt*: fontes. 234. ἀναθυμιάσεις p. 244. l. 4. ſupereſt. p. 27 l. 8. conſpergerentur l. 12. graveolentus. Reliqu ipſe B. L. emendabit.

FINIS.

TAB. I
Fig. III
Fig. IIX
S L
16 43
IERRA SIGILIA
TA LAVBACEN
SIS
Fig. 1.
SOLMS
LAVBACENSIS
TERRA SIGILLATA
AN
NO
1675
Fig. II.
Fig. IV.
Fig. VII
Fig IX.
Fig V.
Fig XIII.
Fig. IX

TABULA II HYDROGRAPHICA QUOAD PARTEM COMITATUS LAUBACENSIS ET RELIQUA LOCA DE QUIBUS INPRÆSENTI TRACTATIONE SERMO EST, CURATIUS DELINEATA.

TAB. III

